

ID. ÁBRÁNYI KORNÉL

KÉPEK

A MULT ÉS JELENBŐL

BUDAPEST

PALLAS RÉSZVÉNYTÁRSASÁG NYOMDÁJA

1899

MAJOR ERVIN
KÖNYVTÁRSÁG

34

Ma 1969

MAJOR ERVIN GYŰJTEMÉNYE

R 72

MTA Bartók Archivum
I. 4874 69 sz.

R12 95

BARTÓK
ARCHIVUM

Előszó.

Ez irodalmi kötetemmel olyan olvasmányt nyujtok a t. magyar olvasó közönségnek, amely sokfelé ágazó tartalmával ha talán nem is illik bele a modern ízlésű századvégi aktualitások irodalmi keretébe: de oly régibb emlékeket elevenít fel a multból s oly jellemző képeket nyujt a jelenből, amelyek a hazai általános és specziális élet történelmi fejlődésével szemben, mindenkor aktuálisok maradnak s arra hivatvák, hogy ugy a jelen, mint a későbbi kornak megbízható vezérfonalul szolgáljanak. Mert hat évtizedes személyes élmények es megfigyelések szolgálnak háttérül. Máskülönben is van e munkának számos oly részlete, fejezete, amely épp ugy ráillik a multra, mint a jelenre s amelyet soha nem lehet eléggé ismételni s megvilágítani, kivált nálunk, hol az emberek, sőt egész nemzedékek is oly hamar szoktak felejteni. Különösen áll ez a hazai műviszonyokra nézve, amelyek — mint a tapasztalás bizonyítja, — épp ugy rohannak előre, mint gyakran retrográd lépéseket tesznek.

A magyar *élő zenevilág* kiváló képviselői- s számottevő alakjainak az arcz- és jellemképeit egy csoportban bemutatni: régi törekvésem s e munkám egyik aktuális és érdekes fejezetét képezi, s erre talán senki inkább nem vállalkozhatnék, mint csekély magam, aki annak nagyrészét már születéstől fogva ismerem s figyelemmel kísérem. A képek megrajzolása- s jellemzésében hogy

ELŐSZÓ

---

mindig eltaláltam-e a valódi s érdemleges vonásokat: nem ambiálom, nem tartván magamat csálhatatlannak. Csak az egyéni meggyőződés és a tárgyilagos szemüveg vezetett. Nem volt vele más célom, mint beigazolni azt az általam oly sokszor hangsúlyozott állítást, hogy a magyar zenevilág — immár elköltözött nagyságai után is — él tovább s arra van hivatva, hogy teljesen kiépítse a hazai zeneművészet csarnokát. Eleve kijelölt fejezeti sorozatomat részben átmódosítottam, részben egészen átdolgoztam s közelebbről érdekeltekkkel pótoltam. A t. olvasó közönség s t. megrendelőim úgy hiszem nem fognak ezért megvádolni, sőt remélem, szívesen veszik a cseréket.

Budapesten, 1899 april hó.

Id. Abrányi Kornél.

TARTALOM.

	Lap
I. Erzsébet-album (1857)	4
II. Liszt Szent Erzsébet legendájához	8
III. A pozsonyi első nemzetőrség... .. .	14
IV. Parlamenti zászlóalj 1848-ban	19
V. Egy drámai s egy komikus jelenet (1849)	24
VI. Januári napok (1849)	30
VII. Degré Alajosról	41
VIII. Régi választások	47
IX. Petőfi és a magyar dal	54
X. Petőfi-zenealbum	61
XI. Hegyről guruló magyar zene... .. .	64
XII. Zene és kozmopolitizmus	68
XIII. Az udvarképes Marseillaise és eredete	74
XIV. Néhai Brassai bácsi mint zenész	81
XV. Régi és modern virtuózok	88
XVI. A nagy és kicsi a művészetben	93
XVII. Bécs és a magyar dal	99
XVIII. Mennyit ér a zene?	104
XIX. A magyar zene félszázad alatt	109
XX. Erkel-Mosonyi-Volkmann	114
XXI. A 80 éves Erkel Ferencz mint virtuóz	118
XXII. Az orsz. m. daláregyesület történetéhez	121
XXIII. Liszt Ferenczről (emlékezések és jellemvonások)... .. .	133
XXIV. Hangszerek és parlament	140
XXV. Régi kártyahősök és kompániák	145
XXVI. Liszt és Ole Bull (izgalmas szccénák)	151
XXVII. A bécsi német dalünnep (1890)	156
XXVIII. Magyar zenészeti nevelés	162

	Lap
XXIX. Gounod Károlyról (halálakor 1893-ban)	166
XXX. Beethoven a zenéről	173
XXXI. Fél százados emlékek	180
XXXII. Egy magyar hangszergyár és gyáros fél százados meg- jubilálása	193
XXXIII. Egy magyar minta-zongoragyár	197
XXXIV. Az élő magyar zenevilágból	201
XXXV. A zongora-technika reformjához	235
XXXVI. Goldmark- s legújabb operájáról	239

I.

Erzsébet-album (1857).

A magyar zeneirodalomnak van egy drága ereklyéje, amely ugyan még csak negyvenkét éves, de ha századok hosszú sora vonul is el felette : mindig elévülhetlen kincse marad, mert Magyarország hön és hiven szeretett néhai királyasszonyával, az oly tragikus véget ért s minden magyar imájába foglalt *Erzsébettel* áll kapcsolatban s amellett még azzal a történelmi nevezetességgel is bir, mert tizenkét hazai zeneirő abban tette le első alapját a magasabbmagyar műzenének. «*Erzsébet-album*» a czime s 1857-ben látott napvilágot abból az alkalomból, mikor *I. Ferencz József* az ő hódító szépségü s fenkölt szívjóságu bájos nejjével először indult országos körutra, hogy előkészítője legyen egy áldásosabb jövőnek. Rang-, osztály- s társadalmi különbség eltűnt akkor, hogy a nemzet egyhangu lelkesedéssel ünnepelje az uralkodó párt. Nem várt családi gyász szakította félbe akkor e diadalmas körutat Debreczenben, de utána mind magasabbra hágott a feltámadás napja, mert attól kezdve *Erzsébet* szive meg nem szűnt mind melegebben dobogni a magyar nemzetért s mikor tiz év multával 1867-ben Szent István koronája megérin-

tette áldólag a homlokát és hófehér vállát: lelke, szíve elválaszthatatlanul egybeforrt azzal. Az irodalom s művészet minden ága versenyre kelt akkor egymással a hódolat kifejezésében. A magyar zeneköltők első sorban tüntek ki egy oly emlékkal, amely méltó volt úgy az ideálhoz, mint a nemzeti aspirációhoz. A «Rózsavölgyi és társa» kiadói czég állította ki oly pazar fényvel, amely ritkította párját s amely a hazai műiparnak is maradandó disze marad. A mai zenenemzedék már alig tud valamit e drága ereklyéről, pedig én azt hiszem, hogy ha a fájdalmak Golgotha-utját átszenvedett királyasszonynak a tekintete néha-néha erre a legeszményibb eredetű művészeti emlékre esett, égi vigasztalást nyújthatott az neki. Keletkezési történetéről mondok el egyet-mást.

*

Mikor a nevezett évben a fejedelmi pár programja már eleve köztudomásra jutott, Rózsavölgyi Gyula (a Petőfi által megörökített híres magyar zenész, Rózsavölgyi Márk fia s a firma megalapítója) legelőször velem közölte a megvalósítás eszméjét. Természetes, hogy lelkesedéssel fogadtam. Arról volt szó, kik s mily irányban vegyenek részt az albumban? Mert abban az időben még nem igen voltak feles számban az erre hivatott honi zeneirók. Erkel Ferenczre s a Doppler testvérpárra nem igen lehetett számolni, mert a Nemzeti Színház igazgatósága «*Erzsébet*» czimen egy 3 felvonásos alkalmi magyar opera írására kérte fel őket. Erkel Ferencz nem is vett aztán részt az albumban, de a két Doppler készséggel csatlakozott a konzorciumhoz. Kevéssel azelőtt történt, hogy a nagytekintélyű Brand (a későbbi kimagasló magyar zeneköltő Mosonyi Mihály) leszámolván kozmopolitikus irányu multjával, Wagner-stilusban írt «Max» operája vezérkönyvét a tűzbe dobta s a

fejlődő magyar műzene bűvös szférája felé kezdett vonzódni. A kiadó-czég nagy sulyt fektetett reá, hogy a közreműködésre őt is megnyerje. Föl is kérte, de kosarat kapott tőle, a magyar zenében való járatlanságát hozta fel mentésegeül. Hogy jobban czélt érjen: engemet is fölkért, mint egyik bizalmas barátját és tanítványát, hogy ha lehet, beszéljem rá. El is követtem mindent, de hasonló választ nyertem. Egyszer beállított hozzám hangjegy-tekerccsel a kezében s arra kért, hallgatnám meg legelső magyar zenei kísérletét, melyet a tervezett «*Erzsébet-album*»-ba szánt. Ha megnyeri tetszésemet: — őszinte baráti nyilatkozat alapján — úgy átadja; különben a «Max» sorsára juttatja. «Pusztai élet» volt a czime a darabnak s mikor eljátszta, elámultam költészeti szépségein, mesteri kidolgozásán s eredeti magyar vérpezsgésén. Brand, a későbbi nagy magyar zeneköltő, meg lett nyerve az ügynek s a magyar zeneirodalom az «*Erzsébet*» név bűvös hatásának köszönheti, hogy egyik drágaköve megszületett, mert nemcsak az albumnak lett az kohinurja, hanem a magyar zenének is elévülhetlen kincse marad. Maga *Liszt* Ferencz oly nagyra becsülte, hogy nemcsak nyilvánosan játszta későbbi hangversenyeiben: hanem tanítványai magyar műsorába is bevette. Az «*Erzsébet-album*»-ban szerepelt 12 hazai zeneíró nevei betürendben így következtek: *Ábrányi K.*, *Bartay Ede*, *Brand M.*, *Doppler Fer.*, *Doppler Károly*, *Huber József*, *Huber Károly*, *Merkl József*, *Petheó János*, *Schmidt Gyula*, *Székely Imre* és *Thern Károly*. A 12 közül már csak hárman vagyunk életben: én, *Bartay Ede* és a Stuttgartba szakadt *Doppler Károly*. Ki lesz az utolsó, aki a megdicsőült «*Erzsébet*» után sirba fog szállni?

Mikor a kiadó czég a pazar fényű albumot — a hódolatos felajánlás előtt — közszemlére kiállította: napokon at tolongott a közönség megbámulására. E történelmi

nevezetességü album zongora-darabjainak a czimei mindannyi magyar nép- és csendélet eszményítésére vonatkoztak. Mindenik írója előtt nem lebegett más cél, mint magasabb színvonalon és formában bemutatni a magyar *műzene* életképességét. Negyvenkét évvel ezelőtt nem volt ez könnyü feladat, mikor csak a bánatos magyar nóták s népdalok, vagy a sirvavigadástól inspirált szilaj csárdások uralták az egész magyar zeneirodalmat. Ez az oka talán, hogy néhányat kivéve, mint a «Magyarország határánál» (Ábrányi), a «Pusztai hangok» (Brand-Mosonyi), a «Pásztorhangok» (Doppler Fer.), a «Honi üdvözet» (Székely I.) s a «Csajkás-dal» (Thern K.) címűek: a többi kevésbbé nyert szélesebb elterjedést. Ha ma nyílnék hasonló alkalom a magyar zeneköltők csoportosítására: nemcsak egy, de akárhány albumra való is kitelnék belőlük, mert hát nagyot fordult azóta a magyar műzene kereke is, s ha nem is mindig halad sima, göröngytelen uton, igaz magyar vértől hajtva, s ha a számtalan hivatott közül nagyon sokan el is maradnak a céltól: de a választottaknak mégis oly tekintélyes ma már a száma, hogy kínálat-hiányról szó sem lehetne többé.

Az «*Erzsébet-album*» nagy jelentőségét történelmi fejlődés tekintetében semmi sem tanúsítja meggyőzőbben, mint az, hogy már negyvenkét év előtt kivált a számai közül több olyan, amelyek még manapság is kiállják a versenyt a létezőkkel, sőt talán még azontul is sokáig meg fogják tartani üdeségüket.

Az a lelkes tűz, amely akkor az «*Erzsébet*» névre hevitette az írók szívét, nem oly természetü volt, mint amely a manapságos hivatalos ódák s himnuszok gyártói legnagyobb részének a kebelét dagasztja. Az ideál fenragyo-

gott magas piedesztálon s csak arra irányult a tekintet.
Jelenben annak is nagy befolyása van a költészeti ihlet
felhangolására, hogy kik és miért veszik körül a piedesztált!

Legyen áldva azért *Erzsébet* királyasszony neve, amely
már négy évtizeddel ezelőtt oly varázserővel bírt, hogy
magyar zenei *Pálokká* tudta változtatni az eltévedt *Saulokat*!

Örök hála s dicsőség *Neki*!

II.

Liszt Szent Erzsébet legendájához.

A m. kir. Opera intendaturája a múlt 1898-ik évi november 19-én, boldog emlékezetü *Erzsébet* királyasszony nevenapján nemcsak színrehozta szcenizozva Liszt «Szent Erzsébet legendája»-t az intézet legkiválóbb művészeinek közreműködésével, hanem elhatározta, hogy ezentul e napon mindig az Opera repertoárján szerepeljen. Az intendatura ez elhatározásáról a művészet minden igaz barátja csak örömmel vett tudomást, mert e jelentős napot művészetileg nem is lehetne méltóbban megünnepelni, mint így. Kegyeletes aktus volt s lesz ez előadás mindig két irányban. Először: a szent erényekkel tündökölt, gyászos véget ért királyné emlékét fogja a szivekben föleleveníteni s másodsor hódolat jeléül is fog szolgálni egy nagy géniusszal szemben, aki annyi fényt vetett a magyar névre s aki e monumentális alkotásával nem is törekedett másra, mint apotheoizálni a leendő magyar királynét, mint a nemzeti érzés ideálját.

A mester e páratlan szépségü műve 1865-ben zengett fel először a magyar fővárosban, a Nemzeti Zenede negyedszázados ünnepsége alkalmával. Azután bejárta az

egész világot s megszerezte szerzőjének a zeneköltői elismerés legszebb babérját. Nálunk utoljára a m. kir. Operában hallottuk gróf *Zichy Géza* intendánsága alatt, de egy pár előadása után letűnt a műsorról s máshol sem lehetett többé hallani. Nem lesz talán érdektelen, ha elmondok róla egynehány érdekes adatot, amely ugy keletkezésére, mint motívumainak történetére nézve érdekelheti a m. olvasóközönséget.

*

Köztudomásu, hogy Liszt 1847-ben hátat fordítván tüneményes virtuózi pályájának, Weimarba vonult vissza, hogy magasabb s maradandóbb művészeti céloknak élhessen háborítlanul. Weimarhoz közel Eisenach alatt van a történelmi nevezetességű Wartburg-vár, melynek híre sok egyéb mellett a magyar szent királyleánynyal, Erzsébettel s férjével, thüringiai Lajossal áll szoros kapcsolatban. Hány-szor ábrándozhatott e vár ormain? De ahányszor csak elmerült a multakba, mindig ellenállhatatlan vágyat érzett megörökíteni azt a zeneművészet világítása mellett is.

Már ottani tartózkodása alatt sokat foglalkozott ez eszmével s mikor az ötvenes évek végén többször megfordult hazájában, már akkor gyűjtötte hozzá a zenészeti anyagot. Azután közölte eszméjét Rochett Ottóval, szöveget íratott vele, s e szöveget magával vitte Rómába a hatvanas évek elején. Ott fogott hozzá az inspirált munkához s a montemariói hegyi kolostor falai közt fejezte be, azzal a szilárd elhatározással, hogy addig semmit se bocsát belőle közre, amig először Magyarországon a maga egészében be nem mutatja. S az alkalom csakhamar meg is jött erre. Több körülmény játszott akkor közre, hogy ebbeli elhatározásában megerősitse. A magyar alkotmány visszahelyezésének erős árama magas hullámokat vert már

1863/64-ben. Mindenki tudta, minő áldásos rész jutott abból *Erzsébet* császárnénak, a későbbi magyar királynénak, aki már akkor bálványa volt a magyar nemzetnek. Ezt a bálvány-imádást fokozni a művészet hatalmával is, ez volt Liszt etikai célja. A másik egyéni motívumra vezethető vissza. 1860/61-ben jelent meg Lisztnek a cigányzenéről írt könyve, amely az egész világsajtóban, de főleg a magyar közvéleményben oly nagy port vert fel. Pedig csak a címe volt elhibázva, mert úgy kellett volna neveznie, hogy *a cigányok zenélési modora Magyarországon*. Mert ez a könyv *veleje*.

De félreértették, megrágalmazták s ugyszólván kiátkozták. Fájt neki a félreértés, melyet reparálni senkinek sem állott jobban érdekében, mint neki. Kereste a kiegyenlítési pontokat nemzetével szemben : ez volt a másik főoka említett elhatározásának. Örömmel fogadta el tehát a Nemzeti Zenede meghívását, hogy annak negyedszázados jubileumán tartsa meg «Szent Erzsébet legendájának» első bemutatását.

*

Haza is jött egy hónappal előbb, s művészeti esemény lett belőle az által is, hogy végre megtörte fogadását s ismét játszott nyilvánosan. A fényes fogadtatás és siker viszonzásul nagy zongorahangversenyt adott jótékony és hazai kulturális célokra Bülow és Reményi közreműködésével, mely tisztán 6000 forintot jövedelmezett. Később pedig ugyszólván a mienk lett egészen. Nemcsak egész Európából, de még Amerikából is jöttek akkor táviratok, amelyekben helyeket kértek a legenda bemutatójára. *Szent Erzsébet* teljes sikert, győzelmet aratott. De művészeti tekintetben mi okozta e nagy sikert? Az, hogy a mű főmotívumai legnagyobbbrészt magyar szellemet tükröztek vissza. Mert három főmotívumra építette fel az egész epokális művet. Az egyik volt

egy régi magyar egyházi dallam, a boldogságos Szűzet mint Magyarország patronáját dicsőítő, amelyet néhai Mátray Gábor, a Nemzeti Zenede igazgatója s a Magyar Nemzeti Mzeum könyvtárőre szolgáltatót neki. A másik egy német keresztesvitézi szerelmi dal s a harmadik egy magyar népdal, amelyet Reményi küldött a számára, mint olyat, amelyben minden rekvizituma megvan a hősies tematikus kidolgozhatásnak. Szövege nem igen poétikus ugyan, de rendkívül alkalmas mindenféle instrumentális csillogtatásra. Ugy szól eredetileg, hogy: «Nem ettem én ma egyebet» stb. Nem volt még a hazai műtörténelemnek ez első előadásnál fényesebb lapja s talán nem is lesz többé soha. Az egész fővárosi zenevilág odaadólágnak működött benne közre. Liszt maga dirigált, a Nemzeti Színház akkori legelső énekesei, mint *Pauline*, *Rabatinszky M.*, *Köszeghy* s az akkor Bécsben szerepelt *Bignio* Lajos is közreműködtek. Reményi állt a hegedűsök élén; *Mosonyi* nagybőgőzött, *Bülow* pedig az ütdobot kezelte. A leghirnevesebb bécsi s külföldi zene-kritikusok jelentek meg. Egész sora a fényes zeneelőadásoknak követte akkor egyik a másikat; volt diszhangverseny nagy zenekarral és szó-lókkal, ünnepségi külön szerzemények, Reményitől és Volkmanntól; dalárünnepség és verseny, diszbanket, szerenád stb. Mindenki elfelejtette a cigánykavarodást s a legnagyobb jelentőségű magyar zeneünnep teljes kibéküléssel végződött.

*

A *Szent Erzsébet* oratórium, mely legenda nevet is visel, félig egyházi, félig világi zenestilusban van írva, mire a szerzőt maga a szöveg is hangolta. E vegyes stilussal alapította meg, illetve reformálta a régi klasszikus oratórium-irányt, amelyhez még a modern szingazdag hangszerelés is hozzájárult. Szinpadí előadásra nem volt kon-

templálva, habár külön képei erősen ráutalják a szinpadi diszletekre, jelmezekre és berendezésre. Nem is volt addig nyugta Lisztnak, amíg nem engedett a sok kérésnek s meg nem engedte, hogy szcczenirozzák. De ő maga sohasem viseltetett nagy rokonszenvvel a szcczenikus előadás iránt, részint pietásból és vallási tekintetből, részint mert ily dolgokban nem volt barátja a tulságos realizmusnak. Nem is arra szolgál e mű hangulatos képeinek a színrehozatala, hogy színházi kasszadarab legyen s hogy felizgató modern drámái hatásokkal tartsa fenn magát a műsoron, hanem hogy költői érzelmeket keltsen s látványos benyomásokat hagyjon hátra.

*

Nálunk szinpadi bemutatásra azért is alkalmas, mert a m. kir. Operaházban kéznél van minden hozzávaló részlet s eszköz ; zenekar, magánénekesek, férfi-, női karok, tömeg, amiknek összehozatala nagy nehézségbe ütközik a teremben való előadásnál. A fő indító-okot pedig az játszsza, hogy minden évben kegyeleti áktusra szolgáltat alkalmat s módot nyújt a közönségnek a mű poétikus szépségeivel közvetlenül megismerkedni.

Azért csak elismerés illeti az operai intendaturát, hogy a felsorolt okokat méltányolva, újra színrehozta s időszereg állandósítja e remekművet, mely ha nem is számíthat zajos tüntető tapsokra, de nemesíti az izlést s fejleszt a remekművek iránti érzéket.

Az ilyen, inkább világias, mint dogmatikus tartalmu oratóriumok különben inkább is szcczenikai bemutatásra valók, mert alig képzelek valami nevetségesebbet, mint elképzelni Szent Pált, Éliás prófétát, Magdolnát, Pilátust, vagy a népet, katonaságot stb., amint mindmegannyian fekete frakkban, fehér mellényben, vagy kivágott női ruhában énekelnek állva, mozdulatlanul, feszesen a hang-

versenyteremben. Az illúzió egyik főkiegészítője minden zenei élvezetnek, amely nyomtatott programot ad a kezünkbe. Mert nem minden hallgatónak a képzelmi ereje pótolhatja a színpad realitását. Ez volt az Operának is a kiinduló pontja. Miért lenne kivétel épp az oly oratórium, amelynek tárgyát szerzője nem a vallás történetéből, hanem a legendából és a történelemből merítette?

III.

A pozsonyi első nemzetörség.

Az 1848-iki márcziusi mozgalmaknak tudvalevőleg két központja volt. Az egyik Pozsonyban, hol az utolsó rendi országgyűlés már az év beálltával előkészítette a nagy reformok talaját s a másik Pesten, hol a februáriusi párisi forradalom után mind nagyobb hullámokat vert a mozgalom. Kevesen vagyunk már abból a félszázad előtti aktív nemzedékből, amely még látta az akkori nagy idők alakjait, azok közvetlen befolyása alatt állott, ténylegesen részt vett minden aktualításban s mint élő tanu beszélhet az akkori eseményekről. A maihoz hasonló meseszerű gyorsasága a hírek s események továbbításának akkor még nem létezett, az általánosabb leggyorsabb közlekedést egyedül a dunai gőzhajók közvetítették, vasut és távirda csak Pest és Szolnok, meg Pozsony és Bécs között járt. A mai közvetítő eszközökkel egy pár nap alatt ment volna véghez mindaz, ami különben heteket vett igénybe.

Abban az időben én is a pozsonyi ifjusági centrumhoz tartoztam, hol az országgyűlés megnyitásától fogva egészen a 48-iki törvények szentesítéséig és az első magyar miniszteriumnak Pestre való átköltözéséig folyton ott időz-

tem s ott művészkedtem még a megelőző békés hónapok alatt. A márcziusi napok alatt azonban én is szögre akasztottam a lantot s minden izgalmas eseményből kivettem a részemet. Ezek közé tartozott az ott legelsőbben megalakult s szervezett ideiglenes ifjúsági nemzetőrség is, amiről meg akarok emlékezni.

*

Az 1848 előtti rendi diétáknak — s így az utolsó 47—48-inak is — nélkülözhetetlen s kimaradhatatlan stáffage-a volt az akkori jurátusi és a megyei követek mellé osztott patvarista-ifjúság. Az fogta fel a tanácskozó-termek minden gyújtó szavát, szikráját s azok terjesztették s élesztették lángra. Képzeltető, minő hivatás várt reá a pozsonyi s utóbb a bécsi izgalmas márcziusi napok alatt! Csak fel kellett vetni a «nemzetőrség» eszméjét s már testté vált az ige. Híre jött ugyanis a bécsi aula-ifjúságból alakult legiónak s legott szervezkedett a pozsonyi magyar ifjúság is. De közbiztonsági érdek is szólt e mozgalom mellett, mert az osztrák szoldateszkának meggyült a baja Olaszországgal és Bécscsel; minden rendelkezésre álló rendes katonaságnak másfelé akadt dolga. Mindjárt a mozgalom nagyarányu kitérése után Pozsonyból is kivonták a katonaság nagy részét s szükség volt a rend fentartásáról más módon gondoskodni, mert nemcsak az ezüsthuzasok tűntek el hirtelen a forgalomból, ami nagy zavart, izgalmat keltett, hanem a pozsonyi ghetto-városrész ellen is mind fenyegetőbb állást foglalt el a polgári lakosság. *István* főherceg és nádor táviratára a bécsi bank, a hirtelen szükség enyhítésére, küldött ugyan egy millió ezüstpénzt a kincstári hivatalhoz, ahol az osztrák papirpénzt be lehetett ezüstre váltani, de ez keveset segített a bajon, mert azt egy pár nap alatt úgy széthordták, hogy nyoma is alig maradt. Beváltották, széthordták, hogy aztán ismét

eldugják. A sokféle katonai posztokat, őrségi állomásokat is pótolni kellett. Megalakult tehát gyorsan az első magyarországi nemzetőrség, amelynek zömét, természetesen, a pozsonyi jurátus és patvarista s más ezeken kívül eső ifjuság alkotta, de beléolvadt a polgári, iparos- és a kereskedői elem is. Népgyűlés lett hirdetve s szervező bizottság alakult, melynél önkéntesen lehetett beiratkozni. Ez az első nemzetőrségi gárda csakhamar aztán mintegy ezer főre emelkedett. Gróf *Zichy Ottó*, egy katonaviselt főrendet választották meg vezérnek, s ő századokra osztotta a sereget s rendes gyakorlatokat is tartott vele. Nem volt ez a gárda sem rendszeren egyenruházva, sem hadi s táborigazgatásokra felszerelve; csak karddal vagy szuronyos puskával kellett magát mindenkinek ellátnia. Külön nemzeti színű kokárda és karjelvény volt az együvé tartozóság jelvénye. A színe-javát persze a dietai ifjuság és a honorácziórok alkották, akik mindannyian fekete attilát, kócsagos kalpagot és kardot viseltek s mindig a menet élén marsoltak. Ahányszor az így rögtönözve megalakult gárda kivonult vagy onnan visszatért, az egész város kivonult üdvözlésére s elhalmozta lelkesedett éljenekkel. Szokatlan látvány is volt ez akkoriban s fellelkesítő a nagy közönségre.

A gárda, gróf *Zichy Ottó* ajánlatára, megválasztotta közfelkiáltással vezénylő tisztjeit, akiket a mágnási, a követi s a szereplő ifjusági s polgári osztályból szemeltek ki. Ezt az első nemzetőrséget nem a szigorú katonai fegyelem, hanem a becsületszó, a hazafiúi kötelességtudás és a szabadság érzülete tartotta össze. Ha kiadták a parancsot gyülekezésre, egy szálig megjelent mindenki s pontosan betöltötte a reábizott feladatot. Én, természetesen, az akkor szintén Pozsonyban művészkedett pályatársam: *Zerdahelyi* Edével együtt a feketeatillás, kócsagos kalpagu s diszkardos közlegénység sorába tartoztam, valamint *Kuthy Lajos*, *Lauka*

Gusztáv, *Lónyay Feri* s *Tallán Berczi* is velünk egy században volt, báró *Podmaniczky* Frigyes volt a vezénylő főhadnagyunk, a legszeretetre méltóbb s a leggavallérabb első nemzetőrségi tiszt, aminőt csak képzelni lehet. Sokszor kijutott nekünk az ő kommandója alatt az éjjeli inspekciós őrjárásból a ghettóban s más hasonlóan exponált városrészekben. Nem egyszer kalandos incidensekben is volt részünk. Pihenőre gyakran bevitte aztán az egész csapatot valamelyik külvárosi kávéházba s ilyenkor ő volt a házigazda. Folyt a kávé, tea, puncs és a knikebájn, akinek mi és amennyi tetszett.

A gárda megalakulásától fogva a díszőrségek is annak a tagjaiból kerültek ki. Egy izben engem és *Zerdahelyi* barátomat a primási palotában székelő *István* főherczeg nádor lakásának előcsarnokába éjjeli páros díszőrségnek rendeltek ki. Parádés egyenruhában, kivont karddal lépdeltünk fel s alá, mikor a főherczeg meglehetősen későn tért haza. Szemet szurt neki elegáns külsőnk és katonás tisztelgésünk.

Szívélyesen fogadta a tisztelgést és kérdezte, hogy mik és kik vagyunk.

— Mind a ketten magyar zeneművészek vagyunk, fenséges királyi herczeg, — feleltük majdnem egyszerre.

— Szép önöktől — monda nyájasan — hogy felszerélik a lantot a karddal; ha felváltják önöket s pihenőre térnek, szép melodikus álmokat kívánok. — monda s ezzel felsietett lakosztályába.

*

Ez az első nemzetőrség aztán, amelynek a példájára alakult a többi mind az egész országban, egészen a 48-iki törvények szentesítéséig (április közepéig) maradt együtt, amikor is nagyobb számu sorkatonaság váltotta fel, amelyet a szentesítési nagy ünnepségekre hoztak Pozsonyba. A pesti nemzetőrség volt a legszélesebb s a legfegyelmesebb

alapon szervezve. A megyei önkéntes nemzetőrsegekből később a horvát, szerb s erdélyi lázadások kitörésekor rendes honvédszászlóaljok alakultak, amelyek vitézül végigküzdötték az egész szabadságharcot.

Szép, nagy s dicső emlékü idők! Akik még élünk mi öregek s visszagondolunk történelmi nevezetességű eseményeire: letűnt ifjuságunk lánghevétől kiárad a szívünk s feldobog a keblünk, látva az országos lelkesedést a félszázados jubileum pillanatában.

Az elhunyt s még élő apák lelkesedése vezérelje a fiatalokat és a későbbi unokákat!

IV.

Parlamenti zászlóalj 1848-ban.

A mult évi 1848-iki jubiláris évforduló alkalmával fölszínre került számtalan visszaemlékezések között erről a sajátos és történelmi nevezetességű incidensről tudtommal senki meg nem emlékezett. Pedig kimagasló fellobbanása és megnyilatkozása volt ez az akkori kor általános lelkesedésének, amire a *Jellasics* betörése Magyarországra s merész közeledése a főváros felé nyújtott alkalmat. Érdeemes azért a megőrkítésre. Mikor a szentesített 48-iki törvények ellen nyílt lázadásba törtek ki a horvátok s a grancsárok és részben a rendes osztrák katonaság támogatása mellett átlépték a Drávát s égetve, rabolva, rombolva Pest-Buda bevételét és a magyar parlament, a felelős magyar miniszterium szétüzését tüzték ki célul: az egész főváros óriási izgatottság színhelyévé vált s az országgyűlés a legerélyesebb, csaknem kétségbeesett védekezésre határozta el magát. Nyakra-főre szaporította a honvédszászlóaljakat, szervezte a nemzetőrséget, fegyverre hívta a népfölkelést s minden rendelkezése alatt álló katonai erőt összpontosítva *Jellasics* útjába terelt, hogy előnyomulását visszaverje.

Az első magyar parlament körében is ekkor támadt

az az önfeláldozó hazafias gondolat, hogy ha kell: maguk az országgyűlés tagjai is fegyvert fognak s megmentésére sietnek a megtámadt alkotmánynak. A parlament e hősiesség mozgalma minden irányban kihatott a közönség legintelligensebb rétegeire is s néhány nap alatt szervezve lett a legelитеbb zászlóalj, mely valaha csatasikra szállott. Ennek a zászlóaljnak, mely aztán az *önkéntes parlamenti vadász-zászlóalj* nevével viselte, maguk a képviselők képezték a zömét s melléjük sorakozott az intelligens társadalom számos tagja rangkülömbőség nélkül, leginkább: ügyvédek, hivatalnokok, írók, művészek, háziurak, az ipar és a kereskedelem képviselői. Én is mindjárt beiratkoztam az első között. A szolgálati kötelezettség időszaki volt, a zászlóeskü s a fegyelmi szabályzat betartása a hazafiúi becsület-szóhoz lett kötve. Minden tag saját költségén adjusztálta s látta el magát fegyverrel, egyenruhával s a szükséges táborigényekkel. Az étkezés is a tagok költségén ment s csak a táborban való elhelyezésről s az «*ordre de bataille*»-ról gondoskodott a parancsnokság. Zöldposztó egyenruha, vadászkalap tollal, szuronyos vadászpuska s rövid kard volt a felszerelés. Máskülömben a zászlóalj nem menetelt gyalog s tömeges rendben, hanem kijelöltetvén számára az idő és a találkozási hely: ott minden tagnak pontosan meg kellett jelennie.

Ez a rögtönzött zászlóalj, mely nagy mértékben hozzájárult a nagy tömeg felbuzdítására, elindulásakor mintegy 4—500 tagból állott. Vezénylőjét, főbb és altisztjeit saját maga választotta. Parancsnokául *Szontágh* Gusztáv katonaviselt képviselőt választotta, ki az elindulás előtt néhány napig csak úgy hevenyében hadigyakorlatot tartott velünk, megtanított minket a legszükségesebb katonai mozgásokra, evolúciókra, támadási, védekezési s egyéb legszükségesebb tudnivalókra. A többit az intelligenciára s a hazafiúi lelke-

sedésre bizta. Könnyen elképzelhető, hogy ilyen intelligens csapattal nem sok vesződése akadt, mert csak egyszer kellett neki valamit mutatni, magyarázni s mindjárt a vérünkbe ment át. Gyakorlatait az elit-csapat mindig a mostani, de akkor még nagyon is elhagyatott s pusztán állott Erzsébet-téren tartotta, ahol mindig nagyszámu kíváncsi közönség gyült egybe, hogy tanuja legyen a fölbuzdító gyakorlatoknak.

*

E parlamenti zászlóaljnak a tábori életéről is el kell még egyet-mást mondanom. Első találkozási állomásul a fehérmegyei Martonvásár lett kitűzve, ahol a kényelmes Brunswick-kastélyban székelt a magyar hadsereg tábornoka *Móga* osztrák nevelésü és érzelmü tábornok alatt. Ott tartották a haditanácsokat Jellasics fölvonulásával szemben, amelyekben állandóan résztvettek a magyar országgyűlés táborigazgatói s kiküldött hivatalos képviselője is. Mikor a parlamenti zászlóalj ott egybeverődött, hogy bemutassa magát a parancsnokló tábornoknak, éppen együtt voltak ott: gróf *Batthyány* Lajos miniszterelnök, *Csányi* László (a későbbi vértanu s állandó kormánybiztos), *Bónis* Sámuel országgyűlési tag, *Pázmándy* Dénes a Ház elnöke s még többen az irányadó körökből. Mikor a zászlóaljat fölállították a kastély udvarán, hogy *Móga* tábornok szemlét tartson felette: a nevezettek is mind megjelentek, hogy tanui legyenek a ritka szemlének. Tisztelgésre vezényeltek bennünket s mikor a tábornok végiglépdelt soraink előtt s egynehány manővrozást végeztünk a legnagyobb pontossággal és intelligenciával: a leghizelgőbbben kinyilatkoztatta, hogy ezt az elit-csapatot a maga személyes gárdájának óhajtja föntartani s hogy csak a legvégsőbb szükségben küldené a tüzbe.

Tudjuk, hogy utóbb a pákozdi sikeres csata után

miként szökött meg titokban Jellasics a három napi fegyverszünet alatt s tette meg a híres «Flankenbewegung»-ot. Harmadnapra aztán a magyar sereg is, a mi zászlóaljunkkal együtt utána indult a Duna jobb partján, hogy a haditanács határozata folytán az osztrák határszélen foglaljon állást, segítségére menendő a szorongatott bécsieknek. A parlamenti zászlóalj második gyülekezési helyeül aztán Parendorf határszéli városka lett kijelölve. A tagok ismét külön csoportokba verődve tették meg a meglehetősen hosszú utat fogadott kocsikon és szekereken, ahol közel három napig tartott a haditanács, amelyben már maga *Kossuth* Lajos is részt vett s hol hosszú pro és kontra való vitatkozás után elhatározták az előnyomulást. Magában a magyar seregben akkor már jóformán kétfelé oszlott a hangulat. Az egyik rész a rögtöni előnyomulás mellett volt, a másik pedig vonakodott a határt átlépni s a császári hadseregek ellen harcolni. A kunktátorkodás aztán meg is boszulta magát, mert mire a schwechati ütközet bekövetkezett s elveszett: a magyar sereg sorsa is eldőlt. Bécs kapitulációjával vissza kellett vonulnia, s magát minden nem eléggé fegyelmezett csapatoktól megszabadítania. Móga után Görgey lett a visszavonuló sereg fővezére, akinek első gondja volt minden nemzetőrségi, népfelkelési s diszcsapatot felosztatni s csak a rendes honvéd- és sorkatonaságot tartani meg, kiegészítvén a kereteket s szervezvén a szigorú katonai rendet és fegyelmet.

*

Ekként Pozsonyban aztán a parlamenti zászlóaljnak is kijutott a felosztatási rendeletből s gőzhajón több heti ide-oda való mozgósítás után visszakerült ismét Budapestre, ahonnan nagy lelkesedéssel kiindult. Nem sok rész jutott ki neki ekkor a hadi babérból, de annál több a táborozási nélkülözésekből, strapálásokból, s a példát adó hazafias áldozatkészségből.

E 48-iki parlamenti elit-vadászcsapat legnagyobb része különben későbbben, mikor a következő 49-iki év igazán a szabadságharcz dicsőséges hadjáratává vált: bőven kivette abból a részét, mert vagy mint rendes honvédek, vagy más formában végig osztották a haza sorsát, fényben, búban s mindenféle megpróbáltatásban.

A martonvásári főhadiszállásról a zászlóalj számos képviselő tagja fölkereste a közelben bivakozó tábor s ott kitartásra, lelkesedésre buzdította a honvédeket, a huszárságot és a sorkatonaságot. Híres tábori szónok volt köztük a bihari képviselő *Bernáth József* (későbbben sokáig bihari első alispán), *Somossy Ignác*, szabolcsmegyei képviselő és a most is élő *Uffalusi Miklós* krassói képviselő s utóbb Krassómegeye főispánja. Ezek és én, rendesen összetartottunk s mindig együtt meneteltünk.

A 48-as jubileum alkalmával méltónak tartottam föl idézni emlékét e parlamenti incidensnek, mely a maga idejében oly nagy szenzációt keltett s az egész országban mindenütt felgyújtotta a hazafiui lelkesedés és önfeláldozás tüzét. — Kevesen maradtunk már meg abból a korból, ahol a parlament tagjai még a törvényhozás előnyeinel és kötelességeinel is előbbvaló dolognak tartották a tábori nélkülözés s a haza fegyveres védelmének a dicsőségét.

Vajha ne lenne erre soha többé szüksége a magyar parlamentnek !

V.

Egy drámai és egy komikus jelenet.

(1849.)

A magyar szabadságharcz öröknevezetességü évében sok oly mozzanatnak voltam tanuja jártam-keltemben, amelyek soha ki nem törlődnek az emlékeimből. Nyilt erre nekem elég alkalmam részint mint tábori kormánybiztosi titkárnak (két ízben is), részint mint a katasztrófa után afféle országos — ungon-berken keresztül — kóborlónak, míg végre rendőri felügyelet alá helyezve, meghúzhattam magamat a fővárosban s a művészet akkori sovány kenyere-
rén tengethettem a szomorú életet. Ha én is, mint e kor-
nak még itt felejtett egyik élő tanuja, emlékeim tárházában kotorászok: hasonló incidensek egész sorát idézhetem lel-
kem elé, mert gazdag változatosság volt mind a kettőben,
ugy a tábori, mint a közéletben. Ilyen volt a két fentjel-
zett is. Mind a kettő a muszka invázió derekára esik.

*

Görgey Artur felső dunai seregével Komáromból a bihari s aradi síkságok felé vonulván vissza: az öt nyomon kísé-
rő s üldöző muszkaéktól éppen nem kímélte az ágyu-
és puszkagolyókat, sem a honvédszuronyokat. Vácznál is

(1849 július második felében), kemény leczkéket adott nekik a borsodi, görömbölyi magaslatokon; a Sajóvölgyben s a keszthelyi emelkedéseknél. Azután elhallgatott az ágyu- és puskaropogás egészen Debreczenig, hogy Arad és Világosnál végleg elnémuljon. A keszthelyi csata után a főhadiszállás Szerencsre lett áttéve a még ma is fennálló, de már romokban porladozó régi Rákóczy-várba. Én és főnököm: *Bónis* Sámuel (igazságügyi államtitkár s kormánybiztos) a szerény berendezésű református paplakban voltunk elszállásolva, ahova még a csata folyama alatt érkeztünk kora délutáni órában. A lelkészcsalád megtudván kilétünket, hangos panaszok közt adta elő, hogy a városon átvonult muszkasereg nemcsak mindenükből kiélte, hanem még lábön álló termésüket is vandálmódra letiporta. A kormánybiztosnak megesett a szive a család sorsa felett s 350 forintot utalványozott a számára kárpótlásul, persze magyar bankókban, mert akkoron az ellenségtől megszállt országrészekben kényszerforgalomban czirkulált ellenpapírpénzből, a sokáig ugynevezet «Almássy-bankók»-ból Miskolczon közel kétszázezer forintot égettetett meg a megyeház udvarán, amit a hatóságok a magyar kormány rendeletéből neki beszolgáltatnak. Nagy volt a lelkészcsalád hálálkodása a jótéteményért; de hogy aztán elvonulásunk után mi hasznát vette a kiátkozott Kossuth-bankóknak: erről nem lett további tudomásom. Arra a vidékre magyar sereg nem tette be többé a lábát s így valószínűleg épp ugy. autodafére ítélték az osztrák-muszka kormánybiztosok, mint Bónis az ő Almássy-bankójukat.

*

A Hegyalja tövében fekvő Szerencs mezővároska, mintegy másfélórai távolságra fekszik Keszthelytől. A forrón sütött nap már hanyatlóban volt, mikor a csata ágyui megszólaltak. Az éjjeli pihenő azonban jóformán biztosítva

lett. Mert a magyar tábor erősen őrt állott a keszthelyi és szikszói magaslatokon, ahonnan dominálta az orosz támadásokat. De talán mind a két fél sztratégiája is úgy hozta magával, hogy egymást ezuttal tovább ne háborgassák. Épp uti elemőzsiás készletünkkel voltunk elfoglalva, mikor könnyű katonai bricska fordult be a paplak udvarába, amelyből idegen uniformisban deli termetű tiszt szállott ki felizgatott s véres arczczal, a legnagyobb foku lázas lelkiállapotot árulva el. Üditő italt s friss vizet kért, hogy sebeit kimoshassa. Nem beszélt csak oroszul, lengyelül és francziául. Udvariasan köszöntött bennünket ez utóbbi nyelven, bemutatta magát s így szólt: «Bocsánat uraim, ha háborgatom; én *Barsinszky* Iván orosz szolgálatbeli, de lengyel születésű tüzérkapitány vagyok. Én és sok ezer lengyel honfitársam csak az erőszaknak engedtünk, hogy ide jöttünk önök szabadsága ellen harczolni; mintegy harminczezeren vagyunk beosztva az inváziós orosz seregbe, de elhihetik uraim, hogy inkább küzdenénk mindnyájan az önök oldala mellett, mint ellenük. Ám szét vagyunk tagolva s a legszigorubb ellenőrzés alatt állunk. Egy pár órával előbb az én ütegem állott szemben az önökével, tovább nem állhattam, egerutat nyertem s a csata folyamában átpártoltam önökhöz s csak *az imént voltam legelőször boldog életemben, hogy tüzes golyókat szórhattam közös ellenségünk közé*. Amint látják, meg vagyok sebesülve s egy honvéd bajtárstiszt szivességéből, utasítására jöttem ide, oltalmat és pártfogást kérve.»

Mélyen meghatottak bennünket a hős lengyel szavai; melegen szorítottunk vele kezét s a kormánybiztos minden tőle telhető pártfogásáról biztosította; azután bekötöttük sebeit s elláttuk erősítő szerekkel. Ez alatt leszállván az alkonyat, a főhadiszállási hivatalhoz utasítottuk jelentkezés végett, ahová maga a kormánybiztos is átment

az érdekében. A hős lengyel még sok érdekes részletet beszélt el a lengyelek szánandó sorsáról az orosz hadseregben s mindegyre arra a kérdésre vezette vissza a beszélgetést: hogyan lehetne a lengyelek tömeges átpártolását eszközölni? De akkor már nem úgy állottak a viszonyok, hogy erre nézve valami biztató reménysugárt lehetett volna neki nyújtani. Másnap azután mind a két tábor tovább folytatta az utjat. A magyar sereg Tokajon keresztül a Nyírség és Debreczen felé; az orosz pedig oldalvást kerülvén neki. Hogy mi történt tovább a lengyel tüzértiszttel? Nem tudom. Soha többé nem láttam, de soha el nem felejttem deli hősiességét, szemeinek szabadság után vágyó tüzet s azt a lelkesedését, amelylyel a magyar ügy iránt viseltetett. Nem igen hiszem, hogy rózsás nyugágyra talált volna a futó találkozás után!

*

Ha ez a jelenet erősen drámailag, úgy a másik (még ma is, egy félszázad után) kacagatólag komikus hatást gyakorolt reám és sajátos világot vetett arra a szerepre, amelyet a magyar renegátokból alakult muszkavezetők és tábori czivilbiztosok az időben játsztak.

A világsi fegyverletétel után én is a nyakamba akasztottam az országos bujdoklás tarisznyját. Igyekeztem másodszor is eljutni szülőhelységembe Sz.-Gy.-Ábrányba, Szabolcsmegeye szélén, hol atyám és anyám — kiesvén lakhelyük az országos közlekedési utból — elvonultan remeteéletet éltek s hol erősen kompromittalt bátyám, Ábrányi Emil is várakozott reám, míg a Tisza melletti Nagyfalú helységből visszatérhettem, ahová Bónis és Josipovics serdülő fiát (a volt horvát minisztert) biztos menhelyre vittem. Szülőfalum akkor négy órai távolságra feküdt tengelyen Debreczentől, most háromnegyed óra alatt lehet oda eljutni vasuton. Az alföldi metropolisban

székelt akkor a muszka hadsereg egyik fő zöme s ahhoz volt beosztva D . . . F . . . muszka-magyar tábori biztos s ott gyakorolta korlátlan hatalmát a város és a bujdosók felett. Mint sok magyar család egyik-másik tagja az időben az ellenség szolgálatába szolgálatába szegődött: ugy az én családomból is — fájdalom! — kikerült egy pár ilyen s a debreczeni muszka kormánybiztos hozzá még történetesen sógorsági viszonyban is állt az atyámmal.

Tizenhárom próbás pecsovics érzelmű volt, esküdt ellensége Kossuthnak és a szabadságharcznak; mikor julius elején először szállta meg a muszkák egy csapata Debreczent az ő vezénylete alatt, a Czegléden tartózkodott magyar kormány egy ezred huszárt küldött ki az elfogatására. Csak ugy dobálódzott a felakasztással és a lánczra-
veréssel mindenkiel szemben, még a rokonai s legintimebb régibb barátaival is szemben, hanem persze csak ugy szájjal, mert ha elébe kerültek, tőle menedéklevelet kérni: elfelejtette szerepét és bizalmas ölelésekkel fogadta őket. Mentségére legyen mondvá, sokat meg is mentett a rög-töni puskagolyótól, vagy a börtöntől. Ugy a magam mint bátyám érdekében tehát én is több ízben felkerestem debreczeni városházi mindenható trónusán, s mindkettőnket el is látott muszka cs. duplasassal megpecsételt ideiglenes menlevéllel. Nagyra volt és szörnyen dicsekedett teljhatalmával még a muszkákkal is szemben. A komikus jelenet azonban — amit elmondandó vagyok — nagyon megtépte egyszer előttem ebbeli nimbusát s mód nélkül megrestelte a dolgot. Nagy gurmán lévén, lukullusi asztalt tartott s derűre-borura traktálta a mindenféle muszka tiszteteket.

Az ily muszka-magyar biztosokat, hogy magasabb tekintélyük legyen az orosz hadseregben: azzal tüntette ki a fővezérség, hogy tábornoki rangos uniformist viselhetek. Az én sógor nagybátyám különben odahaza csak

kényelmes háziköntöst viselt. — Egy izben, mikor épp nála vagyok, nagy lármával beront hozzá egy szájas, hetyke alantas muszka tiszt, s nem is köszönve, kerek katona keppivel a fején, a «*panye Komisszaru*»-t hangoztatta egyre s meglehetősen udvariatlansággal követelte tőle osztálya részére a megkésett furázst. D... halálsápadt lett a düh-től, de nem szólt semmit; levetette házi pongyoláját, a szoba szögletébe ment, ott magára öltötte a tábornoki uniformist, felkötötte a kardját, feltette tábornoki süvegét s azzal odaállt a hetvenkedő muszkatiszt elé.

«Panye Komisszaru?» kérdezte tőle képéből kikelve s «Ja szom panye General», folytatá, «micsinálom a teremtesedet!» (ezt már magyarul mondta) s ezzel úgy vágta pofon hatalmas tenyerével, hogy csak úgy repült le fejről a büszke keppi. Erre az én muszkáni megrökönyödve, egyszerre térdre borult s kezdte a kezét-lábát csókolni Azután kilóditotta, mint ha be sem jött volna az ajtón Mikor vége lett a komikusan komoly incidensnek, D... ismét levetette a tábornoki rangot s így mentegetőzött előttem: «Lásd öcsém, így kell bánni ezekkel a szentelenségig kikapós muszkákkal, mert különben az ember elveszti előttük minden tekintélyét. Én már ismerem őket s ha kell, nem kimélem tőlük sem a botot, sem a kancsukát.»

Hanem annyi tanuságot mégis levont a nevetséges kellemetlen incidensből, hogy továbbra mindig egy pár magasabb rangu muszka tisztet kért ki magának, akik a mellékteremben tartózkodtak, hogy elejét vegyék a netaláni hasonló tekintélyt kompromittáló jeleneteknek. Ezeknek aztán jó dolguk volt, mert dúsán részesültek a muszkamagyar panye general kormánybiztos lukullusi asztala örömeiben.

VI.

Januári napok (1849).

A napisajtó legujabban *«nagy idők tanui»* jelzővel szokta kísérni és regisztrálni mindazok elhalálózását, akik aktív résztvevői vagy tényezői voltak az 1848—49-iki eseményeknek, melyek emlékei a beköszöntött második miléniumi ciklusban is úgy fognak kimagasulni a magyar történelem lapjain, mint az óriási gulák az egyiptomi síkságon. Egymásután költöznek is el a nagy idők tanui azokhoz, akik átérték a nagy idők küzdelmeit és szenvedéseit, s akik osztályrészesei voltak azok dicsőséges fényének. Fél század választja el ez időktől azokat, akik még élnek mint e kor tanui. Két nemzedék gyűrűkapcsa. A még élők közül kinek nincsenek olyan eleven s még ma is felizgató emlékei, amelyektől nem tud szabadulni s melyek még ma is úgy hatnak a lelkére, mintha csak tegnap történtek volna. Még azoknak is okvetlenül vannak, akik csak a nagy tömeg passzív láncszemei voltak akkor éppen úgy, mint ma s minden idők nagy eseményei közepette is tartozni fognak anélkül, hogy mint a zérus, akár osztó, akár sokszorozó szerep jutna a számukra. Mennyivel inkább tehát azoknak, akik benne éltek s belejutottak a nagy idők

forgatagába, mely ragadta őket magával mint a szélvész a könnyü pehelyt.

Én is egyike voltam az ilyen igénytelen pelyheknek, akit — kivált az 1849-iki év mindent felkavaró számumja — hol innen, hol amonnan kapott fel s ragadt magával, hogy tanuja, részese legyek a dörgő viharoknak, lássak vérfürdőket, tanuja legyek emberfeletti szenvedések és hőstetteknek, lássam ragyogni a napot a magyar dicsőség egén s lássam ugyanazt leáldozni a vértenger sötét mélységében. Vannak hónapok, amelyeknek egykor lezajlott eseményei mint fekete varjak ülnek emlékezetem fájára s amíg el nem szállnak, nap-nap után érzem nyomasztó hatásukat. Ilyen emlékhónapom nekem amig élek, a januárius is.

*

Az 1849-iki évnek nem volt sem kritikusabb, sem kétségbeejtőbb hónapja mint a januárius. Mikor az előző év december hónapjának vége felé *Perczel* Mór elvesztette a moóri csatát, mikor *Görgey* a fősereggel a bányavárosok felé húzódott teljesen a maga felelősségére, s mikor a december 30-án tartott utolsó országos vegyes-gyűlés elhatározta a főváros feladását s a honvédelmi bizottsági kormány és az országgyűlésnek Debreczenbe való áthelyezését: a magyar fővárosra a kétségbeejtő bizonytalanság nehéz, áthatlan köde nehezedett. *Windischgrätz* megszálló ellenséges seregének a közlekedése, a kormány, a minisztériumok, a hivatalok távozása, aztán a raktárak, a katonai depók s a minden néven nevezendő rekvizitumok lóhalálában való elszállítása, olyan óriási lehangoltságot bocsátott a lakosságra, hogy azt nincsen toll, mely leírhatná. Az emberek elvesztették a fejüket s megszűnt köztük minden összetartozóság; mindenki csak a saját bőre biztosítására gondolt. Januárius 4-én már üres volt a főváros a menekülőtől s még csak azok lézengetek az utcán a kegyetlen

hidegben, akik hozzá voltak kötve, vagy már nem menekülhettek, vagy akik már semmit sem remélhettek. Mint itt rekedt művész, én is ezekhez tartoztam, mikor e nap reggeien a Váczi-utcán hányva-vetve bizonytalan sorsomat, egyik legjobb barátommal s művész pályatársammal: *Zerda-helyi* Edével találkoztam. Előkelő nyitrai dzsentrí-család tagja volt, aki mint ilyen, velem és *Székelő* Imrével a negyvenes évek eleién szintén első lépett e kaszt köréből a művészeti szolgálatába s 1846-ban már hírneves zongoraművész lett, aki akkor *Liszt* Ferenczcel is több hangversenyében működött közre; bensőbb barátságba vele az utolsó 1847/48-i pozsonyi országgyűlés alatt léptem, hol együtt hangversenyeztünk, együtt nemzetőrösködtünk s aztán együtt ragadt bennünket magával a forradalom vihára.

— Hogy vagy, mit művelsz? — szolt hozzám a kölcsönös kézszerítés után, — nem mentél, nem még Debreczenbe?

— Itt kellett maradnom, — felelém lehangoltan, — de hogy mi történik velem, ha a német hadak megszállják a várost: azt a prófétát szeretném látni, aki ezt nekem megmondaná. És te?

— Én egy katonai s pénzügyi expedícióhoz szegődtem, melyet a kormány *Motsehiczky* István földim s nyitrai grand seigneur kormánybiztossága mellett szervezett s mely fontos misszióban az északi határszélek felé megy s onnan Galiciába s Boroszlóba hatolni van hivatása, betörő sereg szervezése s ellátása céljából. Holnap indulunk s hogy vége szakadjon bizonytalan helyzetednek, csatlakozzál hozzánk. Főnököm úgy is megbízott pennaforogató, megbízható társ kerítésével, aki mellette a titkári teendőket végezné. Ha akarod, rögtön elvezetlek hozzá s remélem, az én ajánlatomra azonnal meg fogjátok egymást érteni. Én (és mellém adott tarsam) el vagyunk látva

külföldi utlevéllel s a szükséges okmányokkal, melyek igazolják, hogy mint művész, pénzzé tevén örökségemet, külföldi utazásra indulok, feladatom: a kitűzött célra szükségelt pénzüsszeget átcsempészni a határon. Igaz, hogy kedvezőtlen esetben a fejünkkel játszunk, de ha a haza úgy kívánja, ettől sem szabad visszariadni.

— Gilt! — felelém határozottan, — menjünk ; e percztől fogva sorsotok osztályosának tekinthetsz.

Azután barátom bemutatott Motcsehiczkynek, aki az «István főherczeg» szállóban lakott egész expedicionális kolóniájával, mely a legkülönfélébb hazai s internacionális elemekből volt összeverbuválva, s azonnal maga mellé vett kormánybiztosi titkár czimen. Januárius 4-ike mindenféle uti készülődésekkel, beszerzésekkel, de főleg az akkor már csak magas azzsióval konvertálható magyar bankóknak arany és osztrák papírpénzre való beváltásával telt el. Mikor szemügyre vettem az expedició tagjait, azonnal arról győződtem meg, hogy annak feladata nem sikerülhet, mert valamint dobbal verebet fogni nem lehet: úgy az olyan titkos expedíciónak is dugába kell dőlnie, amelynek minden tagja — számra kilenczen — elkezdve a fejétől, meggondolatlan könnyelműséggel keresi a megbizás fontosságának a fitogtatását. Másnap elindult az expedició üveges batárokban s a téli utazás minden kényelmével ellátva. Ahol rászakadt az est s ahol éjjeli szállást ütött — lett légyen a hely város vagy falu — ott egy óra mulva már mindenki tudta, mi járatban van, mert erről kellően gondoskodott főleg az expedicióhoz osztott két női kém és a két német aulabeli porosz tiszt, akiknek soha el nem állt a szájuk, máskülönben maga a főnök és szószátyár tót huszárja is sokat járult hozzá a titok lepleének fellebbentéséhez. A szfinx-szerep csak nekem, Ede barátomnak s a mellé osztott honvéd főhadnagynak jutott. Mi

sem volt tehát természetesebb, mint hogy az akkori időben minden bokrban leselkedő kémek gyors feljelentései folytán az egész expedíció terve, tagjai, uti iránya s hivatása jókorán el lett árulva a határt őrző ellenséges katonai s polgári közegeknek, s később ki is derült, hogy *Schluck* tábornok északon, már az István-szállóból értesítést kapott ez expedíció minden mozdulatáról. Motcsehiczky, Kossuthtól, mint a honvédelmi bizottság fejétől teljhatalmu kormánybiztosi kinevezéssel s okmánynyal volt ellátva, mely neki feltétlen rendelkezési jogot biztosított; élt is vele kelletnél kirivóbban, ami csak még inkább előkészíté a katasztrófát. De nem czélom itt nekem most részletesen leírni e kalandos vállalat minden mozzanatot («Életemből és emlékeimből» című munkámban, a Franklin-társulat kiadványa, részletesebben leirtam), melynek végeredménye az lett, hogy hosszú, fáradságos és szenvedésteljes ide-oda hányattatás után, végre a főnöknek, nekem, az egyik női kémnek és porosz tisztnek nem maradt más refugiuma, mint a bányavárosok felé törő Görgey seregéhez csatlakozni, s annak minden sorsában osztozkodni. A többi tagtársakat a határon letartóztatták, s kit halálra, kit börtönre ítélték.

*

Besztercebányán volt januárius 20-ika felé Görgeynek a főhadiszállása, mikor sikerült nekünk seregeihez csatlakozni s aztán szemtanuja lehetni annak a csodás eredményű téli kárpáti hadjáratnak, melynek a «*stureczki átkelés*» képezte mesés kimagasulását. Ez az átkelés aztán egyszerre meg is változtatta Magyarország akkori képét és sorsát. Ha én ezekre a januáriusi napokra visszagondolok, egy félszázad után, még ma is égnek merednek megmaradt hajam szálai, azokra a félisteni hőstettekre és kitarításokra gondolva, melyek ez átkelésnek a nyomában jártak.

A helyzet az volt, hogy Görgey serege nem két, hanem négy tűz közé jutott; az osztrák sereg egyik tekintélyes része hátul szorította, a másik, nyugat felől, oldalról fenyegette, északról a rendes járható utat előtte Schlick tabornok zárta el, előtte pedig a magas Tátra-hegységek emelkedtek, mint egy temetői zárkó. Ily viszonyok közt Görgey nagyot és merészet gondolt, s rátette a maga és serege életét, Magyarország sorsát pedig egyetlen kockára bízta. De isten csodát művelt. Januárius vége felé járt az idő, mikor a parancs ki lett adva, hogy az egész seregnek csakumpak át kell kelnie a Tátra stureczi — egyik legmagasabb serpentinás — nyergén, aztán leereszkedni Liptóme gyébe, a Szepességen át hátul kerülni Schlick seregének s végre győzve egyesülni az abauj- és borsodmegyei magyar seregekkel. Még csak gondolatnak is borzasztó merészség volt e stratégiai vállalkozás: husz fokos hidegben, félölnyi magasságu hófuvasos serpentinákon s jégtükrökön keresztül; hát még megvalósítva! Ehhez hasonló tettet csakis még két hadvezér követett el valaha: Hannibal és Napoleon Bonaparte. Aki személyesen nem volt tanuja azoknak a szenvedéseknek és nélkülözéseknek, amelyeket ez átkelés alkalmával a 25—30 ezer emberből álló, hiányosan felszerelt hadseregnek el kellett szenvednie: annak nincs fogalma arról, mire képes az ember, ha egyrészt az önfentartás s másrészt a szabadságszeretet legyőzhetetlen ösztöne vesz rajta erőt. Én láttam s magam is átéreztem annak mindennemü halálmegetetését. Görgey, bizonyos fontos kémkiküldésre kérvén kölcsön a kormánybiztostól a közelében maradt női kémet, akinek rendkívüli ügyességét már korábbról ismerte, csak négyen vettünk részt az átkelés forgatagában; főnököm, én, a német aulabeli hadnagy és a tót huszár. Mire a stureczi hegyhát aljára értünk, ugy reggeli kilencz óra felé: akkor már az előre tolt sereg jórésze ellepte a jeges és hófuvasos

szerpentinákat, melyek alsó felkapaszzkodója rendbehozatalán előbb több utászszázad éjjel-nappal fáradozott, s amely, mikor végre az egész sereg rajta áthatolt, robbantásokkal ismét járhatatlanná tétetett. A sereg ez által az ellenség előtt több napi avanszot nyert s biztos utja maradt a szabad kibontakozásra. Mikor az ellenséges üldöző sereg a Tatra aljához ért, akkor a magyar már fűgét mutathatott neki, s ugy nézhetett le reá a magasból, mint a megszabadult galamb a rókára.

Teljes harminczhat óraig tartott az átkelés és minő irtózatos kinok és erőfeszítések mellett! Az ágyuk elébe sokszor 10—12 lovat is kellett fogni, gyalogság, lovasság, municziós kocsik, élelmi társzekerek, podgyász-trainek: a szerpentinákon óriás kígyóhoz hasonló, lassan mozgó gombolyagot képeztek, melynek a hátsó része még a hegy alján volt, mikor az eleje már kezdett lebocsátkozni a hegy másik oldalán. Ha néha egy kimerült ló kidőlt, vagy egy teherkocsi összeroskadt; meg kellett állnia az egész kígyómozgásnak s várnia, amig az akadályt félre nem tolják; rettenetes helyzete volt ilyenkor főleg a huszárságnak és a tüzérségnek, mert se nem mozdulhatott, se a lóról le nem szállhatott, hanem a szibériai hidegben mozdulatlan tétlenségre volt kárhóztatva. Lehetett aztán hallani ilyenkor olyan szemenszedett huszár-imádságokat, amelyekre még maga Asmódi is lesüthette a fejét. A mi fogatunk is akárhányszor belekerült az ilyen forgatagba, hol nem használt aztán se farkasbunda, se lábbocskor, csak az önmegadásig való krisztusi türelem. Még ma is rejtély előttem: miként állotta ki ez átkelési kinszenvedéseket a magyar honvéd és huszár harminczhat óraig étlen, szomjan, huszonkét fokos hidegben anélkül, hogy lovastól együtt csonttá nem fagyott. A Sturecz nyereghát tetején kőkereszt áll, mely jelzi, hogy véget ért az emelkedés s kezdődik a szerpen-

tinás alászállás, a tér is kissé kitágul e helyen s módot nyujt tágasabb kibontakozásra. Amely része a seregnek ide ért : nem volt hatalom, amely azt onnan jóideig kimozdíthatta volna, ott megszűnt minden katonai fegyelem, amely pedig éppen Görgey seregénél volt a legkérlelhetlenebbül szigorú. Mert, akik legelőször feljutottak e helyre : azok olyan óriás máglyatüzet rögtönöztek, amely ki nem fogyott aztán mindaddig, amíg csak az utolsó honvéd is le nem bocsátkozott a tuloldalra.

De ha emberfelettileg terhes és kínos volt a felkapaszkodás : száz veszélylyel járt a leereszkedés, mert a jég-tükrös meredélyeken embernek, lónak, ágyunak és terhes kocsiknak alig volt kemény támpontjuk s minduntalan a lesikamlás veszélyének voltak kitéve, miáltal egész sorok egymásra bukhattak. A gyalogság még csak könnyen vehette a dolgát, mert a legénység leguggolva, egymásba kapaszkodhatott s eleven szánka alakjában lekorcsolvázhatott a jeges talajon, de a lovasságnak egyenként s egymásután gyalog kellett a lovakat vezetni, az ágyuk s a teherkocsik kerekeibe pedig öt-hat embernek is bele kellett kapaszkodnia a kerékkötés mellett, nehogy tova-gurulva a két oldalról tátongó mélységekbe sodortas-sanak. Akik végre lejutottak a lipótmegyei dombos platóra, azt képzei valaki, hogy ott csak egy mákszemnyi kárpótlás is várakozott reájuk ? Csalódik ! Szegény, elhagyott tót viskókból álló falvakat lehetett csak találni, hol száz forintért sem lehetett egy tojást, vagy egy korty italt is kapni, kiki a maga menáziájára volt utalva, mely minden alakban kőkeményre fagyott s csak tűz mellett lehetett némileg megpuhítani.

Isten csodája, hogy el nem pusztult az egész sereg.

A magyar szabadságharcznak ilyen volt 1849 januárius havában az északkeleti képe. De egy cseppel sem igen volt

talán vigasztalóbb a nagy alföldi rónán, melyen keresztül Debreczen felé vonult a magyar kormány, annak összes tartozéka, és a szertezilált seregek romjai, s mégis minő átalakulás ment végbe rövid két hónap lefolyása alatt! Görgey serege, a januáriusi kinszenvedések után már februárban diadalmasan áttörte a branyiczközi magaslatok szorosait és seregét kiegészítve, felszerelve s teljesen harczképessé téve, Kassán már úgy mutathatja be magát a bámuló országnak, mint az összes magyar véderő legedzettebb magvát, s az alföldi januáriusi hadjárat vívmányai sem maradtak hátra, mert mire kidugta a fejét a távozó hó után az első márcziusi ibolya: a magyar hadi égen is kigyuladt a nap s ragyogott több hónapon át fényesen és melegítve, amíg az ősi átok: a pártoskodás gonosz szeleme el nem homályosította!

*

Az én januáriusi emlékeimhez, a sturecki átkelésen kívül, még szamos olyan nap emléke is tapad, melyekre éltem fogytáig elevenen fogok visszaemlékezni. Olyanok különösen azok a metsző zuzmarás és hófúvásos napok és éjjelek, melyeket egész Szepes-Váraljáig töltöttem Motcshiczyvel, Görgey seregét kísérve, melynek feltartóztatlanul kellett tova haladnia, bármilyen akadály állt is az útjába; nekünk is tehát — mint a példabeszéd mondja — együtt kellett vonítani a farkasokkal. Sokszor estétől reggelig a szakadó hó úgy betemette az országutat, hogy elébb a hős utászcsapatnak kellett az irányt kijelölnie; irtóztatók voltak a hosszú hideg éjszakák az elhagyatott szegény vidéken, hol sokszor magának a fővezérnek és tábornokának sem jutott más fedél, mint a legszegényebb paplak. Egyszer egy nyomoruságos kis tót faluban szakadt ránk a vigasztalan éjszaka. Főnökömmek, a kor-

mánybiztosnak és kíséretének a szállásmester csak egy olyan tót viskót tudott kijelölni, melynek egyetlen szűk szobája és kéményes pitvarának a háziállatokkal együtt hét lakója volt. Tehát még négyünknek kellett abban magunkat meghuzni, sőt még egy huszárcapitány és egy élelmezési százados is csatlakozott hozzánk. Tessék elképzelni azt az aromatikus légkört, mely e 4—5 négyszögöles zárt területre beszorult. A quasi-szobát mi hatan, a kéményes pitvart pedig a számos tagu tót család foglalta el állatostól együtt. Künt olyan dermesztő hideg volt, hogy a lehelet is megfagyott s én és több társam a szó szoros értelmében egész reggelig nem tettünk egyebet, mint fél-fél perczre ki-ki-dugtuk a fejünket, hogy bármily metsző hideg levegőt is szívhatva, aztán egy pár perczig ismét kiállhassuk a fojtó gunyhólevegőt. Csak a kényelemszerető kormánybiztos nem mozdult szarvasbőr takarója alól, az élelmezési százados pedig (*De Grach*, az évekkal ezelőtt a m. kir. Operánál rövid ideig működött hasonnevű tenorista nagybátyja) kimerülve az óriás strapától, pláne jóízűen horkolt a tót asszonytól elfoglalt ágyban. Egész éjjel forrt a tea, gőzölt a szamová, füstölt a szivar, melegített a rum. El lehet képzelni, hogy az ilyen éjszakákon mit szenvedtek a szegény katonák, akiknek még gyakran a vékony köpenyből s a száraz prófuntból sem igen jutott!

*

Ó! én édes magyarom, aki az 1896-iki januáriussal beléptél a magyar nemzet fennállásának második évezredébe, jusson eszedbe e hónapban mindig az 1849-iki januárius, melyben apáid és nagyapáid annyit szenvedtek és véreztek, hogy te ez évben dicsőséggel megülhesd a milléniumi ünnepséget s alkotmányod, szabadságod biztosított égisze alatt tovább folytathasd nemzeti missziódat.

A történelem sok-sok nevet hagy hátra e dicső kor-
szakból, melyekhez eredményesnél eredményesebb tény-
kedések fűződnek. De ugyan mi marad meg ama szám-
talan *névtelen hősök*ből, akik voltaképpen e kor gránit-
sziklái képezték, melyeken felépülhet az újabb ezredév?
Csak a dicső legenda, amely mindnyájuk nevét csak egy
vonással jelzi Klió tábláján, mint akik önzetlenül szen-
vedtek és meghaltak a szabadságért!

VII.

Degré Alajosról.

Egy pár év előtt (1896-ban) őt is eltemettük. Éppen halottak napjának az előestéjén halt meg, s a kerepesi-uti temető ismét gazdagabb lett egy sirkereszttel, amelyre évről-évre le kell hogy tegye koszoruját a kegyelct. Mert Degré Alajos, tekintsük akár irodalmi uttörő munkáját, akár hazafiui lángolását, kitartó elvhűségét és hősi kitarását a szabadságharczban: mindenha érdemes lesz arra, hogy a késő utókor hiven megőrizze az emlékét. Főleg pedig az idealizmus hivatott képviselője, a magyar ifjuság, amelynek jó és rossz napjaiban egyik lelkes vezére s irányítója gyanánt szerepelt, tartozik emlékének koszorúval.

Számos pályatársamat lekaszáltá már mellettem a halál, de igen kevés a száma azoknak, kiknek a halála megindítóbban hatott volna reám, mint a Degré Alajosé, akivel ifjuságom legszebb éveit éltem át, s akihez annyi nemes küzdelem, fellángoló lelkesedés és változhatatlan baráti rokonszenv csatolt. Fiatalabb éveiben, a negyvenes években ő egyike volt a régi magyar ifjuság igazi mintaképeinek; a két leglovagiasabb nemzetnek: a francziának és a magyaroknak vére folyt ereiben, s ez magyarázza meg azt

a már lassankint kihalóban levő tizenhárompróbás dzsentri-szellemet, amelynek a megtestesülését képviselte. Együtt jogászkodtam vele Nagyváradon, későbben együtt éltük át a híres pesti jurátusi világ mozgalmas élményeit. Az utolsó pozsonyi rendi dietán, 1848-ban, mint a pesti ifjuság egyik lángszavu képviselőjével, együtt álmodtam át vele a magyar szabadság dicső hajnalát, majd a Világost megelőző napok egyikén találkoztam vele Aradon, a nagy tragédia színpadán, mint a legdelibb huszárcapitányok egyikével. Az elnyomatás gyászos évei alatt csak futó találkozások alkalmával váltottunk sokatmondó baráti kézszorítást, míg a hatvanas évek második hajnalhasadásakor ismét együtt hordtuk — ő az irodalom, én a művészet — sokáig betemetett bányájából a nehéz köveket a további építkezésekhez.

Ha mindezek változatos képei az ő felhantolt sirjánál elvonulnak lelkem előtt: úgy érzem magamat, mint akinek nyomában már szintén ott leselkedik a senkinek irgalmat nem adó halál. Mert aki sokáig él, sok őszi hervadás hulló leveleit kell megérmie, s valahányszor egy-egy nyomósabb esik a lábunk elé: mindannyiszor fagyos lehelletét érezzük a világi mulandóságnak. Olyanok vagyunk, mint az erdő rengetegének odvas, kérges vén fáit, látnunk kell, hogyan szolgálunk temető rétegéül az utánunk következőknek.

*

Degré Alajost egy félszázad leforgása alatt mindig ott lehetett látni, hol a reformeszmék, a nemzeti előhaladás zászlója lobogott, amely alá mindazoknak sorakozniok kellett, akik önzetlen hazafiséggel tudták szolgálni a közügyeket. A márcziusi napokban egyik kimagasló alakja volt, szóval és tollal a sajtószabadság s az emberi jogok

kivívása ügyének. Azután elment a csatatérre, hogy vérrel szolgálja a minden oldalról megtámadott hazát. Sok dicső napokat látott, de azután ő is egyike volt azoknak, akik maguk felett teljesen beborulni látták az eget s csak úgy tapogatózva jártak a koromsötétségben. Most is előttem lebeg a képe, mikor 1849 augusztus 11-én Arad egyik terén találkoztam vele. Izgatott s tulheves vérmérséklete még jobban visszatükröződött az arcán s gyors tempóban osztogatta lóhátról parancsait a nyomában járt huszár-osztálynak.

— Isten áldjon meg, Lojzi pajtás, — szoltam hozzá, — ha talán nem látnok egymást többé ez életben. Mert amint látod, temetésre készül itt most a legutolsó fűszál is; nekem holnap Világos alá kell mennem, főnököm, *Bónis* Sámuel rendeletéből s magammal kell vinnem biztos helyre az ő gyermekfián kívül még a turopolyai gróf Josipovics Antal kis fiát is (Imrét, a későbbi horvát minisztert). Hát te merrefelé tartasz huszárjaiddal? Nem állasz be circum dederruntot kántálónak!

— Nem én, pajtás, — felelé azzal a büszke szarkazmussal, amely neki sajátsága volt. — Hogyha a csatatéren nem tudta eltörni kardomat az ellen, azt most meghajtsam előtte? Inkább elbujdosom világgá, szenvedek nélkülözést, de önkéntes rab nem leszek soha.

Azután némán szoritottunk kezet s többé nem is láttam őt, míg a közös éjszaka és az újból kisütött nap ismét össze nem hozott.

*

Degré Alajos sok szép sikert aratott irodalmi működésével, különösen az elbeszélő költészet és a színműírás terén. A negyvenes évek elején, de későbbben is, a Nemzeti Színház műsorán igen gyakran lehetett találkozni elmés

fordulatokkal telített vigjátékaival, amelyeknek egészséges humorát sikeresen tudta aztán átültetni elbeszéléseibe és terjedelmesebb novelláiba is. A legközelebb lefolyt évtizedekben a társadalmi világban is kiváló szerepet játszott, s mint szélesen ismert alak szerepelt úgy a közművelődési körökben, mint a szalonokban és a báli termekben, ahol deli megjelenésénél, kedves társalgási modoránál és sokszor megirigyelt hódítási sikereinél fogva igen ismert és kedvelt egyénisége volt a fővárosnak.

Az ifjúságra való későbbi befolyásának az alapját már jogász- és jurátus-korában vetette meg. E tekintetben már nagyváradi jogászkorában feltűnt agitacionális szellemével s már akkor vezérszerepet játszott a jogakadémián, ahol senki nálánál nem tudta jobban tüntetésekre harangirozni az ifjúságot. Politikai mozzanatok: restaurációk vagy követválasztások alkalmával, sokszor meg is gyült vele a baja *Fogarassy Mihály* igazgatónak, a későbbi erdélyi rájkszáratos püspöknek, akinek erős antiliberális érzülete nem egyszer juttatta a pedellus hatósága alá. A későbbben kifejlődött fővárosi báli szereplésének a gyökere is ott hajtott ki először, mert Degré Alajostól a jogász- s más bálók alkalmával az előtánczosi, az épp akkor divatba jött franczia-négyes, körmagyar s kotilion rendezésétől a pálmát elragadni: erre ugyan nem volt képes Biharország összes aranyifjúsága.

*

Degré Alajos, ha nem is volt korszakot alkotó géniusz, aki új iskolát, új irányt alapított: de azok közé a nyilvános szereplésű tényezők közé tartozott, akik fenkölt szellemük, nem lankadó igaz lelkesedésük miatt s meleg hon-szerelmüknél és példásan következetes jellemüknél fogva a nemzetek életében azt a szerepet játszzák, amely nélkül a közöny és az erős önérdék felé hajló tömeget alig

lehetne megmozdítani s nemesebb cselekvésre birni. Nem volt birodalmakat rengető hadvezéri lángész: de az olyan tisztek közé tartozott, akik nélkül, hogy a csaták sorsa jóra forduljon, kárba veszne akárhányszor a vezénylő lángész számítása. Ahová állt, azt a helyet mindig megvédelmezte emberül s inkább meghalt volna, semhogy azt hűtlenül elhagyja.

*

Mikor a sokat hányatott sorsu *Balázs* Sándort elhantoltuk: a kerepesi temetőből ketten tértünk vissza gyalog a városba. Sokat tekintettünk vissza a régmultakra s egymás emlékébe hoztuk azokat az időket, ahol még több volt az önbizalom és a munkakitartás, mint a jelenben, ahol az emberek szerepet cseréltek a perzselő láng felé röpködő pilléssel, hogy aztán száz közül kilenczvenkilencz elégesse magát benne.

— Szegény Sándor is jobb sorsra lett volna érdemes, mint hogy saját szíve ellen irányozza a gyilkos fegyvert, — jegyzé meg őszinte részvétellel, — megvolt benne minden szellemi nemesércz, csak fel kellett volna váltania az élet igényeinek aprópénzére; de ő sem tudta elviselni annak aránytalan beosztását s belefáradt a lélek sziszifuszi küzdelmébe a durva anyaggal szemben.

Degré Alajos e megjegyzése akkor eszembe juttatta az ő saját sorsát is. De hát az ő boldog házassága megmentette őt attól, hogy lelki harczainak kérdését hasonló tragikus módon oldja meg. Ez megszabadította őt minden anyagi gondtól és az a boldog családi kör, amelynek ölben öreg éveit eltölthette, oly megillető kárpótlást nyújtott neki az ő sok küzdelmeiért és nélkülözéseiért, aminő az ő pályatársai közt csak igen kevésnek jut osztályrészül.

*

Most már az életnek semmi disszonáns hangja nem bántja többé s nem fáj neki mindaz, ami az ő életének is — annyi boldogság mellett — számos törsturását képezte. Megérte nemzete ezeréves fennállásának dicső ünnepségét, s amikor annak legutolsó fényes napja leáldozott: ő is behunyta a szemét örökre, hogy ne lásson többé borut ege fölött.

VIII.

Régi választások.

A múlt század második felében sokféle ősi intézményen nagyot fordulva, rohant keresztül az idők kereke, de talán egyet sem tört oly alaposan össze, min a megyei és az országgyűlési választások kiváltságos rendszerét, mely a parlamentarizmus behozataláig (1848) nálunk uralkodott. Ha még kifutná az időből, alig lehetne érdekesebb időleges kiállítás rendezni, mint azokból a választási képekből, melyeknek a legutóbbi hat-hét évtized alatt Magyarország volt a színhelye. A század első negyedében a magyar választások kevés vizet zavartak; országgyűlések a háborúk és kongresszusok miatt nem tartatván, a megyékben is stagnált minden szenvedélyesebb közélet, de a harminczas, sőt még a negyvenes évekből is egynehány már legendáris számba mehet, melyekre a mai kor legöregebb emberei is csak a gyermekitjúság emlékfátyolán keresztül tekinthetnek vissza. A magyar történetírás általában a jelen századig kevés érdekeset jegyzett fel a megyei és diétai választásokról, de annál többet azokról, melyek a század második negyedére estek, mert minden nagy elvek s reformkérdések azok kohójában szűrődtek le s onnan került

ki minden életrevaló s előrehajtó eszme. Hogy sok salak is vegyült a szinarany közé s hogy a világosság folytonos harcban állt a sötétséggel: ez csak természetes következése volt az akkori kor izgalmas kavargásának. De hát manapság sincs ez másképen.

*

Rége a szenzációs választásoknak megvoltak az ő kiváltságos megyéik; ilyenek voltak leginkább a kuruczvilág hagyományos fészkei: Szabolcs, Heves, Szatmár és Bihar, hol az összevegyült alsó és felső nemesség egy pár hangadó család érdekében véres csatákat vívott minden katonai vagy zsandártámogatás nélkül, egyedül saját rézfokosa-, ólmos botja- és kétélű bicskájára támaszkodva. A régibb választásokba lassankint kezdtek a politikai és a vallási izgatások is belejátszani, de az egyetemes nemességi tömeget szétválasztó nemzetiségi aspirációk soha sem fordultak elő; sokáig csak aszerint voltak csöndesek vagy viharosak, amint a döntő családok fejei közt kevésbé-többé hágott izzó fokra a személyes ambíció vagy a családi gyűlölség.

Egészen a 30-as évekig az ugynevezett gatyás és bocskoros nemesség nem igen vett részt a választásokban, ráhagyta az urakra, akik aztán helyette is gondoskodtak a vármegye dolgáról. A választási első nagyobb hullámot az 1830-i pozsonyi diétára küldendő követek választása verte fel. A trónörökös — a későbbi V. Ferdinand magyar király — előzetes megkoronáztatása s a juliusi francia forradalom által teremtett bizonytalan európai konstelláció folytán a rendektől kérendő szokottnál nagyobb subsidium és ujonczjutalék: ezek voltak a királyi meghívólevél legfőbb pontjai, melyek országszerte nagy izgatottságba hozták a kedélyeket, mert a nemesség nagy zömét főleg a nagy subsidium kérdése nyugtalanítá, nehogy udvari cselled esetleg

érzekeny seb üttessék az annyi századon át megőrzött adómentességi privilégiumon. Meg kellett hát nagyon változtatni az embereket. A magyarnak állami s oktatási nyelvre való emelésének kérdése is erősen belejátszott e választásba s azért bizvást el lehet mondani, hogy Magyarországon a pregnánsabbul kidomborodó politikai pártok első kifejeződését ez időre lehet visszavezetni, mert ettől fogva mininkább terjedt a patriárkális választás csendes vizébe dobott szenvedélyes korteskedés gyűrűköre s a következő választási ciklusok alkalmával (egészen az utolsó 47-iki rendi diétáig) már mind véresebb farkaszemet vetettek a pártok egymásra.

*

Akik a szeptemberben megnyílt s csak három hóig tartott 1830-iki pozsonyi koronázási diétáról haza érkeztek, mesés dolgokat tudtak regélni arról a rendkívüli fényről és eseménygazdag napokról, amelyeknek ott tanúi voltak. E királyt koronázó nemesi népvándorlás után igen sok új divat, szokás, társadalmi és kulturális reform is jött forgalomba, még a legtávolabb eső vármegyékben is (természetesen előbb csak az előkelő osztályoknál), amelyekről azelőtt nem is álmodtak a megyei urak. Ilyen volt a szivar, a fagyalt, a pezsgőbor, az aspes gyújtó-szerszám, a moderatőr-lámpa, stb. — Rengeteg távolság volt akkor Pozsony csak Debreczen- vagy Szatmárral is szemben, kivált zimankós téli időszakban, hát még a végvidékektől. De azért számos oly nagynevű és vagyonu követte volt az országnak, akik 10—12 jurátust is vittek magukkal országos praksziszra saját költségükön, mert hát akkor jórészt még országos «nobile officium» volt a követi állás. De alig is lehet ellentétesebb viszonyt képzelni, mint a régi és a mai választás alapján álló követekét. Csak a régi 52 megye választott, mindenik — tekintet nélkül nagyság és népes-

ségre. Kettőt egyenlő rangfokozattal, a kir. városok, káptalanok, nagy községeknek, hallgatás volt a nevük; — a diéta tartama alatt minden követnek személyenként napi hat ezüst forint napidíj járt ki a megyei házipénztárból s mellé uti, szolgál-, irodai általány s egyéb deputatum. Minden megye utasításokkal látta el követeit, amelyeket be kellett tartaniok, máskülönben a megye visszahívási jogát gyakorolta irányukban. A két követnek csak egy szavazata volt, ha t. i. mindakettő egy véleményen volt, ellenesetben elidálták egymást s ilyen esetben a megye szavazat nélkül maradt az illető kérdésben. Sok országos érdekű ügy bukott így el az időben, mert sok követ lett akkor is köpenyegforgató utasításával szemben s olyan szerepre kárhoztatta magát, ami gyakran fordul elő: bukott, — de fölfelé. A 30-as években főleg Szabolcs. Heves és Szatmár választásai lettek országosan híresekké, — amint már megjegyeztem — az ő rézfokosaik, ólmos botjaik s kétélű bicskákik segédkezésével; olyan korlátlan volt még akkor a magyar nemesi választási privilégium, hogy az 1836-i nagy-kállói restauráció alkalmával több mint 130 halott maradt a placczon s a két egymással versengett Kállay-nábob (Péter és Gergely háza) lett teljesen kifosztva anélkül, hogy bárkinek még csak a hajaszála is meggömbült volna. — Nagy-Károlyban *Kölcsey* Ferenczet is a csekei ólmosbotok szoritották le a haza további szolgálata teréről. Zsandárfedezetnek akkor még hire sem volt, s csak a megyei hajduk és pandurok szolgáltatták volna — ha ugyan erre képesek lettek volna — a közbiztonsági közegeket. A sorkatonaság rendes szereplésével a magyar választásoknál, legelőször a 40-es évek elején lehetett találkozni.

*

Rendkívül izgalmas választási hullámokat vert fel a

30-as évek végén s a 40-es évek elején az akkoriban merész szabadelvű agitáció, mely a nemességet is rendes adófizetés alá akarta vonni, valamint az, mely a vegyes házasságok részére reverzális nélkül is érvényességet követelt. Ez utóbbinak az egész országban nem volt hatalmasabb és szarkasztikusabb szószólója, mint Biharban a nagy szónok: *Beöthy* Ödön (a ma is szereplő *Beöthy* Ákosnak az atyja). E két sarkalatos reformkérdés tárgyalását minden megye felvette közgyűlési napirendjére s belevitte a választási harcokba is, óriási izgalmat keltve s két ellentáborra osztván az egész országot. A maradi (pecsovics, konzervatívnak nevezett) párt akkor vitte legelőször tömegesen szavazásra a felbujtatott köznemességet «nem adózunk» jelszó alatt s azután folyt a vér ugy bent a teremben, mint kint a piacon — Utálatos képek sorát tárja elénk ez a kor, amelyektől csak undor- és megvetéssel fordulhat el a mai civilizáció. De ugyane korból a magyar nemesség jobb érzésű részének örök dicsőségét is fogja hirdetni az az önzetlen hazafisága, amelylyel már akkor szembe mert szállni a sötétség és az önzés lovagjaival, mikor apa fiuval, testvér testvérral, férj feleséggel s rokon rokonnal állt szemben engesztelhetlen gyűlöléssel. A maró ellentétek első kiegyenlítését aztán a márczius napok balzsamos ózonja hozta meg 1848-ban, de ezt még az utolsó rendi választásnak kellett megelőzni 1847-ben.

*

A magyar politikai és szellemi élet öntudatos fellendülésének az 1847-ik év volt az utolsó záróköve. Utána jöttek még — az igaz — a történelmi nagy tények, de ezek mind csak természetes következkései voltak már annak a megfeszült villambatériának, amelybe eddig össze lett halmozva a magyar nemzet összes ekszpánziv ereje. Az 1847-iki diéta megnyitása Pozsonyba november hó

elejére lett kitűzve s a kir. meghívó első propozícióját a nádorválasztás képezte. Soha nemzet nagyobb lelkesedés- és egyhangúsággal még nem ragaszkodott választott jelöltjéhez, mint a magyar akkor *István* főherceghez, aki előzetesen beutazta az egész országot s mindenütt óriási rokonszenv- és hódolattal találkozott. Az a hagyományos kegyelet, amelylyel a magyar nemzet a nagy *József* nádor egész családja iránt mindenkor s manapság is viselteti, akkor a maga elementáris erejével nyilatkozott meg *István* főherceg irányában; de a sors könyvében nem úgy volt megírva, hogy e kölcsönös érzelmek egyensúlyba jöhettek volna.

A szabadelvű párt ez utolsó rendi követválasztáskor azokat a nagy reformelveket mind a zászlajára írta, amelyek megvalósításától várta Magyarország regenerálását. Nagy volt tehát ellene a reakció a nemesség ama nagy többségénél, amely sem adózni, sem az urbéres jobbagyságot felszabadítani, sem vallásszabadságot és szabadsajtót, sem semmiféle egyenlőséget tűrni nem akart, de az ország értelmiségének színe-java sorakozott a reformeszmék körül s minden megyének megvolt az ő prononszirozott liberális követjelöltje, azok sorából, akik két évtizeden át küzdöttek a kitűzött zászló alatt. Az egész ország figyelme természetesen a tizenhárom próbás hazafiak megválasztása felé irányult. Zajosabb és izgalmasabb választások talán nem is fognak ez országban soha előfordulni, mint az 1847-ikiiek voltak, de azt is mindjárt hozzá tehetjük, hogy a mai pártok ellenségeskedése, gyűlölködése kismiska ahhoz képest, amely akkor a liberális és a maradó pártot egymástól elválasztá. A mágnás- és dzscentri-világ, a vagyonos és köznemesi osztály mind csak két fő pártra oszlott; az egyik minden jogot meg akart osztani a néppel, míg a másik egy jottát sem volt hajlandó feláldozni a nemesi privilégiumokból. A legelőkelőbb mágnás- és nemes csa-

ládok tagjai álltak be fő-főkorteseknek s akkor azok jártak be a megyék falvait és városait, nem mint ma a jelöltek maguk. Pestmegyében Kossuth mellett pl. a gr. Károlyiak, Batthyányiak, Telekiek, Rádayak, Pataiak; Biharban Beöthy mellett egy gr. Wenckheim Béla, gr. Vay Dániel, Komáromy György, Csanády Sándor (a csak néhány év előtt elhunyt szélsőbali parlamentáris kurucz képviselő) s mások fraternizáltak hetekig a köznemességgel, csak hogy diadalra segítsék a reform ügyét. De a reakció sem maradt tétlen s nem egy illusztris nevű kandidátust buktatott el. E választásnál nagyon el volt terjedve az egész országban, hogy a bécsi kormány nagy összeg pénzt bocsátott az adminisztrátorok rendelkezésére a liberális jelöltek megbuktatására. Így bukott el Biharban Beöthy Ödön is, hol Pappszász Lajos félliberális és Reviczky Menyhért (egészen aulikus) lettek megválasztva, akik későbbben aztán nevezetes szerepet játsztak ez utolsó diétán.

Kossuth híres reform-felirati indítványa volt a napirenden s a megyék egymásután — nem sorban — adták le indokolt szavazataikat; még csak egy szavazat volt hátra, a Biharországé, mely ha ellene nyilatkozik, ledönti a nagy nehezen kivívott egy többséget: Reviczky csakugyan ellene szavazott, de Pappszász elidálta a magáéval s a felirat győzedelmeskedett. Volt is része aztán Pappszásznak a legnagyobb mérvű ovacziók- és ünnepeltetésekben. Bihar természetesen nem késett visszahívni hűtlen követét s helyébe az általa megbuktatott Beöthyt küldeni fel. De mire a nagy szónok Pozsonyba ért, akkor már az 1848-iki márcziusi légáram nemcsak Magyarországon, de egész Európában végig vonult, mindenütt ledöntvén a születési előjogokat, a kiváltságos választás és a hűbéri rendszer sánczeit, amely annyi századon át Magyarország fejlődése s állami egységének is az utjában állt.

IX.

Petőfi és a magyar dal.

A mult évi magasztos, lélekemelő fehéregyházi és a segesvári Petőfi-émlékünnepségek az egész magyar nemzet osztatlan kegyelele és fellelkeseése mellett zajlottak le s az egész ország szellemi értelmisége, politikai, társadalmi, irodalmi s kulturális tényezői a hervadhatlan babérkoszoruk egész tömegét rakták le a legnagyobb magyar költő s a világ egyik legkimagaslóbb lángelméjének sir-émlékszobra lábaihoz. A magyar dal és zene géniuszának nevében én is letettem akkor a mirtus-koszorut halhatatlan emlékének az ércztáblájára. Mert a magyar dal és zene ujjabbkori föllendülése oly elválhatlanul van összeforrv a Petőfi nagy nevével, hogy azt többé egymástól elválasztani nem lehet.

*

Költészet, zene, — költemény és dal, — költők és zeneírók : oly ikertestvérek, akiknek egymással való ölelkeseését minden művelt nemzet történelme igazolja. A régi kultúrák minden szépet és eszményit, a természet közvetlenségénél fogva, sokkal tisztább szemüvegen át tekintettek, mint az utánuk következett s mindjebben elanyagiasodott nemzedékek s ennél fogva a költőket s a művészeket is

sokkal eszményibb dicsfényvel vették körül, mint a későbbi, de főleg a mi folyó századunk, hol kevés kivétellel nem annyira a géniuszi égi szikra, mint a szellemi termékek ingerlő alkalmisága, kiadási üzlete s azok rafinált kelen-dőségi szárnya emelkedik tulsulyra.

A mélyebben gondolkodó előtt felette érdekes és tanulságos kép tárul fel, ha összehasonlításokat tesz a régi és újabb kor írói, költői, dalnokai és művészei közt. Amazoknak nem volt szükségük a spekuláns kiadók tárogató-jára s nevüket, műveiket mégis ismerte az egész művelt világ, saját népeik pedig különleges aureol-fényvel vették körül. A nép megértette őket közvetlenül, nemzedékről nemzedékre adta dalaikat s azokban magával hordta a lelkesedés ideálját. És sajátságos anomáliája a szellemi átalakulás kohójának, hogy ez a régi közvetlenség egészen ellenkező irányba csapott át attól fogva, hogy Gutenberg szabaddá s vég nélkül sokszorosíthatóvá tette a gondolatot, a betűt, a dalt és a hangjegyeket. Igen, mert a költők, a dalnokok lassankint elvesztették a régi közvetlen érintkezést a néppel, mely csak az átérzésre, de nem szórszálhasogató kritizálásra termett. Közéjük furakodott az irigység, a lapos tudákosság, a tehetetlen köznapiság s félrevezették a nép természetes józan érzékét, fogékonyságát. Csakis így magyarázható az a csodás anomália, hogy például Shakespeare világszellemé majd két századig lehetett eltemetve s hogy egy Bachot, Beethovent, Schubertet haláluk után sok idő multával újra fel kellett fedezni. Kissé merészet, de éppen nem mondom lehetetlent azzal, hogy a mi Petőfin-
ket is talán még e század végéig sem fedezte volna fel valami esztétikus tudóstársaság, ha az 1848—49-iki általános lelkesedés vihára ki nem ragadja nevét az irodalmi kufárkodás, az alantjáró, az epéskedő kritika s a tehetetlen fenhéjazás karmai közül, amely nagycsörtetve és sáros

faczipóban szokott dübörögni még az olyan szentélyben is, ahol maguk az angyalok csak lábujjhegyen mernek lépdelni.

*

A 40-es évek képezték a magyar szellemi élet újjászületésének a hajnalát. Olyan általános forrongásba hozta ez az évtized nemzetünket, amelyhez hasonlót nem mutat fel ezeréves történelme. De ugyanakkor az ellenáramlatok habjai is oly magasra dagadtak, hogy a népek felett őrködő gondviselésnek különös kegyelmére volt szükségünk, hogy az igazi nemzeti irány diadalt üljön a kétes értékű fattyuhajtások felett. Nem vártatva, de egymást kergetve, egymásra rohanva jöttek létre a legmaradandóbb nemzeti alkotások. Politika, irodalom, dráma, költészet, szín- s képzőművészet soha nem képzelt magas színvonalra emelkedtek. Csak a magyar hangzó művészet vesztegelt még nehéz álomban s mikor Erkel két magyar operája egyszerre kinyitotta a szeméit: akkor jött tudatára annak, hogy mennyire hátramaradt s hogy mennyi rengeteg tért kell még befutnia, hogy az épület fundamentoma utolérje az égből csodálatosan leszállt fényes kupolát. De merre induljon, hol kezdje, minő irányt kövessen?! S ekkor jelent meg mint ragyogó üstökös a magyar költészet egén *Petőfi*, aki aztán az ő hamisítatlan nemzeti irányával és csodás költészeti közvetlenségével fáklyát gyújtott a sötétben a magyar dal- és zenének is továbbfejlődésére. Mert egy olyan nemzeti nagy géniusz, mint *Petőfi* volt, hasonló a naphoz, amely mindent felmelegít, megtermékenyít s mindenbe beleheli örök fényességét. Változhatlan törvénye nemcsak az anyagi, de a szellemi világ forgásának is, hogy a *voltból* mindig *ujat* törekszik formálni; azért a művészet, — de főleg a zene — sem vonhatja ki magát ez örök törvény alul, még az olyan ága sem, mint a nemzeti dalirodalom.

Mert a régi, elévülhetetlen becsü, a népszellemnek leg-hivebben megfelelő ősforrásból eredt nemzeti dalok megmaradnak állandó mintaképeknek, de a folyton változó izlés, az új formák, hangulatok után való vágy, ösztön, az érintkezési keresztutak s a társadalmi, nemzetiségi kavarodások nem hagynak nyugtot még a népies elemeknek sem, hanem mint mindenben, úgy a zenében is kényszerítik engedelmeskedni az átídomulás törvényének. S ilyen korszaka állott be a magyar dalnak is először a 40-es évtizedben *Petőfi* felléptével, aki lángszellemével egészen új s a nemzeti géniuszunk legtokéletesebben megfelelő irányba terelte a magyar költészetet s utána az 50-es évtizedben, hol a magyar, mérhetlen búbánatába merülve, olyannyira szükségét érezte a reménység ragyogó pillangójának a szárnyát is felöltetni s bekalandozni vele a szebb jövő rónáit és bérceit.

Petőfi «*Dalain*» című csodálatos kedélyhullámszerű költeményének a szelleme uralkodott s vezette a magyar dalirodalmat a negyvenes évek végén s az ötvenes évtizedben.

De hogy *Petőfi* általában minő hatalmas lökést adott az ő költeményeivel az újabb keletű magyar nép- és műdalirodalomnak: leginkább kitetszik abból, hogy valamint ő, szakítva a régibb műformák merevebb kereteivel s azok idegen ízű, tartózkodóbb szenvedélyi fellobbanásaival, mint a puszták fékezhetlen paripája tört keresztül minden gátat, mely az igazi magyar érzés- és ideálfestésnek az útjába állt: úgy minden mélyebben érző és gondolkodó dalköltőnek is tisztába kellett jönnie a felett, hogy a fejlődésre hivatott magyar dal- és zenének is szakítania kell a régi s idegen elemekre támaszkodó formák s jórészt egyhangú kedélyhangulattal s a *Petőfi* által oly diadalmasan inaugurált nemzeti irányu költészettel kell párhuzamosan haladnia.

És sajtáságos tünemény, hogy e tekintetben az írástudóknak első sorban maga a nép szolgáltatta az ösztönt, sőt a mintaképeket is.

*

Petőfi számos dalkölteményét, melyek a nép lelkét, érzését s észjárását leghivebben tükrözik vissza, legelőször maga a nép öntötte dalba s ezek mintha egészen új világból származtak volna, a hagyományos régibb magyar daloktól lényegesen eltérő ritmust, hangulatos s kifejezést tüntettek fel. Lendületesebb, szikrázóbb, pajzánabb s prizmatikusabb színűek lettek, pl. a «Juhász legény», «Nem tesz föl a lány magában egyebet», «Befordultam a konyhába», «Árvalányhaj», «Esik, esik» stb. mind oly népdalok, melyek a régebbiektől lényegesen elütnek dallamhajlítás s kifejezés tekintetében. *Petőfi* költeményeinek az ismert nevű s az ő szellemével magukat teljesen azonosítani tudó megzenésítői, akiknek dalai épp ez okból szélesen el is vannak terjedve a nép között, e jelenségeket még inkább érvényre emelték — és emelik — elannyira, hogy a szakértő kritikus, még ha nem is ismeri az újabb termékek keletkezési idejét: feloszthatja a magyar népdalokat *Petőfi* előtt és után való dalokra. Ilyenek pl., hogy csak néhány kiválót említek: «Ereszkedik le a felhő», «Te vagy, te vagy barna kis lány», «Ez a világ a milyen nagy», «Boldog éjjel», «Nem ver meg engem az Isten» stb., stb., amelyeknek akár dallamhajlítását, akár hangközi lépéseit, akár harmoniai gazdagságát tekintsük: a régiektől feltűnő különbségeket mutatnak.

Az az óriási nagy befolyás, amelyet *Petőfi* szellemileg gyakorolt nemcsak kortársaira s az utána következett költőnemzedékre, de fog gyakorolni még a legkésőbbiekre is, a szorosan vett dalirodalom mellett kihatott a magyar zene abszolút műformáira is, amelyen a teremtő erőt szín-

tén teljesen más irányba terelte, mint a minőben a régi magyar zene műformái mozogtak. Kiszélesítette a tartalmi kereteket, eszményítette a magyar nemzeti élet képeit s tartalmilag magasabb régiókba emelte a művészeti aspirációkat. Mert a valódi költészet — mint a *Petőfié* — olyan, mint az elbódító illat, amelynek átható légkörétől el nem zárkozhatik semmi, ami a szív, a képzelet s a kedélyvilággal rokon. Ez okozta aztán, hogy a magyar zeneirodalom az ő egyetemtségében azokat a termékeket mondhatja legbecesebbeknek, legművészibb értékűeknek, amelyek a *Petőfi* költészetének a megihletése alatt születtek úgy a dal, mint az abszolút zene mezején.

*

A nemzeti nagy költők mindig felemelőleg, előrehajtólag befolyásolják a velük hasonló nemzetiségű dal- és zeneköltőket, mert amit ők szóval s aminő képeket a leírás fantáziájával egy nemzet bel- és küléletéről élénk állítanak: mindaz elébb csak sejtett, de a belemélyedés folytán felfogható, átérezhető formákat nyer a zeneköltő lelkében. Mert a dallam olyan eleme a zenének, mint a festészetnek a rajz, a harmónia olyan, mint ennek végtelen szingazdagsága, a forma pedig olyan, mint a kész remekkép összhatása. De a költő sem tesz egyebet, mint fest s megérzékit hangulatokat a szó művészetével. Mentől nemzetiesb irány- s hűségben sikerül ez neki, annál inkább hasonló rokonérzelmekre s képzeleti képekre hangolja a zeneköltőt. Így fejlődik ki aztán köztük egy olyan lelki közösség, amely a közös művészeti ágakat nemzeti piedesztálra emeli. S ezt tette *Petőfi* is az ő költészetével a magyar szellemi birodalomban. Mindent átalakított s megteremtette a tiszta nemzeti művészeti ideált.

Ő előtte, mellette s utána is voltak, vannak kimagasló magyar költők, akik fellángolásra tudták s tudják lelkesíteni

a magyar zeneműköltőket, de oly intenzivitással, annyi ellenállhatlan erővel s oly búbájós vonzódással senki nálánál jobban nem tudott rájuk hatni s nem is hiszem, hogy valaha jöjjön még egy második *Petőfi*, aki ezt a szellemi csodát véghez vinni képes lenne. Mert ő a nemzeti érzések és képzelmekek tengerfenekéről felszínre hozott minden drága gyöngyöt. A mit még egyre hordanak fel belőle: az lehet s kétségkívül van is köztük sok kiváló, nagybecsű s fellelkesítő; de a hazát, a szabadságot önfeláldozásig szeretni, a szerelem gyöngéd hurjain elmámorítólag zengeni s a lelkesedés tüzét hatalmas lánggá növesztetni: erre csak egyedül ő volt képes utolérhetlenül. Ezért volt, van és marad ő időtlen időkig a magyar zeneiróknak örök lelkesítő forrása.

*

A magyar muzsa áldva borulhat *Petőfi* ércszobrának a lába elé, mert ő tárta fel neki a valódi nemzeti idealizmus világát. Bemehetett a kapuján s ott felismerhette igazi hivatását.

Petőfi és a magyar dal! E kettő soha többé el nem válhat egymástól.

X.

Petőfi-zenealbum.

A magyar zeneirodalom az 1848 márczius 15. félévszázados jubileuma napján méltóbban s érdemesebben nem képviselhette magát, mint azzal a 150 lapnál terjedelmesebb diszes kiállítású zenealbummal, amelyet a *Rózsavölgyi és társa* cs. és kir. udvari zenekiadói czég nevezett napon bocsátott közre s vele oly monumentális emlékkal járult a dicső korszak s annak lánglelkű, nemzetfelrázó s legendas hőshalált halt költője megdicsőítéséhez, amely ép oly örökbecsű nemzeti ereklye marad, mint azok a költemények, amelyek az albumban szereplő 18 magyar zeneirót megihlették, hogy dalhangokba öntsék a szóköltészet legreमेkebb megnyilatkozásait. Aki ez albumot végiglapozza: újra átéli a dicső korszakot, amelyben e költemények születtek s újra és újra teleszivja a lelkét a nagy nemzeti költő mottójával:

«Szabadság, szerelem!
E kettő kell nekem.
Szerlmemért fölálldozom az életet,
Szabadságért fölálldozom szerlmemet.»

Az album mind a 100 dala (melyek jó fele szaba-

don termett népdal ismeretlen szerzőktől) a szó- és zene-költészet e két örök forrásának a hangulatát tükrözi vissza. Bajos volna — de nem is czélom — mind a 100 dalt szépség, érték s jellemzetesség tekintetében osztályozni; csak konstatalom, hogy egytől végig oly termékek, amelyek igaz lelkesedésből fakadtak s ez érzés továbbélesztésére hivatvák. Az albumban (amely hazafias s lendületes kiadói előszóval van ellátva) a szereplő dalköltők betürend szerint a következők: id. *Ábrányi Kornél*, *Beleznay Antal*, *Doppler Károly*, *Egressy Béni*, gróf *Festetic Leo*, *Füredy Mihály*, *Hubenay Klára*, *Langer Viktor*, *Lányi Ernő*, *Mihalovich Ödön*, *Mosonyi Mihály*, *Ögyek* (álnéven Langer Viktor, az album szerkesztője), *Simonffy Kálmán*, *Szénffy Gusztáv*, *Thern Károly*, *Volni Vilmos* és *Zimay László*. E névsor azonban távolról sem meríti ki mindazokét, akik Petőfi géniuszától meg lettek ihletve egy fél századon keresztül úgy a multban, mint a jelenben s meg lesznek ihletve, a jövőben is; mert a jelzett 18-at csak azok képezik, akiknek enemü termékei a lelkes s áldozatkész kiadó cég kiadásában jelentek meg. Mert a Petőfi lelkének kincs-bányája volt az a forrás, amely a leggazdagabban megtermékenyített minden szellemi tért s így a magyar zenéét is.

*

Alig lehet valami érdekesebb, mint ha e 100 dalt irány, forma és tartalom tekintetében elemezzük s az ugyanegy szövegűeket egymással összehasonlítjuk. Látjuk, miként lesz a nép és zeneművész egyaránt sajátosságosan megihletve a költemények csodaszerű ereje, hangulata által s látjuk, érezzük a vonalakat, amelyek a nép- és a műdalköltőket egymástól elválasztják, de amelyek szellemsugaraik mind egy közös érzület fókuszában találkoznak. Számos szöveg egyaránt ragadja meg a népet és a tanult, művelt zenészt; ily esetben legtöbbször az előbbi viszi el a pálmát. Ahol

a nép maga száll sikra önmagával valamely szöveggel szemben: ott a természetesebb ösztön és a valódibb magyar érzék emelkedik magasabbra. Ahol pedig a műzenészek találkoznak össze egymással, ott a kifejtettebb magyar érzék kerekedik a másik fölébe. Egészben véve ismétlem, hogy ez a diszes és felette jutányos áru (2 frt) album oly érdekes fejlődésű képét tárja föl a magyar nép- és műdalirodalomnak, amely analízis tekintetében unikumnak mondható.

*

Ez alkalomból felmerül egy nagyon életrevaló s nemzeti jelentőségű indítvány. Ahogy most a Rózsavölgyi cég (amely a jövő 1900-ik évben maga is félszázados jubileumát ülendí meg fennállása-s kiható működésének a magyar zeneirodalom érdekében), úgy a többi hazai zenekiadói cég is, amelyek Petőfi megzenésítési kiadványaival rendelkeznek, közös erővel álljanak össze s a századvégi párisi világi kiállításon mutassák be az összes Petőfi-költemények megzenésítését. Ez bizonyára nemcsak az egész nemzetközi zenevilágot, hanem az egész világ művelt közönségét is kihatóan fogná érdekelni. Hiszen nincsen művelt nemzeti nyelv, amelyre Petőfi költeményei ne lennének lefordítva s akinek a nevét, világszellemét ne ismerné minden művelt ember. Gondolkozzanak hazai kiadóink ez indítványról s emeljenek magyar zenészeti emlékoszlopot a legnagyobb magyar géniuszunk.

Ennek a Petőfi-albumnak pedig csak azt lehet kívánni, hogy minden magyar családi kör zongoratómláján ott ékeskedjék s lelkesítsen örökké a szépre, fenköltre és a hazaszeretetre.

XI.

Hegyről guruló magyar zene.

Hát ez a kép bizony nem igen örvendetes, ha végig tekintünk öt évtizedes multján s eljutunk a mai stádiumához. Mert a magyar zeneirók kebléből is méltán kitörhet a keserűség, mint a nemzeti aspirációk várfokán őrt álló politikusokéból, ha a mostani közéleti, társadalmi s művészeti viszonyok folyásán gondolkodnak. Mert ne szépítsük a dolgot, ne ámítsuk magunkat, inkább ismerjük be, hogy magyar nemzeti kulturális áramlat tekintetében erősen hanyatlunk s gurulunk lefelé a hegyről. Semmi és senki nem érzi ezt jobban, mint a magyar zene és a magyar zenészek, akiknek az az ideáljuk, hogy önzetlenül fektessék be munkájok tőkét a művészet csarnokának az emelésébe. A többi testvérmuzsák igazán eldorádói helyzetben vannak ahhoz képest, amelyben a magyar zene manapság csak teng-leng, mindenfelől magára hagyatva. A költők és színműirók csak megvannak, még pedig eléggé előnyösen. A színházak kapui nyitva állnak előttük; akadémia, irodalmi társulatok s magános meczenások pályadíjai kínálkoznak nekik, folyton pályázhatnak, s ha van protekciós szerencsájük: be is söpörhetik az aranyakat. A sajtó, a közönség,

az irodalmi részvénytársulatok támogatására is számíthatnak. A képzőművészetek: festészet, szobrászat, építészet «grand seigneur»-jei- és adeptusainak pláne brilliáns dolguk van a zenéhez képest. Az állam, a szakminiszterium kezdeményez, áldoz érdekekben; a hivatalos és nem hivatalos tanácsok, a tekintélyes klikkek, szecsesszionisták reform-ánkéteket tarthatnak, megrendeléseket nyerhetnek, vásárlókra tehetnek szert, sorsjátékok nyereségeiben osztakozhatnak stb.

De ugyan mire támaszkodhatik a magyar zeneművészet ebben a sivár, önző világban, ahol az ő finomabb ötvösségű munkájának se méltatása, se kelete nincsen? Az államra? Annak kisebb gondja is nagyobb, mint hogy a magyar zenének csak megközelítőleg is egyenlő mértékkel mérne, mint a többinek. A millenáris évben — isten tudja miféle inspirációból — létrejöttek ugyan a magyar királyi zene-pályázatok, de elzüllöttek nyom nélkül ugy a nyertes, mint az elbuktatott pályaművek, mert nem volt bennük életrevaló nemzeti mag, mely kikelhetett volna a közönség s a zenevilág lelkében, hangulatában. Nagyzási, kozmopolitikus hóbortok összekavarodása lett belőlük, amiből senkinek sem volt haszna, kivéve a protekciós kosárba esett pályázóknak versenydíj alakjában. Idegen érzelmű s hajlamu elbiráló bábák már a fürdőkádban megölték az egészségesebb magyar szülötteleket. Vagy talán a hazai kiadókra? — Ott ugyan jó helyen kopogtathat. Ott ma ajtót mutatnak mindennek, ami magyar, ott csak szirmos csárdás-nóta, mosdatlan kuplé, trágár sanszon, máról holnapra élő operette s népszinműi zeneférczelmény kell. Mehet hozzájuk akár régi, akár új magyar zeneirő — legyen bár Beethoven-i vagy Chopin-i szellemmel megáldva. Nem kell, — mondják, — mert nem veszi a közönség. A közönségnek pedig miért nem kell? Mert szive, vére, agya ugy meg van fertőzve a léha nemzetközi vásári

s a cigány naturalizmusi férczelmények bacillusaitól, nrint a politikai s társadalmi tisztességtudás paragrafusai.

*

O! te szép tündérhaju s bájos hangu muzsája a magyar zenének, hová is multak egykori verőfényes napjaid, mikor annyi lelkesedéssel s eredménnyel dolgoztál, hogy ragyogó szárnyakat adj az ideálnak. Elpárolgott, mint a szappanbuborék. Manapság árulhatsz petrezselymet, mint a kivénült, párta nélkül maradt bálkirályné!

A közönség, a zenevilág, a művészek konzorcziumainak a felkarolására akarsz számítani? Kegyetlenül csalódnifogsz. A közönség szalad tőled, mint az ördög a tömjénfüsttől, annak többet ér egy szál kuplé-lóhere, mint egy egész vagon rózsacsokor. A nagy zenevilág sokkal magasabb paripákon trappol, semhogy észrevenné vergődésedet a földön. Maguk a magyar művészeketől is meghalhatasz éhen. Az idegen tránzitó-hangversenyzők és virtuózok sem méltatnak legcsekélyebb figyelemre sem. Az idei legzajosabb, a legintenzívebb hangversenyidényben is vajjon magyar, nem magyar művésznek jut-e csak egyiknek is az eszébe, hogy valamicskét bemutasson bájos arczodból? Az a rengeteg falánksza az önállóan hangversenyző vagy a hangversenyekben közreműködő dalénekeseknek, vajjon jut-e egynek is az eszébe, hogy világkiállításra érdemes dalirodalmadból valamelyikre rávesse a tekintetét? S ha ráveti is, talán alkalmi opportunitásból: azt hiszed, aranyszálaid valamelyikére esik a választása? Csalódsz! Kelendősebb a raffinált hajtoilette-kócz, mint az arany-ezüstös himes fonás.

Gurulsz bizony te árva magyar múzsa, lefelé a hegyről erősen! Minden támogatásod csak abból áll, ha a cigányprimások, vagy a jubiláló dalegyesületek megkegyelmeznek neked s pohárcsengések közt rágyujtanak egyegy népdalegyvelegre vagy rég kicsépelet talmi magyar

négyesre. Ha tudsz : ebből megélhatsz, virulhatsz, de többre ne vássék fehér gyöngyfogsorod.

*

Messze vezetne, ha azt akarnám kimutatni, hogy a restituált alkotmányos szabadság negyedik évtizedében hogyan s miért jutott a magyar zene ilyen árvaságra s meg nem érdemelt mellőzésre? Amíg tiltva, üldözve volt, tüzzel-vassal hordtuk össze az építkezés köveit. Mikor lehulltak a lánczok s szabadon mozoghattunk, jó ideig még a hozzánk ellátogatott legnagyobb idegen művészek is hódoltak neki, a mi művészeink pedig versenyeztek a tömjénfüstölésben. A nagyközönség pedig hallelujázott nekik s ha magyar volt a neve, még a legsilányabb kiadványra is volt pénze bőségesen. Azután lassanként kezdett a szalmaláng kihamvadni s minden faktor kihüledezni. Szétterjedt a nemzetközi nagyzási hóbort, az eredmény pedig az lett, hogy a mai magyar zenemenzedék tud nem magyar operákat, hangos szimfóniákat s mindenféle kosztümbe öltöztetett hangzó ákum-bákumokat írni : de jóformán a nevérről sem ismeri már az évtizedeken beraktározott magyar zenei kincses termékeket.

Hát mindez csalhatatlan ut arra, hogy a jövő században ne legyen más magyar zene, mint a pléhgallérozott s a nevetségig felfújtt nimbusu cigányzene és kompozíció, no meg a végtelen melódiákban uszkáló magyar operai és szimfóniai stílus. Az Isten ne adja, hogy Hunyady s Bánk bán lekerüljön valaha a m. kir. Opera műsoráról, mert akkor bepakolhat a magyar zene múzsája s mehet világgá.

Utána az archeologusok feladata fog következni, a késő nemzedékeket tájékozandó, hogy «anno Domini» ekkor és akkor merre járt s minő kosztümben láttak Magyarországon? Addig is pedig hanyatlik állandóan s rohanva gurul le a hegyről!

XII.

Zene és kozmopolitizmus.

E fejezet szorosán egybefügg az előbbivel, sőt mondhatom, annak szülőanyja. Mert a kozmopolitizmus szó soha oly magasan nem hordta a fejét, mint napjainkban, ahány ember az ajkára veszi, annyi értelmet tulajdoni, neki. Olyan, mint a Hamlet felhője, amelyben Polonius mindenféle alakot lát. A politikus, az államférfi azt hiszi, hogy ez a ködös gondolat a nemzeti aspirációk czirkulusait zavarja. Az írók, művészek meg érzik, hogy erős zuhatagok hátán hordja elejbük az idegen elemeket, hogy vagy leszorítsa őket a nemzeti alapról vagy az árral uszni kényszerítse. Divatos szóvá vált, ez csak természetes, mert rendszeren ott szokott a gyökere erős talajra kapni, ahol mindenféle nemzetiségi törekvések torlódnak össze és kelnek harczra egymással. E tekintetben pedig a mi magyar hazánk igazán mintaszamba mehet. Minden nemzet, amely szilárd önállóságra jutott, erős harczot vivott ellene s főleg két oly faktorral szövetkezett, amelyek mellett a többi ugyszólván csak kiegészítő szerepet játszik; e két faktor: az *irodalom* és a *művészet*. Ha e kettő nem áll nemzeti alapon, hiábavaló minden más erőlködés, mert ha az agy

és a sziv nem magyar: az egész ország akár ki se lássék a nemzeti színü zsinórzatból, mégis csak olyan lesz a vetés, mint amelyet épp a kozmopolitizmus érlel meg a maga számára.

Az ellene való védekezésben az az egyoldalúság vezet legkevésbé célhoz, amely a nagy kövek hengergetése mellett nem veszi tekintetbe a sziklahasadékokba szorult vízcseppeket, amelyek ha gőzzé változnak, óriási tömegeket mozdítanak ki a helyükből. De másrészt a kozmopolitizmusból nem is kell oly elrettentő mumust faragni, amely még magát a sovinizmust is felfalja.

Azon a téren, amelyen egy félszázad óta leginkább működöm (értem a zenét), magam is meglehetősen megcsontosodott sovinizta hirbe jutottam (s állok talán még ma is). Hiszen mikor az országos zeneakadémia életbe léptetése mellett én is erősen buzgólkodtam, ellenlbasaim még azt is rám fogták, hogy a zene aritmetikáját, az általános ellenpontozatot, sőt magát a fugát is, csárdás-stilusban akarom meghonosítani (pedig ez nem is olyan abszurdum, minőnek a hozzá nem értő képzel). De mégis azt tartom, hogy a kozmopolitizmus a maga helyén és módjával, épp oly szükséges kelléke az általános műveltségnek, mint minden más állami vagy társadalmi rekvizitum; sőt tovább megyek: európai műveltségre törekvő nemzetnél nem is lehet oly fejlődést képzelni, amelynek ne lenne szüksége arra, hogy vérkeringésébe számos sejtszála bele ne fonódjék az egyensúlyozó és izmosító józan kozmopolitizmusnak. Csakhogy ebből még nem az következik, hogy ha a túfok sokféle selyemszál áthuzására szolgál, hát akkor erre a szerepre a vastag kötelek is igényt tarthatnak. Nem célom a kozmopolitizmus kérdésével politikai, nemzetgazdasági vagy államszervezeti szempontból foglalkozni s még az irodalomhoz való viszonyának taglalását is másokra bízom.

Csak a magam portaja: a zene udvarán akarok egy kissé söpörni, hogy a tűfok-hasonlatot illusztráljam.

*

Ha a kozmopolitizmus imminens veszedelmeit fel akarjuk ismerni: nem elég a panaszt csak úgy általánosságban a világba dobni, hanem nevéen kell nevezni a gyermeket, mert úgy taláломra, sokszor ott látjuk, ahol valóságban nincsen s ott nem veszszük észre, ahol hihetetlen módon ront, bont. Én nevéen nevezek egy ilyen gyermeket, amelyről a dal már olyan régi, hogy talán ki sem lehet többé irtani. Azt zengi e dal, hogy Magyarországon — főleg pedig a fővárosban, amely irányadó — a nemzeti szellemet s a hazafias érzületet irtó, mételyező kozmopolitizmust mindenekfelett a *zene* terén kell keresni, azon a talajon, amely leginkább van hivatva oly lelki s érzési hajtásokat termelni, amelyek legerősebben buzogó forrásai a nemzeti érzületnek. — Nézzünk egy kissé a szemébe.

Az ezredéves ünnepek mámore után azt lehetett várni és hinni, hogy a hazai művészetnek is fel fog alatta és utána derülni a hajnala. Bizony nem igen derült! Egyik lehangolóbb tapasztalatokra juttatott, mint a másik. Azután megjött a rendes zeneidény. Talán teleszivta magát a zene azokkal a megszámlálhatlan ékes dikciók- és tósztokkal, amelyek fénysugaraiból itt-ott neki is kijutott? Távolról sem. Legfőlebb az illik rá, amit Petur bán mond, mikor a holdvilágon mereng: «Menj te is, lopott fény!» Az ezredéves fényből édes keveset fogott fel a mi zenevilágunk, mert ma is ott állunk, hogy még jobban ráillik a régi dal, amely mindig új marad. A magyar fővárosban ma is csak úgy röpked kiterjesztett kozmopolitikus szárnyakkal, mint a mult évben, mint azelőtt s még azon túl is. Egy mást érik a mindenféle hangversenyek és dalestélyek és a tapasztalás ugyanaz. Már több év óta beálltam zenészeti

statisztikusnak s szorgalmasan gyűjtöm, megfigyelem az évi programokat, hogy a végén konstataljam, nem a magyar dal- s zeneirodalom kiválóbb termékeinek (ez tulajterész aspiráció lenne), hanem csak a magyar nyelven előadott énekszámoknak a kvótáját. Eredmény: a Budapestben 4—5 év alatt előadott, több százra menő énekszámából *magyart* öt százalékot hoztam ki. Ha a többi év is ugy halad, mint ahogy a millenniumi év megindult: ugy hiszem, tetemesen le kell majd szállani a kvótával.

Nálunk a zenei kozmopolitizmussal szemben az az anomália — jobban mondva — anománia uralkodik, hogy azt nem annyira az idegen elemek táplálják, mint a hazai termelő és előadó művészek, akik még tullicizálják azokat; s hogy a kozmopolitizmust emlegetők sorában nem egy olyan hangzatos szavu akad, aki minden más téren kész harcra kelni ellene, csak a zene terén nem, sőt ott még az is helyesléssel találkozik, ha egy zeneintézetben a zene, a zeneköltészet oktatása német s nem magyar nyelven folyik, magyarul nem is tudó tanárok révén. Hát ilyen fogalomzavar csak nálunk eshetik meg, ahol sokan még azzal sincsenek tisztában, hogy egy tárgyat nem lehet egyszerre fehérnek és feketének látni.

Ha magyar embernek valamely ismeret, vagy tudomány elsajátítására nincs szüksége saját nyelvére: akkor másokkal szemben is nélkülözheti; de ha minden vonalon nemzeti igénynek tekintetik, akkor nem adható hely kivételeknek, nem főleg a zenével szemben, amelynek nemcsak az agygyal, de a szívvel, az érzelmi világgal is van némi köze.

*

A zenészeti kozmopolitizmussal szemben — főleg nyelv tekintetében — soha nem tudtam s ma sem tudom megérteni (s ez nemcsak a magyar, de minden más nem-

zetre is vonatkozik), hogy miért kell azt egyszer respekálni, máskor pedig ignorálni? vagyis: miért ragaszkodik minden nemzet saját nyelvéhez, ha szinpadí, vagy nagy-szabású énekműről van szó, s miért mond le e szívós ragaszkodásáról, mihelyt a zene dalformában a hangversenyterembe vonul? Ekkor mindjárt kész elfogadni az eredeti szövegnyelvet prozódijával együtt, habár a zene ritmikái suly s beosztás tekintetében egyik esetben sem változik. Logikusabb lenne, hogy a szózene a maga eredeti szövegnyelvét vagy mindig megtartaná, vagy minden nemzet nyelvéhez alkalmazkodnék. Az önállóságukra sokat tartó nemzetek nem is tágitanak ettől a hangversenytermekben sem, legkevésbé pedig attól, hogy az eredeti szöveg saját nyelvükön is szerepeljen a műsorokon. Csak nálunk divik az a visszatetsző szokás, hogy tiz-tizenöt idegen dalszöveg is szerepel egy-egy műsoron czimestől együtt, csak éppen magyar nem.

«Zene dolgában nem kell tulhajtani a sovinizmust s aztán az eredeti szövegnyelv jogosultságához van kötve az előadás valódi szelleme is» — ezt szokták rendszeren ellenérvül felhozni. Való igaz, hogy a zene a legkozmpolitikusabb művészet, amely a merev sovinizmust legkevésbé türi. Van is neki elfogadott magyarázó világnyelve: az olasz terminologia, de azért épp ebbe a kozmpolitikus várába lőnek legtöbb rést a szereplő nemzetek: a németek, a francziák, akik még a hangulat s az időmérték jelzésére nézve is ragaszkodnak a saját nyelvükhöz, mintha minden embernek a világon kötelessége volna németül vagy francziául tudni. Az oroszok pedig még tovább mennek az ő nemzeti sovinizmusukkal, s akárhány kiváló orosz zene-költő olyan vezérkönyvet tesz közzé, amelyből az orosz nyelvben járatlan karmester egy kukkot sem ért meg. Mintha büszke fölénynyel így szólnának az idegen zene-

világhoz: «Ha meg akarsz bennünket érteni, tanulj meg oroszul.»

*

A mi magyar zenevilágunk képviselői- s irányítótól egyszerre ennyit kívánni: szertelen-huzakodás lenne. De annyit csak mégis megtehetnének már magyar hangversenyénekeseink a második ezredéves lusztrumban, hogy legalább a már lefordított klasszikus dallamokat magyar nyelven énekelnék a hangversenytermekben is. Igaz, hogy legtöbb esetben egyre megy, akármilyen nyelven énekelnek is, mert úgy sem lehet megérteni, de legalább eloszlatnák a magyar főváros hangverseny-műsorának annyira sértő kozmopolitikus jellegét!

Védekezzünk a kozmopolitikus áramlat ellen. Ez helyes és opportunus dolog, mert sok az ellenségünk és sok felbontó elem vesz körül; de aztán ne hagyjunk semmit tekinteten kívül s főleg azokat a tényezőket nem, amelyek a nemzeti érületben tesznek legtöbb kárt. Mert sokféle külső jelvényes aspirációt, alkalomadtán egy vonással jóvá lehet tenni, de a kozmopolitizmus etikai eltévelyedései megigazítására évtizedek, sokszor századok sem elegendők.

XIII.

Az udvarképes «Marseillaise» és eredete.

A villámvonat gyorsaságával rohanunk a muló század vége felé, amelyről a késő történelem azt fogja följegyezni, hogy nem volt nálánál sem a meglevőt összetörőbb, sem csodálatos fordulatokban gazdagabb, érdekesebb százada az emberiségnek. A számtalan bámulatos találmány, fölfedezés: átváltoztatták a föld színét, a szellem ereje fölülkerekedett az anyagi világ erőin s összegabalyodott harczából újvilági torzalakulások keletkeztek, amelyekkel szemben feleslegessé válik minden, ami a világ rendjét vezeti és szabályozza. Ószeres portéka lett a logika, erkölcsi érzék, eszmény, elvhűség, következetesség, mert manapság már csak egy irány uralkodik: a bolondnál bolondabb anomáliák iránya. Valaha kivétel volt, jelenben általános és mindennapi. Ki győzné mind felsorolni, amire száját tátja a világ s nem tudja elképzelni, álom-e vagy valóság? A víz fölfelé folyik; a világosság egy tálból eszik a sötét-séggel; a farkas a báránnyal iszik testvéri poharat s a szűz múzsa kánkánt jár a jegesmedvével.

*

A csodabogarak e korszakában alig van érdekesebb

jelenség, mint a francia nagy forradalom nyaktíló-himnuszának az udvarképessége éppen az orosz udvarnál, amely millió emberéletet s megszámlálhatlan vagyoneértéket áldozott a királygyilkos dal s induló hangjainak az elnémitására.

*

De hagyjuk a «Marseillaise» és az orosz császári himnusz ölekezésének politikai motivumait. Nem ezzel akarok ezuttal foglalkozni, hanem magával a gilotin-dallal és annak az eredetével, amely felett épp oly történelmi tisztázatlan kétség lebeg, mint a mi régi Rákóczy-nótánk és az abból keletkezett indulónak eredete felett. Tény, hogy mindakettő a világ-zeneirodalom legfellelkesítőbb terméke, azzal a különbséggel, hogy a míg a «Marseillaise» vértől öntözött talajból nőtt dalvirág, amelyre soha nem gondolhatunk a nélkül, hogy sok százezer ártatlanul lehullott fő kísértetét is föl ne idézzük, addig a mi Rákóczynek, a hősi idealizmus dicsfényének örök ragyogása, amelyhez semmi homály, semmi tisztátalan lehellet nem férhet. Abban is hasonlítanak egymáshoz, hogy mindakettőnek a valódi eredetét és íróját külön kellett felfedezni.

A régi Rákóczy-nóta keletkezése ma is homály, de az indulóval szemben a 60-as évek elején, hiteles éleltanuk és adatok nyomán sikerült a valót földeríteni. A «Marseillaise»-zel szemben ez nem mondható, vagy csak egyoldalulag, a történelem meghamisításával, amelyet már alig lehet rekorrigálni, mert a hamis adat a világ vérébe ment át, mint egy kiirthatatlan monda vagy hagyomány. Ujabban, hogy a «Marseillaise» udvarképessége oly hatalmas aktualitással tolult előtérbe: talán nem lesz érdektelen, ha felőle egyetmást elmondok s fölelevenítek, ami megállapított történelmi tényeken alapul.

*

Ily megállapított történeti tény, hogy a «Marseillaise» szövegét *Rouget de l'Isle* írta 1792-ben Strassburgban, ahol mint mérnök-kapitány szolgált a forradalmi seregben; de zenéjének a tulajdonjogát csak bitorolta, mint a mi Rákóczy-indulónkét *Scholl* Miklós, az Esterházy herceg magyar ezredének német-cseh karmestere, Biharival, a valódi szerzővel szemben. A francia forradalmi dal gyorsan elterjedt s az egész Franciaország lelkesedett rajta, olyan volt, mint nálunk 1848-ban a Petőfi «Talpra magyar»-ja. *De Rouget* nem irván hozzá zenét, a nép pedig dalolni is akarván hozzá, kezdetben valami operai dallamot használt, amelyet a szövegszerző maga is jóváhagyott. A harci himnusz onnan nyerte a «Marseillaise» nevet, mert a Tuileriák ostrománál, 1792-ben a marseille-i önkéntesek legelőször hozták közforgalomba.

Élt az időben Párisban bizonyos *Julien Navoigil* nevű jól ismert zenész, karnagy, hegedűmester, számos kapós dal s szinpadí zenemű szerzője, aki a múlt század nevezett évében ily cím alatt adott ki egy zeneművet «*Marche de Marseillaise, paroles du citoyen Rouget de l'Isle, musique du citoyen Navoigil, Paris chez Frère, passage Saumon, où l'on trouve tous les airs patriotiques des vrais sans-culottes*». (Magyarul: A Marseillaise-induló, szövegét írta Rouget de l'Isle polgártárs, zenéjét írta Navoigil polgártárs, megjelent Párisban Frère kiadónál — Saumon átjáró, — hol a valódi szán-külot-ok összes hazafias dalai is kaphatók.) 1793—94-ben az egész francia világban, de a külföldön is így volt ez ismeretes s elterjedt anélkül, hogy Rouget l'Isle protestált volna ellene, sőt mikor Rouget 1797-ben összes prózai műveit s verskölteményeit kiadta, melyek közt az «*Allons enfants de la patrie*» is előfordult, egy szóval sem jegyezte meg, hogy annak a zenéjét is ő írta.

Navoigil 1811-ben halt meg, Rouget pedig 1836-ban.

De 1825-ben, tehát Navoigil halála után tizennégy év mulva, ily czimen adott ki egy terjedelmes füzetet: «*Ötven francia dalköltemény, különböző szerzőktől, megzenésítve Rouget de l'Isle által*». Ezek közt volt az ő «Marseillaise» czimen ismert himnusza is, Navoigil fentjelzett zenéjével. Több mint harmincz év lefolyása választotta el az igazi és a bitorló szerző kiadványát; az ez idő alatt lefolyt világeseemények mellett alig jutott valakinek az eszébe, hogy a történelmi helyreigazítással foglalkozott volna. Rouget nevéhez tapadt lassankint ugy a szöveg, mint a zene dicsősége s a fentjelzett füzet megjelenése után tizenkét év is elég volt arra, hogy a meghamisított tény minden enciklopedikus és biografikus munkában meghonosuljon s azokból többé ki se legyen irtható.

*

1847-ben azonban új fordulat állott be ez ügyben, amely a minő nagy port vert fel akkor ugy a francia, mint a külföldi közvéleményben: mégsem volt képes többé helyrehozni a valódi tényállást. Az írók, a kritikusok, a zenészek, a lapok: több éven át — pro és kontra — elvitatkoztak a Marseillaise-zene eredetén, de végre is minden maradt a réginél s Rouget dicsőségét tovább hordta s hordja manapság is a megtévesztett közhit. A nevezett évben ugyanis az történt, hogy *Fétis*, a szélesesen ismert zenetörténelmi tudós, író s a brüsszeli kir. zeneakadémia volt nagyhírű igazgatója, véletlenül birtokába jutott két nagyérdékű eredeti zene-relikviai példánynak; az egyik: minden névvel nevezhető forradalmi dalt s a másik a későbbi császárkorszakbeli ünnepségi, katonaszemlei, nép-ünnepségi s diadalmi himnusz-zenéket tartalmazta, az akkori leghíresebb francia zeneirók tollából. Az előbbi füzetben ott találta Navoigil eredeti Marseillaise-zenéjét is. Hogy

Fétis magát is rehabilitálja, aki 1841-ben kiadott általános zenetörténeti s életrajzi művében maga is Rouget-nak nyujtotta a pálmát, mint a Marseillaise-induló szerzőjének, a felfedezésből nagy lármát csapott s erélyesen lealczázta Rouget plágiumát, aminek folytán annak egyik rokonutódával heves polémiába is keveredett, mert ez apokrifnek állította a kiadványt s ígérte, hogy a Rouget eredetijével fogja az állítást leczáfolni. De ezzel a mai napig is adós maradt, Fétist pedig idők multával cserben hagyta a kritikái s irodalmi világ s halála után minden maradt a régi-nél, kivévn, hogy Fétis a talált relikviák példányát a brüsszeli zeneakadémia könyvtárában letéteményezte, hol mindenki meggyőződhetik ma is állítása valóságáról. Csakhogy a világ sokszor annak sem hisz, amit saját szemével lát s könnyen tévutra jut, ha sokan a fehéret feketének állítják előtte.

Fétis a többek közt azt is írta a nevezett időben, hogy ő Rouget-val többször találkozott 1809-ben Gail asszonynál, kinek házáat Rouget sokat látogatta s hol közvetlenül meggyőződött az ő gyenge zenészeti képzettségéről s nem is tudta elképzelni, miként sikerült neki oly hévteljes és plasztikusan megalkotott induló-zenét teremteni. Későbbi felfedezése után persze megoldotta a rejtélyt. A «Marseillaise» eredete felett máskülönben még sok verzió is forog a zenebuvárok körében. Különösen a németek erősen állítják, hogy sem Rouget, sem Navoigilnak a fejéből nem kerültek ki azok a motívumok, amelyekből össze van szerkesztve, hanem csupa összerakott mozaik dalkoczkák régi német egyházi és operazenei vezérkönyvekből. De ezek másodsorban szintén nem egyebek, mint az énekek és a himnuszok ősforrásának: a római Gregoriániumok könyvének ritmizált egyenértékű hangjegyeinek a sorozata. De ennyire már nem is lehet visszavezetni egy zenemű

kutforrását, mert igaz, hogy az újabbkori zene mindenféle ritmusa, dallamhajlítása azonos a keresztény zene korális zöng-egymásutánjaival s nincsen olyan Beethoven-i vagy Wagner-i dalcsira, amelyet azok «plein chant»-jaiban fel ne lehessen találni: de a zeneművészet anyaga épp azért örök és kimeríthetlen, mert nem az őselemek kizárása, hanem azok végtelen keverései útján halad előre, tökéletesebbül s alkalmazkodik az idők ízléséhez.

*

Annyi tény, hogy a zene történetében soha dal még olyan kariert nem csinált, mint a legújabb időben udvarképessé lett «Marseillaise». A francia királygyilkos szánkülöt gilotin-dal, testvéri csókot cserél a mindenható büszke czarinduló hangjaival s az orosz ezredek zenekarai éjjelt-nappalt egygyé tettek, csakhogy a forradalmi apoteózis megtestesült frigiai sapkáját azzal a melódiával üdvözölhessék, amely mellett ezelőtt száz évvel a párisi hóhér a szent szövetség egyik királyné tagjának a fejét fűrészpóros kosár fenekére hullatta. Még álomnak is merész, nem hogy valóságnak! Az állambölcs, a filozóf, az emberi kedélyek buvára elkábul a művészet ily szerepcseréjére, mert az állami érdek, a kielégíthetetlen emberi önzés és érdekhajhászat sokat felfordíthat, sokat a feje tetejére állíthat abból, aminek más ethikai hivatása van, mint az, hogy a jelen imádsággá változtassa az egykori káromlást s tejet szivjon a méregfából. De végre talán más összekötő hidat is lehetett volna választani két oly nemzet összekötő folyóján át, amelyek — akárhogy forgassuk is a francia-orosz alliansz ragyogó prizmáját — a «Marseillaise» és az «Életünket a czárért» zengő induló hangjaiban soha tartósan egyesülni nem fognak. Miért nem gondoltak a döntő körök a «*Partons pour la Sirie*» szintén francia hadi dicsőséget — csak-

hogy más formában -- zengő dallam- és indulóra, melylyel legalább enyhítették volna az udvarképeség dekórumát; mert habár ez is a forradalmi átalakulás terméke, de legalább nem fröccsenti a dinasztikus vérömlést a czári aranyos tapétákra, s hozzá még az a történelmi becse is meglett volna, hogy népválasztotta császári dinasztíanak egyik királyné-hajtása szerzette hozzá a zenét: *Hortánzia*, III. Napoleon anyja.

Budapesti Kiadó

1897-1903.

K. A. H. II. 200

XIV.

Néhai Brassai bácsi mint zenész.

Még nagyon is sok év fog elmulni, amíg a száz évet élt Brassai bácsinak, a tudományos világ, a magyar irodalom és közművelődés ez egyik kimagasló alakjának a jellemző vonásaiból kifogynak a hirlapi tarlózások. De ne is fogyjanak ki soha, mert aki egy hosszú századon keresztül mindig dolgozott, nem pihent s aki a tudás fájának minden ágáról annyi hasznos és tápláló gyümölcsöt szórt az emberiség s főleg honfitársai ölébe, az méltán jogot tarthat arra, hogy a róla való megemlékezés forrása soha ki ne apadjon. Nehéz volna meghatározni, hogy a magyar nemzet közös Brassai bácsija ugyan minő téren is magasodott ki oly nagyon, hogy minden polihisztor tudós palmaágat nyújthat az emlékezetének? A tudósvilág ebbeli eldöntésébe nem akarok beleavatkozni s én csak egy olyan tulajdonságáról akarok tárgyilagosan megemlékezni, amelyről annyi sokszor volt említés életében épp úgy, mint halála után s amely még a legnagyobb tudósok — főleg a magyar tudósok — sorában is fehér holló számba mehet. Értem az ő rajongó szeretetét, vonzalmát, mondhatni lelkesedését a szépművészetek, de leginkább a zene iránt, amelynek

nagyobb hódolóját nálánál nem igen ismertem, pedig már vagy hat évtized óta kísérem figyelemmel a zene hivatott és nem hivatott entuziasztáit.

*

Száz évének a megjubilálása unikum számba ment. Nem is élte túl sokáig e megdicsőítését. Annyira szerette a zenét, hogy én azt hiszem: ha Illés próféta tüzes székéren, úgy ő bizonyára Apolló lantos faetonján szállt az égbe.

Brassai bácsi mint zenész, igazabban szólva: mint ritka zenebarát, zenerajongó, csodálatos vegyülekű érzékkel birt a zenének úgy régi klasszikus, mint modern irányu s nemzeti áramlata iránt. De amennyire én ismertem — pedig nagyon sokszor cseréltem vele eszméket mind a háromnak a lényege felett — azt mondhatom, hogy amíg az elsővel szemben — s nagyon is méltó alapon — a bálványozásig ment rajongásában, addig a modern romantikus zeneirodalom termékeinek a gyümölcseit csak nagyon szórványosan volt hajlandó megízlelni. A nagy koturnusos zenedráma végtelenül elnyuló preparátumaitól hátborzongva futott; a nemzeti s így a magyar műzenei aspirációkkal szemben pedig igen rezervált s legfőlebb erős szubjektív álláspontra helyezkedett. E tekintetben egyetlen tekintélyt s ideált ismert el: *Erkel* Ferenczet, akihez régi, igazi barátság köteléke is füzte s rajta kívül talán még *Székely* Imre magyar ábrándjai és idilljei iránt viseltetett méltánylóbb tekintettel. De hogy a magyar zeneirodalom számos régibb és újabb műkertészeinek a vetésein is valami nagyobb gyönyörűséggel, pláne lelkesedéssel legettette volna szeméit: erre igazán nem mernék esküt tenni.

De ezen nincsen is mit nagyon fennakadni, sőt természetesnek találom, mert aki száz évet élt mint ő s aki

e hosszú idő alatt csak nagyon ritkán sodortatott bele a művészet, a zene ama hatalmas forgatagába, amely időnkint a következő századok számára szokta fölvetni mélyéből az újat termelő magokat s aki mintegy megkövesült az eszményi örök szép forrásában: attól nem is lehet rossz néven venni, ha messze huzódik a művészeti délibábok csillogó, de sokszor gyorsan muló káprázataitól s mindhalálilig megmarad mint Mohamed, Allah igaz hívőjének. Csak nemrég beszélte nekem *Hubay* Jenő, aki épp oly nagy mestere az antik, mint a modern és a nemzeti zeneirodalomnak, hogy mikor legközelebb Kolozsvárt hangversenyezett s az akkor már nagyon gyöngélgendő Brassai bácsit is fölkereste, az hő vágyat érzett őt hallani. Hubay meg is jelent hegedűjével a beteg, száz éves patriárka ágyánál, aki mindegyre csak arra kérte, játsszék neki Corelli (a hegedűirodalom megalapítója) műveiből, azután játszott is neki Bach, Händel és Beethoventől, de addig nem volt nyugta az öregnek, amíg Corelli egyik remekével föl nem derítette melankolikus százados arcját.

*

Amennyire én Brassai bácsit ismertem, nem mondhatnám, hogy modern értelemben véve, valami nagy képzettségű zenész lett volna, aki — mint mondani szokás — mindenféle zene vegyészeti misztériumába be tudott volna hatolni. E tekintetben csak a mély fogékonyságu s gondolkodásu műkedvelői eklektikusok osztályába tartozott. Mint minden tudományban, amelyet szakszerűen művelt, vagy amelylyel benső szellemi vonzódással foglalkozott: úgy az elméleti s gyakorlati zenével is szemben, jóformán csak a törzsgyökereket kereste s ha azokat megtalálta, kevésbé igyekezett méltányolni azoknak a felszínre törő virágkoronáit, amelyek szétterülnek a földön, átváltoztatják

az élet monoton szürkeségét s bearanyozzák a régibb izlések elkormosodott falait. Pedig e nélkül a művészet, kiváltképen pedig a zene nem lenne más, mint az aritmetikai igazságok állandósítása, amely a merevség, a mozdulatlanság elvét, iskoláját képviseli, amely szemben találja magát minden még legéletképesebb ujitással is s amely vakon borul le a hagyományok szentsége előtt. Így például Brassai bácsi is a klasszikus zenével szemben csak a formátökély, a könnyen átlátszó architektonikus kidolgozás s az érzéki dallamosság szempontjából tudott lelkesedni. Beethoven első korszakabeli szonátáiért még tudott rajongani, de már azokra, amelyek e csodás géniusz mennyei álomképeiből szövődve szálltak a földre, nem egyszer szkeptikusan rázogatta a fejét.

Mikor az 50-es évek elején az újabb romantikus irány, a nagy stílű zenedráma s a programzenei hatalmas hangfestések árama legelőször kezdett tért foglalni, terjeszkedni s hozzánk is behömpölyögni: Brassai bácsi éppen nem volt az, aki jövőbe látó s érző kritikusai s esztetikai bonczkással a kezében fogadta s az ő nagy analizáló képességével válaszfalat vont volna az értékes szinarany és az értéktelen törmelék között, hanem keményen bele-sujtott kritikusai bárdjával a kohó forrongó tömegébe s egy kalap alá gyűrte az illatos virágot a szürtös szírommal. Akik még élnek s visszatudnak emlékezni arra a kemény tollharczra, amelyet az akkori hazai zenekritikusok közt a Tannhäuser-nyitány első bemutatása (ha jól emlékszem 1855-ben) idézett fel egy filharmoniai hangverseny alkal-mával, azok arra is emlékezhetnek, hogy Brassai bácsi minő konok vezérszerepet játszott akkor az anti-wagneristák nagy táborában. Kevéssel az előadás után egy izben négyen kapuczinereztünk az Európa-kávéházban: Erkel F., Mosonyi M., Brassai és én. Brassai erős szemrehányással illette Erkel,

3
1855. dec. 2.

mint a filharmoniai társulat megalapítóját és vezérét (pedig megbámult intim barátja volt) s arra kérte, hogy jövőre óvakodjék oly felháborító merényletet elkövetni a zenei jóízlés ellen, mint az afféle Tannhäuser-i zene bemutatása.

— Itt van két Wagner-próféta (Mosonyit és engemet értett), ezekkel disputálj, ne én velem s ezeket kapacitáld, ha tudod, ne pedig engemet, — felelé Erkel kissé idegesen. Azután kezdtük is egymást kapacitálni, de könnyebb lett volna őket még akkor a kör négyesítéséről meggyőzni, mint arról, hogy Wagner géniusza egykoron diadalmaskodni fog az egész vonalon s még meg fogják érni a számtalan Saulok Pálfordulását. S a következőzés megmutatta, hogy mind a ketten csakugyan meg is érték.

*

Szegény jó öreg száz éves Brassai bácsi! Már fentebb megjegyzém, hogy sajátságos vegyülete volt a zenészi izlés és ösztönnek: előre és hátra. Ugyanegy iránytól egyszer vonzatta, máskor meg taszította magát, mint két ellenkező pólus. Ilyen volt Chopin- és Schumannnak akkoriban már szintén erősen utat törő reformatori szellemével szemben is. A nagy triász: Berlioz, Liszt, Wagner muzsájával örökös hadilábon állott, de a Chopin- és a Schumannét már barátságosabb érülettel tüntette ki; minden legujabb szerzeményeiket megszerezte, játszta — már amint erre képes volt — s magyaráztatta magának. Engemet is sokszor megtisztelt látogatásával, hogy eszmét cseréljen velem a jobban való megérthetés kulcsához. Valósággal küzdött magával s nem tudott tisztába jönni, mit érezzen a két uj világpoétával szemben.

— Nem értem teljesen, mit akarnak, — mondá több ízben, — de érzem, hogy valami szokatlan zenei nyelven beszélnek, amely sokszor akaratlanul is áthat.

De mikor pár évvel későbben Rubinsteintől Chopin «Berceuse»-jét és Schumann «Warum»-ját és «Nachtstück»-jeit hallotta: attól kezdve aztán beismerte, hogy lehet szép és megható zene még a Corelli, Tartini, Bach, Händel, Mozart, sőt még a Beethovenén kívül is.

*

Brassai bácsi zenészeti kalandjai s lelkesedési fellobbanásairól egész legendák jöttek s vannak még ma is forgalomban. De azok nagyrészből az ő szokatlan különc természete és temperamentumából folytak, vagy tulságos egzagerációk, vagy pláne soha meg nem történtek. De mikor a 60-as évek derekán első óriási diadalait aratta a «flórenczi vonós négyes» s hozzánk is ellátogatott Bécsből egy decemberi idényben: arra én is emlékszem, hogy Brassai bácsi felrohanván első lelkesedési mámorában Kolozsvárról s nem lévén már ideje az átöltözködéésre, azon módon foglalt helyet az első cercle-sorban, amint kiszállt a kocsiból: összegyűrött széles karimájú kalappal, hópehelytől ázott daróc-szűrben, hosszú hajjal, szakállal s pápaszemmel az orrán. — Az is igaz, hogy nem jöhetett Budapestre olyan világhírű nagy művész, ének- vagy hangszervirtuóz, akinek a meghallgatásáért meg ne tette volna a fáradságos hosszú utat Kolozsvárról Budapestig, táviratilag mindig előre megrendelvén ülését az első sorban. De az is igaz, hogy néha nem elégülvén ki tulcsigázott várákozása, az sem zsenirozta, ha egy pár szám alatt nem Orfeusszal, hanem Morfeusszal lépett társalgásba.

Ha Budapestre jött, minden nagy lelkesedése és kegyelete mellett, amelylyel a zene iránt viseltetett, Erkel Ferenczet kivéve — amíg ez intimusa élt — soha nem érintkezett a szorosán vett zenevilággal, hacsak egymásik tagjával véletlenül nem találkozott. De abban az

időben, amikor még Erkel Ferencz állott mint igazgató és tanár az Országos Zeneakadémia élén, majd minden évfolyam végén feljött és nagy érdekléssel kísérte a különféle vizsgálatokat, sőt nem egyszer kérdéseket, hangjegyfeladványokat is intézett a növendékekhez.

Jó öreg Brassai bácsi ama ritka polihisztor tudósok közé tartozott, aki megérdemelte a gondviseléstől azt a hosszú száz évet, amelylyel megajándékozta, de aki megérdemli a magyar műtörténelemtől is, hogy áldásos emlékét arany betűkbe foglalva megőrizze.

XV.

Régi és modern virtuózok.

A modern virtuózok mai nagy hajszája s a régi és modern nagyságok közti párhuzam érdekes megfigyelésre nyújt alkalmat. Csak a mi fővárosunk ez évi idényében is nem kevesebb mint ötven mindenféle zeneelőadás és virtuózi produkció volt hivatalosan beraktározva, ide nem számítva a számos csatlakozott helyi koncertet, melyek műsorai mindennap oly szaporán keltek ki a nyomda-talajból, mint tavaszkor a kékszemű ibolyák. Manapság már egyik virtuóz a másik nyomába lép: üzi-kergeti egymást, mintha a világ el sem tudna lenni náluk nélkül. Hát még az egész világon minő rengeteg örvény kerül ki belőlük, amely folyton kavarog s feltolja az egyiket, míg lesülyesztí a másikat. Minő változatos képet nyújtanak! Hajdan egész Európának elég volt néhány igazi nagyság; ma még a vidéki nagyobb városoknak is kevés, ha a legnagyobbak csak egypárszor lépnek náluk a dobogóra.

Nem is kell egy évszázadra visszamenni, hol a virtuózítás legszebb virágkorát élte; mert aki csak öt-hat évtizedre is vissza tud emlékezni — mint jómagam is — s folyton vitorlázik a zenevilág hullámos oceánján: már

az is tisztán maga elé rajzolhatja a képet, amely a hajdani és a modern virtuózok élete, nimbusa, kihatósága s jelentősége közt elébe tárul. Az ember keresi a jelző szavakat, amelyekkel kellően szeretné jellemezni a párhuzamokat, de nem találja meg, mert ha minden nagyot, kicsit, ragyogót, sáppadtat, szolidat, szédelgőt, idealizmust s vásári reklámot mind egy mozsárba törnének s abból nyernénk valamelyes általánosan kvadráló jelzőt: az sem tudná hiven megvonni a határvonalat, amely a régi és a modern virtuóz-világot egymástól elválasztja.

*

Ami leginkább feltűnik, az a hajdani dicsfénynek mindinkább való elhalványulása. Igaz hogy napjainkban sem ritkaság a virtuóz-meteorok ünnepelése; de mégis nagy a különbség módban, formában s kihatóságban. Hajdan idegláz járta be az egyes országokat, városokat, ha hire ment, hogy ez vagy az a nagy virtuóz először fogja ott magát hallatni. Sajtó, közönség, társadalom, zenevilág hetekig nem beszélt másról, mint hogy «ő jön, ő jön». — Manapság, ha itt-ott készül fellépni még a legelső hérosz is, a sajtó megeleégszik, ha rövid futóhírei közt jelzi, mint a sziámi ikreket, vagy az abessziniai harcos amazonokat; közönség, zenevilág, társadalom pedig oly közönyösen megy el plakátjuk mellett, mint a jó falusi a villamos kocsi mellett.

Csak a század két legfényesebb virtuóz-üstököséről, (Lisztről és Paganiniról) szóló évlapokat kell visszaforgatni, hogy fogalmunk legyen azok mesés — s hozzá még tartós — diadalairól.

Emlékezetembe jön egy pár incidens a század legnagyobb virtuózáról, a mi *Lisztinkről*. — Hirneve, dicsősége s ereje teljében (1842.) történt Münchenben, hol legelőször hallottam s aztán fél Európán keresztül kísér-

tem. Az ottani fényes Odeon-teremben adta egyetlen hangversenyét. I. Lajos bajor király ült a trónon, az a nagy és pazar maecenas, aki Münchent, a modern Athenét, összes műremekeivel létrehozta. A terem természetesen zsúfolva volt az elite-világgal. Legelől ült a királyi család külön zsölyeszékeken, közte a szépséges Hildegard királyleány is (néhai Albrecht főherczeg későbbi neje). Liszt legragyogóbb műsorát játszta. Köztük páratlan virtuóztatás Don Juan-ábrándját, amelyet ő utána soha többé nem hallott a világ úgy, amint leírta. Mikor bevégezte, a nagy izgatottságtól ájulási roham fogta el s lefordult a székről. Látni kellett azt a jelenetet, amely erre következett. A király s egész családja legelőször rohant hozzá s a király maga szolgált neki friss vízzel, Hildegard királyleány éteres flakonnal s a többi családtag mindenféle élesztő szerekkal, amíg csak magához nem tért s folytathatta a játékot, mire tapsorkán zúgott fel a teremben.

De azt a jelenetet is bajos elképzelni, ami vele ugyanaz évben Párisban történt, hol az Olasz Operában játszott. Soha fényesebb közönséget nem láttam. Lajos Fülöp francia király is jelen volt egész nagy családjával s ott is szerepelt műsorán a Don Juan-ábránd. Mikor arra került a sor, hogy a Zerlinával való kettősben, Papageno pánsipját többször utánozza egyszerű A-dur skálaglissandóval: az egész közönség — páholy, földszint, karzat — egyszerre mint egy ember fölkaczagott a meglepetés nem várt gyönyörétől, föllált s ujjongó tapsokban tört ki. Ilyen hatása volt az ő virtuói enyeltésének! Utána kevéssel történt ugyancsak az Olasz Operában az a nagy port vert inci-dens, hogy a közönség *Prudent*-t (különben elég ügyes zongoravirtuózt) kifütyülte azért, mert: Liszt után solo-műsorral mert föllépni saját szerzeményeivel. (Pedig született francia volt.) Több elsőrendű zongoravirtuóz

időzött akkor Párisban, akik mind egy páholyban ülve hallgatták a merész egetostromlót. A közönség csupa kíváncsiságból egészen megtöltötte a házat, de csak azt az egy páholyt nézte, ahol a héroszok ültek. Középen Liszt, mellette kétoldalt: Chopin és Thalberg, közöttük Döhler, Dreyschock, Wolf. Mikor ezek jókorán eltávoztak, a közönség tüntetőleg brávózott Lisztnek, az épp oly merész mint arrogáns virtuózt pedig erkölcsileg meglincselte. Ilyen volt abban az időben a virtuózi kegyelet és nimbusz.

A régi és modern virtuózi érdemek másik különbségi oldalát a technikai tökéletesedésnek szerfelett való elterjedése képezi. A művészet e tekintetben valóban mesés előhaladást tett. Leszámítva egynehány — talán soha utól nem érhető — virtuóz-óriást, mint Liszt, Paganini, Rubinstein, Malibran stb.: ma már többet azok közül, akikre még csak egy félszázaddal ezelőtt is mint bálványra tekintett a világ, talán észre sem venne, nem hogy ideálokat faragna belőlük. Hiszen manapság már akárhány zeneakadémiai s konzervatóriumi végzett növendék akad olyan, aki mind utáncsinálja azt a sok boszorkányságot, amiért a régieket megbámulták. A technika titkai le lettek leplezve, mint a tudomány által a természet csodái s közvagyonná váltak, mint pl. a dörzsgyufa. Ez a dolog empirikus oldala. Marad még a művészet szellemi, költészeti része, mely ha sokkal többet nyom is a latban, mint a technikai, de ez is végre ma már épp úgy általánosítható s minden kiválóbb virtuóznak a kezében többé-kevésbé illatos virággá válhatik, mint amaz. Magyarázata majdnem kézzelfogható, mert sokkal több irányító tényező járul hozzá, mint a technikaihoz.

Gondoljuk csak meg, hogy az egész szellemi s költészeti éléskamarának az alapját hogyan vetették meg papíron a virtuóztítás ősapjai: Bach, Händel, Scarlatti, Mozart,

Haydn, Beethoven, amiben benne rejlik minden képzelhető előadási árnyalat, tempó, szingazdagság, szenvedély s dinamikai dagály és apály? — Ugy, hogy vagy semmiféle jelzést sem tettek a hangjegyek mellé, fölé és alá, vagy legfeljebb csak egy nagyon is ruganyos jelentőségű *f. p. cresc. dim.* jelzőket alkalmaztak; a közbeeső végtelenül tömöríthető s diluálható hatások kérdését pedig nyitva hagyták. Több mint száz évre volt szükség, míg az utánok következő költő s esztétikus virtuózok gyakorlati megvilágításaikból leszűrődhetett aztán mint jegecz az az általános normatívum, amely ma már minden virtuóznak a saját maga izlése s egyénisége szerint rendelkezésére, tájékozására szolgál. Csak válogatni kell a sok jobbnál-jobból s kész a modern legnagyobb szellemi virtuóztatás. E tekintetben azt merem állítani, hogy manapság a tanárnak, pedagógusnak, virtuóznak a legkényelmesebb dolga van a világon, mert száz év alatt annyi világosságot gyujtott számukra a géniuszok egész sora, hogy még a legfogyatékosabb stréber sem jöhet zavarba, ha szellemi babérokat is akar aratni, mert a zenei előadások szellemi szfinkszeinek kérdései a modern virtuóztatás előtt már régen meg vannak oldva s közvagyonná téve.

*

A mai virtuózok — akiknek nagy segítségükre van a hangszerek tökéletesültsége is — körülbelül ugy aránylanak a régi teremtmő géniuszokhoz, mint a mai bölcsek, írók, költők, szónokok, képzőművészek a régi hellénekhez és rómaiakhoz. Csak már elmondott igazságokat tálalnak fel új köntösben. A szervisz más, de a lényeg ugyanaz. Miben áll tehát mégis az emberi lélek örökifjusága és tökéletesbülése?

Abban, hogy mint halhatatlan atómrésze az Istenegységnek, maga is örökké ujat képes teremteni a multból és a jelenből.

XVI.

A nagy és kicsi a művészetben.

Az, hogy mi bámulatosabb a világon, a nagy vagy a kicsi: épp oly eldönthetlen kérdés a természetben, mint a művészetben. A világmindenségben az elképzelhetlen nagyságu s térfogatu központi égítestek az ő összes kozmikus tulajdonságaikkal, szembe kerülnek a mikroszkopikus világ matematikai pontokat érintő kicsiségeivel s a természetudós amulva mérvén össze a párhuzamokat, arra a kérdésre, melyik előtt kell inkább leborulni az emberi értelemnek: néma marad, mert nem bir érzékkel, felfogni sem a nagy, sem a kicsi csodálatosságát.

Igy vagyunk a művészetek világával is, ha a felett kell dönteni, mi kelti fel jobban a bámulatot: a nagyarányu alkotások vagy a miniatür műrecek-e, amelyekben — eltekintve a hatványozott szellemi értéktől — minden megtalálható, ami a művészet benső s külső tökéletességét képezi? Sorra vehetjük a művészet minden ágát s egyik téren sem térhetünk ki a hasonló dilemma elől. A képzőművészetekkel szemben csak végig kell járnunk a leggazdagabb galériák s gyűjtemények termeit; az irodalom-, költészet- s zenével szemben csak a szellemi vegybontás

folyamatát kell igénybe vennünk s mindjárt előttünk áll a szfinx-szerű kérdés. A világ összes nagy tudói és esztétikusai foglalkoztak már e kérdéssel, de eldöntésre még nem került a sor s talán nem is fog soha kerülni, mert a tömeges felfogás áramlatával nem képes megküzdeni a tárgyilagos igazság. Vagyis világosabban szólva, a kérdés úgy áll, hogy a művészet és a szellemi alkotások terén mindig az abszolút *nagynak* az értékelése viszi el a pálmát még a sokkal értékeesebb relatív *kicsi* mellett is; pedig ez, habár természetes, de nem mindig igazságos, mert a nagy arány, a nagy téren való összpontosító erő, az eszmei kibontakozás imponáló hatása: igaz, hogy mindig döntőleg hat a tömeges ítélkezésre, de nem mindig a művészet valódi lényegének ad igazat. Nézzük a kérdést közelebbről.

*

Mi a művészet valódi lényege és ereje, amivel meghatni, az ideávilágba emelni s bámulatra hangolni van hivatva? Ősidőktől fogva világ végeig nem más, mint az eszmei eredetiség és találósság, a költészeti igazságkifejezés s a tökéletes formái, technikai, esztetikai kidolgozás. Legyen a művészeti alkotás bárminő: kép, szobor, költemény, zenemű vagy akármi, vajjon e követelmények mindig feltalálhatók — külön és összesen — minden *nagy* alkotásban s nem épp úgy feltüntetheti ezeket a tökéletes *kicsi* is? Nagyon egyoldalú felfogás lenne, ha valaki ezt tagadásba merné venni, s a gyakorlati élet mégis ilyen egyoldalúságot tanusít. Mert amit minden szem könnyen megláthat, amit minden fül könnyen megérthet, felfoghat, ami külső pózok, csillogó hatásokkal közvetlenül hat az érzékekre, az a *nagygyal* szemben természetesen mindig elkábitóan hat, míg a *kicsi* kellő méltatásához anyagi tekintetben finom műszerekre, szellemi tekintetben pedig kifejlett

tudásra, megtisztult műizlésre, költői érzékre s izmos agyvelői fegyelmezettségre van szükség.

Porszemmé silányulunk, ha elgondoljuk a nagyság szédítő arányait és számait a mindenség végtelenségében, de nem épp oly bámulat foghat-e el, ha a mikroszkopikus világot tekintjük, ahol a szerves élet, a mozgási s az empirikus tulajdonságok épp úgy érvényesülnek, mint a legtávolabbi napóriások felületén? Megdöbbenve s lesujtva állunk az ókor és az újvilág nagyszerű műalkotásai előtt, de vajjon nem hasonló bámulat foghat-e el, ha pl. a drezdai «Grüne Gewölb» muzeumban azt a tojásnagyságu faragványt nézzük, amelyen erős nagyító üvegen át 32 ezer tökéletesen kifaragott emberi fejet különböztethetünk meg?! Vagy aki látta, ki ne esett volna vérfagyasztó bámulatba Rubens óriás keretű képe előtt (a müncheni képtárban), amely az utolsó ítéletet ábrázolja az ő ezer és ezerféle arczkifejezéseivel? De ugyanakkor nem hasonló érzést kelt-het-e pl. egy alig husz négyszögcentiméteres Meissonier-i miniatűr képecske is, melynek százezer forint az értéke? A költészet terén is számtalan példájával lehet találkozni a *nagy* és a *kicsi* érték párhuzamának. A világbecsü irodalmi époszok mellett ki merné tagadni pl. egy Petőfi vagy Heine nyolczsoros költeményének elragadó, felülmulthatlan páratlan műbecsét?

*

De a *nagy* és a *kicsi* értékelésének az anomalitikus volta a művészet egy ágában sem oly kirívó, mint a zeneművészetében. Itt a legsilányabb, legértéktelenebb fér-czelmények — mihelyt a *nagy* forma palástjába burkolóznak, — oly gögös fölényvel uralkodnak még a legtökéletesebb megnyilatkozásai felett is a *kis* remekműveknek, mintha megannyi Mozart, Beethoven, Wagner agyából kerülnének ki. Csak a modern szinpadí termékek vagy a

hangversenytermek 52-soros vezérkönyveiben kell lapozgatni, hogy erről meggyőződjünk. Mert kiapadván az Isten kegyelméből meghihetett költők után a zenei invencziók és gondolatok kasztíliai forrása: az újabb korban az lett szálló ige, hogy csak mentől nagyobb műforma, mentől hangzatosabb megnyilatkozási apparátus, s azonnal megvan a nagy zeneköltői nimbus, hír, dicsőség s égbe emelő reklám. A dolog pedig úgy áll, hogy ha a fenekére nézünk a legtöbb nagyzási vezérkönyv-óczeánnak: hát ott csak rég szétmállott hullamaradéknál egyebet alig találunk. Hány olyan opera-, szimfónia- s mindenféle zene- s énekkari akrobatikus erőlködés, eredetiséget ambíáló hangpuffogtatás lép manapság a porondra, amelyben az igaz, átható művészet egyetlen követelménye sem érvényesül. Forma, gondolat, kidolgozási következetesség s egyéb éltető rekvizituma az örök művészeti szépnek: erre már alig lesz ezentul szükség. Mintha valakit csak az képesítene nagy zeneköltőnek, ha mentől nagyobbakat tud harsogtatni a zenekar trombónjaival. Nem túlozok az állítással, ha azt mondom, hogy úgy a múltban, mint a jelenben — mert minden kornak megvoltak s vannak az ő tehetetlen kapaszkodói — akárhány olyan nagy kaliberűnek látszó ágyu-partitúrát lehet találni, amelyben nincs annyi zeneművészeti érték, mint pl. egy Schubert-dalban, vagy egy Chopin-mazurkavagy nokturnóban, Beethoven szonátáit nem is említve, amelyekről pedig egy Berlioz is azt írta, hogy aki e nagy zene-titán egész szellemi mélységébe be akar hatolni, az ne az ő nagy szimfóniái s egyéb nagy alkotásaihoz — bár azok is csodálatos megnyilatkozásai a géniuszoknak, — hanem 32 zongoraszonátájához forduljon, mert azokban (bár sokkal kisebb formában) halmozta fel isteni költészetének legdrágább kincseit.

Miért rejlik a zene elévülhetlen gazdagsága a népdalokban? Mert valamint a harmatsöppben a nap sugarai az egész mindenség prizmatikus színárnyalatát tükrözik vissza: úgy a népdalokból is a zeneművészet minden drága gyémántsziporkája kiárad. Pedig minő *kicsi* egy népdal a zene végtelen *nagy* birodalmában! S innen van, hogy a legnagyobb keretű klasszikus zeneműformák közül is azok magasulnak ki leginkább, amelyek vezérmotívumaikkal a különböző nemzeti népdalok s táncritmusokra (amazok testvéreire) támaszkodnak. Számtalan példák igazolják ezt úgy az operák, mint más nagy formák irodalmában.

Mert a *nagy* formák külső hatását lényegesen fokozzák azok a segédeszközök, amelyek rendelkezésükre állnak, minők: a sokféle hangszerek ereje és szingazdagsága, az énekkarok nagy tömege, a szinpadí hatásokkal szemben pedig a dekoratív háttér és káprázatok, míg a *kis* formák csak korlátolt terjedelemben mozoghatnak s érvényesülhetnek. Azért amazoknál legtöbbször a külsőségek vakitanak, míg emezeknél a valódi művészeti belbecs mindig a lényegből árad ki. Egy semmitmondó harmoniai frázis pl. nagy zene- s énekkari tömegre fektetve, rendkívül imponál, míg az értelmi kritika csak mosolyog felette. Az eféle szemfényvesztő hatás soha sem fordulhat elő a tökéletes művészeti *kis* formáknál, mert itt a legkisebb részlet is úgy mutatja magát, amint a valóságban van, míg amazokkal szemben leggyakrabban csak a hangtani csalódás a határozó.

A természet háztartásával szemben igazságosabb s esztetikusabb elv uralkodik. A száz méter magasságu *nagy* fenyőszál soha sem oly vonzó és népszerű, mint a tövében nyíló kékszemü ibolya; az őserdők elefántja soha sem fog úgy elbájoslni, mint a száz színben ragyogó s röpkedő ceylon-i *kis* aranypille vagy kolibri. Egy tiszta

igazságot rejtő rövid, de találó közmondás jobban a szívhez szól s az észhez tapad, mint egy rakás Hegel-i okoskodás.

Máskülönben a művészet világában épp úgy, mint a természetében, csak akkor igazságos a mérleg, ha egyenlően mér a *nagynak* és a *kicsinek*, föltéve, hogy a tökéletesség egyforma színvonalán állanak. Egyikben sem uralkodhatik föltétlen arisztokráczia, mert a végczél úgy is mindent kiegyenlít.

XVII.

Bécs és a magyar dal.

Ez a két dolog legalább is esik oly távol egymástól (hogy az ismert hasonlattal éljek), mint Makó Jeruzsálem-től. Hogyan hozom én mégis oly közel egymáshoz, fogja kérdezni a szives olvasó. Egyszerű a magyarázata. Először mert Sopron az a szabad királyi városa Magyarországnak, amely azért esik legközelebb Bécshez, mert a soproni és a bécsi lakók napjában tizenkétszer közlekedhetnek egymással vasuton, gyors- és egyéb vonatokkal. Másodszor: mert Sopronban a mult 1898. évben tartotta a Dunántuli magyar dalos-szövetség harmadik kerületi dal- és zene-ünnepségét, amelyben én is szerencsés valék résztvehetni s amely oly fényesen folyt le, hogy akár fiók országos dalünnepély számba is mehetett volna, s harmadszor: mert ez alkalommal nemcsak nagy számban rándultak le Sopronba a bécsi dualista műkedvelők, hogy tanui legyenek a magyar dal s zene hódításának egy oly városban, amelyet ők Bécs magyarországi külvárosának szeretnek tekinteni: hanem még számos bécsi szakzenész sem tartotta nimbusán aluli dolognak (persze a «Geld spricht» ozstrák elv alapján) ténylegesen közreműködni a dalver-

seny után abban a nagyszabású — csak kissé nagyon is hosszúra nyult — hangversenyben a Neuhofo-i pompás parkban, amely dr. Kossow Jenő soproni kiváló zenész vezénylete alatt becsületére vált volna bármely nagyvárosi filharmoniai társulatnak.

Bécs és a magyar dal s zene tehát talán még soha sem érintkezett oly közel egymással, mint ezuttal, s így a cukorprémium, a kereskedelmi és vámszerződés, sőt még a kvóta kérdése mellett is tartom ez incidenszt oly fontosnak, hogy felőle tudomást vegyen a hazai közvélemény, mert régi, de mindig új igazság marad, hogy nemcsak kenyérrel, de az isten igéjével is él az ember. Cikkemnek illetén való megokolása után áttérek egynéhány oly oldalára a lefolyt szép, kulturális ünnepségnek, amely igazán érdemes a szóváltásra.

*

Sopron városa a legkellemesebben lepi meg az embert, ha — mint én is — legelőször lép a falai közé. Meglepően külsőleg nagyvárosias allűrjével, rendezett tiszta utczái, terei, üzleti kirakatai, szállói, köz- és magánépitkezéseivel épp úgy, mint üdítő, lankás s erdőszegte hegyes villatelepei- s árnyas parkjaival, de mindenekfölött kiváló szellemi kulturájával s lakosságának előzékeny vendégszeretével. Hogy kulturális ténykedéseiben a művészet s főleg a zene főszerepet játszik: ez rég ismert dolog, azzal a különbséggel, hogy egypár évtized óta ott is nagyot fordult az idők kereke s az egykor kizárólag uralkodott germán nízust és izlést — folyton tért foglalva — manapság már erősen felváltotta a nemzeti szellem s amint észlelni alkalmam nyílt, nem is telik bele még egy pár másik évtized, és Sopron a magyar művészetnek egyik legerősebb mentsvára leend.

Nagy, és eléggé nem méltányolható nehéz munkát végzett a soproni magyar értelmiség és hazafiság, mert százados hagyományokkal, megcsontosodott hajlammal s ízléssel kellett megküzdenie, úgy állván a dolog, hogy az 50-es, 60-as években Sopron még oly merev, germán szellemű gyarmatot képezett hazánkban, ahol a magyar dal s zene virága csak az utszéli szomorufűz ágának az árnyékában volt kénytelen meghuzódni. Az egykori «Oedenburger Liederkrantz» vitte a vezérszerepet s kevés német nyelvű és szellemű város volt a hazában, ahol több német zeneirodalmi terméket fogyasztottak volna évenként, mint épp Sopronban, de a kiegyezés és királykoronázás után a magyar állami tanintézetek ott is önálló gyökeret vevén: több lelkes magyar érzelmű tanár kezdte megtörni a jeget. Megalapították a soproni magyar férfi- s zeneegyletet, az új műtestületek aztán tagjai lettek az orsz. m. daláregyesületnek, ellátogattak annak orsz. ünnepségeire s mint a méhek az illatos virágokból szivott rakományt, úgy hordták haza városukba a magyar dal s zene iránt való további lelkesedés himporát. Sopronhoz, amily közel esett a nagy Bécs, ahonnan erősen fűjt feléje a német szó és hang szele, szerencsére épp oly közel esett az ezeréves Pannónhalmával szomszédos, sokkal kisebb, de erősen magyar szellemű Győr városa is, amely aztán, mint a hajdani kis Dávid, derekasan fölvette a harczot az óriás Góliáttal, s amint a következő megmutatta, teljes sikerrel, mert Sopronnal egyesülten végre megalapította a dunántúli magyar dalárszövetséget, amely nyelvileg végleg szakított a dualizmussal s amelynek a műsorán többé már nem lehet német szöveggel találkozni.

A szövetséget mindig hatályosan támogatják ama megyék és városok fenhatóságai, ahol kerületi ünnepségeit tartja. Ezuttal is *Simon* Ödön, a nagyműveltségű s

tiszta magyar érzelmű sopronmegyei főispán állt, mint elnök az ünnepség élén, kit dr. Rácz Ottó törvényszéki bíró támogatót erőlesen, mint alelnök s aki az ünnepségnek is a lelkét képezte. Gebhardt József, a város polgármestere sem maradt hátra, résztvett a dalünnepség minden mozzanatában s szóval és példával járt elől az ügy támogatásában, amelynek sikere annyira föllekesítette, hogy előttem ama hő óhajának adott kifejezést, vajha megérhetné, hogy egyszer az egész országos magyar dalégyesület is szerencsétlené Sopron városát dal- és zeneünnepségének falai közt való megtartásával. Ha a polgármester ur ez óhaja teljesülne, — amelyhez én is szivemből csatlakozom, — úgy hiszem, Sopron városa teljesen personalióba lépne a magyar dallal és művészettel.

*

Sopronban hatáskörileg épp úgy, mint szellemi erő tekintetében, igen erős falánksza van már ama művészeti törekvéseknek, amelyeknek vezérférfiai ezuttal is kiható munkát s tevékenységet fejtettek ki. Dr. Arnhold Károly, a szövetségi ünnepség titkara, Király Béla tanár és karnagy, Kapi Gyula liceumi igazgató, Rábel László, a helyi «Sopron» napilap volt szerkesztője, Kiss Bertalan, a rendező bizottság elnöke, Kossow Jenő karnagy s a zeneegylet kiváló vegyeskarának is vezére, — hogy csak az elsők közül a legelsőket soroljam fel, — mind oly férfiak, akikre a magyar művészet és kultúra, mint megingathatatlan kariatidokra, mindenkor bizton számíthat. A fényesen sikerült ünnepségben részint mint versenyzők, részint pedig mint csak közreműködők, a szövetségnek tizenegy tagegylete vett részt, élükön az országos hírű s a külföldön is széles méltányolt pécsi dalárdával, amely testületileg jelent meg az ő régi két oszlopos tagjának: az egylet

alelnöke, *Reberics* Imre s örökifju hangu trubadurja, *Hoffer* Károly karnagy vezénylete alatt.

Több, mint harminczéves szellemi kötelék, őszinte tisztelet és barátság fűz e par excellence magyar dalegyletkez. Számptalan diadalának voltam tanuja s ahol csak megjelen, ott mindig biztos diadalra számíthat a magyar dal. Most sem volt különben; mert mintaszerű éneke fénypontját képezte az ünnepnek, s el lett halmozva ovációkkal. Csak őszintén sajnálhatta azért az egész dalárvilág, hogy bizonyos fiúmei differenciák folytán kilépett volt az országos szövetség kötelékéből, amely pedig nélküle olyan mint a milói Vénus szobra félkarral. Nem is volt hőbb óhajtásom, mint az országos szövetség egyik szerény megalkotójának, mint hogy a rákövetkező 1898. évi aradi országos dalünnepély újból lássa sorai közt ez egyik legregibb tagegyletét, amely 30 év alatt annyi fényt árasztott reája. S ez óhajom be is teljesedett.

A versenyben a győri ének- és zeneegylet magasult ki leginkább *Angyal* Armand elnöksége alatt, aki épp oly jeles városi főkapitány, mint lelkes magyar műbarát, kiváló dalszerző és zeneköltő. A győri egylet mellett még a szombathelyi s a budapesti «Egyetértés» férfidalegylet felelt meg derekasan a feladatnak. Csak arra lehet általában a versenyző dalegyleteket figyelmeztetni, hogy a versenydarabok megválasztásával szemben ne igyekezzenek a legmagasabb ugrásokra sarkantyuzni a pegazust, mert ennek a sikere mindig attól függ, hogy ki ül a hátán.

XVIII.

Mennyit ér a zene.

Ebben a mai anyagi világban, ahol az emberek mindent szeretnek — vagy legalább szeretnének — válogatás nélkül pénzzé váltani, vajjon hány alföldi kedves urambátyánknak jut az eszébe, hogy mennyi pénzre lehetne az egész világon felváltani ezt az egy szót, hogy *zene*? Meg vagyok győződve, hogy Magyarországon, ahol a zene értékét még mindig csak aszerint szokták mérlegelni, amennyibe a cigány hegedűje kerül, a tiz ujjunkon is meg tudnánk számlálni azokat a gondolkodókat, akiknek a fejében ez a kérdés megfordul. Pedig alig van ennél érdekesebb problémája a nemzetgazdasági és kulturális kérdéseknek, mert hiszi, nem hiszi valaki, de tény, hogy ezzel szemben nem holmi száz milliókról, hanem sokkal több milliárdról lehet szó, mint amennyibe mindentől a francia-német háború került. Csengő, folyton forgó milliárdos világforgalmi értékről van szó, amely számtalan éltető erekre oszlik, több millió embernek nyújt megélhetési forrást s a vastag és a finom műipart fejlesztve, a szellemi mellett oly rengeteg anyagi kamatokat is hajt, amelylyel semmiféle szárazföldi és tengeri árucikk sem versenyezhet. A hivatalos statisztika e téren már igen sok

érdekes adatot derített fel, de olyan kimutatási tábla még nem létezik, amely a zene összes gyűjtő fogalmát minden kiegészítő részletével együtt pénzértékre felváltotta volna. Nem is tudom hol kezdené s hol végezné, ha erre vállalkozni merne, mert lépten-nyomon újra kellene kezdeni a kimerített anyag kiegészítését.

*

Annyi bizonyos, hogy a testvérművészeti ágak, amelyek pedig ahol csak tehetik, fölébe szeretnek a zenének kerekedni, messze túlmaradnak tőle, ha napi pénzeszsákjaikat mérlegre teszik vele szemben. Mert mindenekelőtt nagy különbség van az ingatlan, a holt tőke és a folyton mozgó pezsgő érték között, mely e kettő közti különbséget képezi. Az egyik a mérhetlen álló óceán, míg a másik a magát egyre felfrissítő folyamár. A képzőművészetek kiszámíthatatlan értékkinccse, a világ összes muzeumi-, galériái- s műremek-gyűjteményeiben van felhalmozva. Az emberi élet szükségleteit fedező árucikkek rengeteg értékéről pedig a világkereskedelem nyújt fogalmat. De minő fogalmat nyújthatunk a zene forgó értékéről, ha annak csak egyes mozgó részét vesszük is tekintetbe? Meseszerű eredményekre jutunk. Vegyük csak egyik szükséges anyagát: a *papirost*. Alig lehetne meghatározni, hány zenekiadó és műáros van a világon; csak azt tudjuk, hogy vannak firmák, még pedig tekintélyes számban, amelyek naponként több rizsma papirost fogyasztanak, mint száz meg száz könyvárus és lapszerkesztőség egy éven át. S ha egy szép napon az összes papirgyárak arra ébrednének, hogy a világ egyetememes zenekiadói beszüntetik a zenekiadást: azok kétharmada okvetlenül csődbe jutna.

Vagy szóljunk a mindenféle hangszergyárak anyagfogyasztó képességéről? Az ólom-, cink- és rézmetsző telepek óriás termeléséről? Vagy arról, hogy hány száz

milliónyi értéket képviselnek az egész világon a konzolidált művészeti testületek, egyletek- s intézetekben rendszeren szereplő művészek, tanárok és zenészek járandóságai? E kérdések minden egyes tétele kifejezéséhez hosszú számsorozatra lenne szükség. A zenével szemben mindig meg kell különböztetni a fikszirozott értékforgalmat a futó, ingadozó, de azért magukat mindig ismétlő s kiegészítő értékforgalomtól. Ezek képezik a zenének ugynevezett mezei hadait. Az állandó hadseregek mellett olyanok, mint az aranybányákban szertehulló arany- és ezüstporok. Valóságos mikroszkopikus ázalagjai a művészet háztartásának. Olyanok, mint az iczi-piczi korálszemek, amelyek egymagukban számba sem jönnek, de ha óriás tömegekben sorakoznak, terjedelmes szigeteket, sőt földrészeket alkotnak. E kategóriába tartoznak a vándorló zenészek, a soha ki nem puhatható érdemes és érdemetlen magánzeneoktatók, a kapaszkodó, szélhámoskodó kompozitorok és dedikátorok, a véka alá rejtőzködő hangszergyártó s javító fusserek, s mindaz a sokféle faja az élősdí zenészeti Fallstaff-katonáknak, akik csak nyalakodni járnak a zene asztalához, de mégis annyi morzsát s hulladékot összeszednek, hogy pénzeredményben végre a leggazdagabban honorált tenoristák vagy virtuózokkal is versenyeznek.

*

Ha az egész világon naponkint szereplő drága primadonnák, éneklő művészek s hangszervirtuózok egy tömegbe verődnének és csapatonként végigsétálnának az Andrásy-uton vagy a nagy körutakon, bátran rájuk lehetne mutatni: ott sétál száz, amott meg ötszáz millió parázspénzben, sőt kiválogatva azt hiszem, egy milliárdig is felmenne az ázsíójuk. Mert ugy kell venni a számítást, hogy ha pl. egy operai primadonna vagy egy amerikai turnés virtuóz egy-egy fellépésért átlag ezer, kétezer forintot kapnak, egy év

alatt mennyi kamatozó tőkét képviselnek s így tovább, le egészen a 100—150 koronás operai brácsistaig vagy a két forintos cigánykontrásig.

A zene tőke- és kamatforgalmi értékét a végtelenségig lehetne folytatni s még sem meritenők ki, mert olyan, mint az ártézi kut, örökké folyik s mindennap új árral egészíti ki magát. Pennára venni csak a zene évi hangszer- és zenemű-fogyasztását az egész világon, ez maga oly feladat lenne, amely vetekednék valamely csillagászati számítással. De a zene nemzetgazdászati és kulturális nagy jelentősége nem is annyira a pénzértéki számsorozatokra fektetendő, mint arra a szociális és humanitárius feladatra, amelyet lépten-nyomon betölt s amelylyel az összes művészeti ágak közül a legmagasabban kiemelkedik. Sok millió iparos nyer kenyeret s tisztességes megélhetési forrást az oly üzleti gyárakban, ahonnan a zene kizárólagos alkatrészei kerülnek ki. Egymaguk csak a lipcsei, berlini s bécsi zongora- és hangjegymetsző telepek mintegy 50 ezer intelligens munkást foglalkoztatnak s vonnak el a szocialisták és nihilisták táborától. Hát még az amerikai s az egész világ hasonczélu gyárai? Jótékony, emberbaráti s kulturális célok szolgálatában maga a zene többet áldoz évenkint mozgó forgalmi tőkéje- és kamataiból, mint a többi művészetek, az irodalommal összevéve. S vegyük csak emellett számításba még azt is, hogy ez a szó *zene*, mennyit jövedelmez egyenes adó fejében az állami háztartásoknak? Bizony érdekes lenne tudni, hogy az olyan művelt országokban, ahol a zenét fel tudják fogni, méltányolni s pártolni az ő összes jelentőségeiben, minő az a bevételi többlet, amelyet a művészet ez ága nyújt az állami pénztáraknak? Nem állanak e részben biztos adatok rendelkezésre, de úgy hiszem, bőven kikerülne belőle az összes magyarországi mű- s zeneintézetek budgetje.

A zenének ennyi anyagi s erkölcsi, jövedelmező, nemzetgazdasági, kulturális és szociális előnye mellett hogyan van mégis, hogy hazánkban még az előkelő, vagyonos és intelligens osztályok közt is oly kevés érdeklődés s pártolási hajlammal lehet iránta találkozni, hacsak nem színpadi léha termék vagy reklámszámba menő hangversenyi virtuóztatás? Ennek az okát én első sorban az idegen divat majmolásában, a félszeg zenészeti nevelésben s a mi politikusaink szűkre szabott látóképességében, másodsorban pedig a magyar faj veleszületett indolenciájában s az orránál tovább nézni nem akarásban látom — amiben, ha frontot nem változtatunk idejekorán — bizony még az annyira lenézett aldunai tartományok is előnkbe fognak kerülni művészeti kultúra tekintetében. Csak egy példát hozok fel. Évek hosszú sora folytán mindegyre hanyatlásnak indult hazánkban a zongoragyártás üzeme. A milléniumi évben támadt egy nagytekintélyű és hazafias lelkesedésű áldozatkész műiparos: *Thék* Endre, aki minden tekintetben olyan versenyképes zongoragyárat léptetett életbe, amely a legelső külföldi firmákkal is kiállja a versenyt. Műtermében rendszeren száznál több mindenféle áru, belbecsü és kaliberü hangszerek állnak a közönség rendelkezésére. Kell a magyarnak? Dehogyan kell. Inkább ma is viszi a pénzét sokkal rosszabbért a külföldre, mint pártolná a sokkal jobbat bent a hazában. S így vagyunk mindennel, ami a hazai zenekulturát s vele azt a sok előnyt emelné, amely a zene általánosításával összefügg.

Beismerem, hogy sok téren mérőföldnyi lépéseket teszünk előre s hogy a szépművészeti érzék is erősen megmozdult dermedtségéből. De hogy zene dolgában még mindig erősen stagnálunk, az bizonyos s nem sok vigasztalót nyújt. Vajha pedig a vezető s tényező körök minél többet gondolkodnának arról, hogy mennyi pénzt ér s mennyi irányban mily rengeteg forgalmi értéket képvisel ez a szó, hogy: *zene!*

XIX.

A magyar zene félszázad alatt.

Egész Magyarország egyhangu lelkesedéssel ünnepelte meg a dicső 1848 félszázados jubileumat. Minden falu, város Alleluját, Hymnust és Szózatot zengett. Ennek a századvégnek, melyet a későbbi krónikások méltán fognak a jubileumok, megbankettezések, kitüntetések s rendezosztogatások záporos korszakának elnevezhetni, nem is lehetett ennél szebb és méltóbb befejezése. Kettő is kijutott belőle: az örökre megszentezett nemzeti (márczius 15.) s a legujabb keletű hivatalos: az április 11-ike.

Ez alkalomból minden irányban óriási anyaghalmoz került felszínre, hogy tisztán lássuk, egy félszázad alatt miben haladtunk igazán előbbre, s miben állunk fogyatékosabban, mint a nemzeti szellemi kimagasulás piros hajnalhasadtakor? Mert be kell vallani, hogy félszázad után is még sem minden arany, ami fénylik. Egy kis párhuzam a lefolyt félszázad forgó kerekei közt; s a magyar zene mai állását is abba a kategóriába sorolhatjuk, ami fénylik, de nem arany.

*

A 40-es évek — 1848 bekövetkeztéig — bármilyen

magasra emelték a nemzeti aspirációkat, maga a nevezett év, de a fényben és gyászban oly epopœikus 49 még kevésbé volt alkalmas arra, hogy a művészetnek mar akkor megizmosodott növéseit terebélyes sudarakká nevelhette volna. Az egész magyar nemzet sokkal zaklatottabb, izgatottabb életet élt, semhogy a csendesebb elmélyedést igénylő szellemi műhelyben tartósan időzhetett volna. Minden munkását az utca, a közélet, a csatatér vette igénybe. A magyar zene e két évből nem is mutathat fel oly alkotásokat, a melyeken a nemzeti géniusz örök forrósága lehelletét hátrahagyta volna. Ilyeneket csak a vérsajtoló 50-es s az újra feltámadt szabad szellemi lüktetés termelhetett a 60-as s az utána következett tizedekben. A mi általános zeneviszonyaink s főleg magyar zenénk oly sajátlagos viszonyok közt fejlődött, mihez hasonlót nem mutat fel a nemzetek műörténelme.

Ennek a századnak első negyedéig a magyar értelmiség nemcsak semmit nem törődött zenei kincsével, de még a kozmopolitikus zene kedvelői s művelőinek a száma is ugy aránylott az apatikusokéhoz, mint egy az ötvenhez. Mánás, dzsentri, polgárság: idegen szellemmel táplálkozott, vagy legfeljebb a cigánymuzsikával érte be. Így tartott ez egészen a negyvenes évekig, amikor már oly rohamos fellendülést nyert a magyar zene iránt való érzék is, hogy ha az akkori uton megszakítás nélkül folytathatta volna az utját: ma már széles tengeren vitorlázhatna a magyar zene hajója. Rendkívüli körülményeknek kellett közbejönni, hogy csak a mai állapothoz is eljuthatott. Az 50-es évek kényuralma ugyszólván erőszakos ellennyomással hajszolt bennünket az alkotás kohójába, amelyből azután a nemzeti zene maradandó becsü műformái kerültek ki. Ennek az eredménye lett, hogy az ózonteljes hazafias 60-as évtized légkörében egy pár év

alatt többet lombosodott a magyar zene növényzete minden téren, mint előtte és utána évtizedek alatt. Ez időben nyert utlevelet a művelt nagyvilágba is s hozzá tiszta nemzeti alapon, amelybe még nem vegyült bele a jellegét lassanként elmosó kozmopolitizmus. Eldorádói napokat élt, volt kelete, becsülete még a hozzánk ellátogatott idegen művészek előtt is, akik vetélkedve vették fel műsorukba a kiválóbb magyar termékeket. A 70-es és 80-as éveket az állami felkarolás s az egyéni tanulmány átgondoltsági időszakának nevezhetjük, de egyszersmind annak is, ahol az idegen nagy nemzetek vívmányaival való vetélkedési ösztön is kezdett lábra kapni. Mert mind számosabb lett az olyan nemzetközi babérok után áhítozó magyar zeneírók falánksza, akik fejlődésünk keretébe kevésbé illő zenei tágitások jelszava alatt, nem mindig alapos tudással s nem is mindig hamisítatlan nemzeti érzéssel, de annál több feltűnési ambícióból oda terelték a dolgot, hogy fájdalmas érzéssel, de leplezetlen őszinteséggel konstatahatjuk, hogy a nemzeti jubileum napján a magyar zene iránti érzék, pártolás, kegyelet éppen nem áll azon a fokon, amelyet magának méltán megkövetelhetne és meg is érdemelne.

Mert mit kell tapasztalnunk?

Azt, hogy amit egy félszázad alatt általános tekintetben kétségkívül nyertünk a réven: azt a vámonjórészt elvesztettük, vagy csak nagy frontváltoztatással pótolhatjuk vissza. Az ember elképed annak az óriás halmaznak a láttán, amelyet a kuplés, a német zengerájós, az operettes és a léha idegen, sőt a nemzeti termelések is minduntalan a mi zenepiaczunkra dobnak; a nagy közönség mohón kap utánuk; a magyar művészek, egyletek, tanintézetek, a hangversenyek műsorán — tisztelet, elismerés a csekély kivételnek — tiz-husz szám között alig talál-

kozunk egy-egy magyar termékkel; a magasabb irányu magyar termelés pedig vagy teljesen stagnál, vagy az idegen szellem majmolásának a fáján kérődzik. Ezek mind oly igazságok, amelyeket nem lehet letagadni.

Készséggel elismerem azt az izmos kollektiv előhaladást, amelyet főleg a technikai tudás, fejlettség, a termelési szaporaság terén elértünk, de mindez szerintem nem elég az üdvösségre és arra, hogy a nemzeti jubileum ünnepein a magyar zene géniusza is a lelkesen ujjongók sorai közé állhatna. Az elismerés, a kegyelet, a méltatás gyökérszála senyved, szárad szemlátomást, s ha ez a jövő félszázadban is így tart, félő, hogy a jövő században a magyar zene kiválóbb termékeit nem a magyar közönség zenetámláin, hanem a muzeumok és az antikváriusok polczain kell majd keresni. Ennek a tulságig vitt idegen szellem kultusza az oka, amelyben minden irányadó tényezőnek a vállát nagy felelősség terhe nyomja.

Nem a merev magyar s nem az idegen, főleg a német szellem elleni sovinizmus beszél belőlem, amelyről mindnyajan hallottunk s melynek nagy vívmányai érdekében félszázadon keresztül magam is nem egyszer tettem le a garast: hanem a magyar művészet iránti lelkesedés. Mert úgy vagyok meggyőződve, hogy az idegen nemzeti zenevívmányok csak úgy válnak dúsan kamatozó kincscsé a magyarra nézve is, ha azok általános előnyeit a maga speczialis előnyei gyarapítására tudja s akarja is fordítani, a nélkül, hogy azokkal beleolvadjon a nagy általánosba. Különben csak vizet hord a tengerbe. A zenei kozmopolitizmust is úgy tekintem, mint a világoczeánt, amely az ő felhőivel az egész föld rónáit megtermékenyíti. A rónák (a nemzetek) feladata az áldásos csöppeket nem bele visszahordani, hanem saját termőföldjeik felvirágoztatására fordítani.

Könyvem e fejezete sem akar a jubiláris ünnep alkalmával örömfékező feljajdulás lenni, csak hazafias intelem azokkal szemben, akiket illet, hogy legyünk résen a betóduló árammal szemben, amely veszedelmesen mossa a magyar zene védőgátjait.

Még nem késő arczvonalt változtatni, sőt épp most lenne itt az ideje, mikor az egész országban egetverő kórusokban zeng föl a *Hymnus* és a *Szózat* lelkesítő dallama.

XX.

Erkel—Mosonyi—Volkmann.

Ez a három kimagasló művészalak félszázad lefolyása alatt hazánkban a legkihatóbb szerepet játszta a magyar zenevilágban. Mind a három egy anyaforrásból merítette művészeti erejét (a klasszikus képzettség- és irányból), de mind a három mégis különböző uton és irányban lett tényezője a hazai művészetnek. Mind a három elévülhetlen nyomokat hagyott hátra a zeneköltészet, a pedagógia s az aktivitás terén, de mind a három mégis mind e tulajdonságokra nézve úgy különbözött egymástól, mint az ugyanegy égaljnak egymástól különböző növénye.

A legközvetlenebb hatású szerep természetesen *Erkel* Ferencnek jutott, aki megteremtője volt a magyar operának és a nemzeti himnusznak s oly kiható fényes vívmányoknak lett a képviselője, amelyek őt a magyar zeneviszonyok legmagasabb piedesztáljára helyezik. E legfényesebb tulajdonsága mellett egyaránt kivált mint korának egyik legképzettebb zongoraművésze, pedagógusa s vezénylő karmestere is. A magyar operának és a filharmoniai hangversenyeknek az igazgatásában több mint egy félszázadot töltött dicsőséggel és fényes eredménnyel.

Mosonyi Mihály (azelőtt *Brand*) és *Volkmann* Róbert a legalaposabb képzettségű két zeneirója volt az országnak. Az előbbi sok éven át a klasszikus, a kozmopolitikus irányt képviselte s csak mikor meggyőződött, hogy e téren bármily szépet és értékeset tud is teremteni, de mégis csak a tengerbe önt velük vizet, 1859-ben frontot változtatott, magyar nevet fel s testestül-lelkestül a magyar zeneirodalomnak szentelte életét, szóval s tettel mint író és zeneköltő.

Volkmann egészen más irányt követett. Idegen országból került hozzánk jókorán. Élte javát itt élte le, itt küzdött, működött s teremtett folyton, míg végre oly világhirre tett szert számtalan kiváló alkotásával, melyekkel legtöbb fényt mint indigena mégis csak a magyar névre vetett, mert habár mindig hű maradt a klasszikus ideálhoz, de azért ő sem állhatott ellent a magyar áramlatnak s mint magyar zeneköltő is oly kimagasló alakja lett a hazai zeneirodalomnak, akit méltán sorolhat nagyjai közé műtörténelmünk.

Erkel mint zeneköltő, mint virtuóz, mint karnagy, soha sem lépte túl a magyar határt, külföldi babérok után nem áhitozott s minden ambícióját csak abban kereste, hogy magasra emelje a magyar zenét.

Mosonyi mint egykori kozmopolita is nagy névre tett szert s beérhette volna az azon aratott babérokkal. De frontváltztatása után más lett az ambíciója, t. i. hogy életképes magyar zenemenzedéket neveljen s ösztönözzön nagyra, szépre, kik nyomdokait követni legyenek képesek.

Volkmann kettős életet élt: mint klasszikus irányt követő s mint a magyar aspirációk iránt is fogékonysággal viseltető zeneiró. Nagy tudását s képzettségét azonban legnagyobbbrészt mégis csak előbbinek szentelte haláláig.

Véralkat, szenvedély, egyéni szokások, ugyszólván külön egyénekké tették mind a hármat. Még szórakozá-

saikban is elütöttek egymástól. *Erkel* — mint híres sakkjátészó — csupán csak azzal szórakozott, hogy vagy maga játszott (korábbi éveiben), vagy csak nézte mások játékát. Rengeteg időt pazarolt el e szenvedélyére. *Mosonyi* a futólagos sakk mellett a mindennapi dominózásba ölte idejét, míg *Volkman*n a tarokkjátéknak volt rabja s egy tarokk-kompaniával el lehetett csalni bárhova.

Mint híres pedagógusok is elütöttek egymástól. *Erkel* különösen a zongoraoktatásban magasult ki s az orsz. kir. zeneakadémiában ő volt a vezére *Liszt* F. legmagasabb kiképző osztályának, kiben a nagy mester feltétlenül megbizott. Az elméleti, a zeneszerzési pedagógiába kevésbé találta be magát, nem lévén sem szisztematikus zenetudós, se nem bírván a beható magyarázás szóművészetét. Ebben méltó társa volt *Volkman*n is, aki az ő hallgató, zárkózott természetével bizony kevés praktikus világot gyújtott tanítványai agyában s tőle legfőlebb azok okultak, akik szűk magyarázó szavaiból ki tudták kombinálni, hogy voltaképen hol fekszik a nyúl s mely irányban kell az igazságot keresni. Nem annyira magyarázta szóval a technikai törvényeket, mint némán javította a hibákat. Mind a kettőnek egészen ellentéte volt *Mosonyi*, aki azzal a varázserővel bírt, hogy a zeneművészet legbonyolultabb labirintusából ki tudta vezetni tanítványait, még az olyanokat is, akikben nem volt egyéb, mint csak jóakarát és szorgalom. Élvezet volt őt hallgatni, mikor magyarázott. Tele volt temperamentummal s világossággal. Aki őt meg nem értette, az ugyan a szentlélek lángnyelvével szemben is süket maradt. Bajos volna eldönteni, hogy mint író, mint pedagógus, vagy mint zeneköltő volt-e nagyobb? Rengeteg utmutató, irány-, tanulmány-, kritikai czikkeket irt, melyekből, aki olvasta, szintén csak rengeteget okulhatott, mert nemcsak a zenei, de az általános műveltség minden ágában

is otthonos volt. Mint magyar zeneköltő, bámulatos tevékenységet fejtett ki a formák minden ágában s ha nem is vezérelte mindig tollát az égi ihlettség, de amit papírra tett, az mind az abszolút tudás bélyegét hordta magán.

Erkel, mint dirigens, mint vezérkönyvolvasó, mind a két társát tulszárnyalta. A kis ujjában volt az egész klaszszikus zeneirodalom. *Mosonyi*- és *Volkmann*ról is el lehetett ezt mondani, de ha a vezénylő pálczát vették a kezükbe, egyik sem volt képes azt rendületlen biztonsággal kezelni. Maguk átértettek, átértettek mindent, de a közreműködőket egy nyomban tartani, erre nem születtek. Beteljesedett rajtuk, hogy: «non possumus omnia omnes». Az alkotás terén *Erkel* az operának volt feltétlen ura; *Mosonyi* ebben is otthonosnak érezte magát, mint általában a legkisebb formától a legmagasabbig; *Volkmann* mindenben kimagasult, csak operát nem irt egyet sem. Ebben osztályosa volt Haydn-nak. Egyik sem vonzódott nagyon e műfajhoz.

* .

Mind a három nagy alakja volt a művészetnek s a magyar zeneirodalomnak. Róluk csak kegyelettel, mély elismeréssel emlékezhetik úgy az élő, mint az utókor. Mind a három méltó, elévülhetlen helyet foglal el a hazai művészet panteonjában.

XXI.

A 80 éves Erkel Ferencz mint virtuóz.

A magyar zenevilág legkimagaslóbb alakja: *Erkel* Ferencznek élet-, jellemrajzát s működését «*Kulturtörténeti korrajz*» czimen megírtam 1895-ben, amely a lelkes s áldozatkész cs. és kir. hangszergyáros és zeneműkiadó: *Schunda* Venczel József kiadásában jelent meg.

Hogy a magyar művészeti ténykedés e nagy alakja minő bámulatos és teremtő erővel rendelkezett még 80 éves korában is: arról akarok ez alkalommal megemlékezni. Öröknevezetességü ténykedés marad ez műtörténetünkben, mert azt bizonyítja, hogy a valódi géniuszon nem fog ki sem az előrehaladt kor, sem pedig a természetes testi dekadenzia.

Erkel Ferencz 1890-ben töltötte be 80-ik születésnapját, mely alkalomból fényes ünnepséget rendezett tiszteletére a budapesti filharmonikus társulat, melynek ő volt első megalapítója, nemcsak, hanem felkérte őt, hogy abban ő is részt vegyen személyesen, mint aktív zongoraművész, aki annak idejében — mint köztudomásu — az első virtuózok sorába tartozott. Az ősz zeneköltő és művész engedett a pályatársak óhajának s abban az évben és hang-

versenyben eljátszta (nyilvánosan utolszor) kedvenc darabját: Mozart D-moll zongoraversenyét zenekarkiséréttel s a saját szerzette szabad kadenciával.

Aki ez alkalommal hallotta az ő 80 éves ujjait, gyöngyözetes tisztaság, egyenletesség s bámulatos szabátosság és klasszikus értelmezéssel végig siklani a zongora billentyűzetén: az soha nem fogja feledni azt a frenetikus hatást, amelyet felidézett. Szünni nem akart a tapsvihár addig, amíg meg nem toldotta a műsort még egy szóló-darabbal: Liszt «Puritánok» felett való óriás nehézségű ábrándjának az eljátszásával, melylyel hajdan a legnagyobb feltűnést keltette. Két ily ellentétes stilusu s technikáju zongoradarabot 80 éves kézzel úgy tudni bemutatni, mint akkor Erkel Ferencznek még sikerült: az valóban a mesék országába tartozott s minden hallgatónál azt a kérdést vetette fel, hogy minő virtuóz lehetett 40 éves korában az, akin 80 év vihara száguld keresztül anélkül, hogy ujjain és izomerein kifoghatott volna. Pedig Erkel Ferencznek főleg élte utolsó évtizedeiben egészen másra volt a gondja, mint arra, hogy ujjait naponkint óraszámra trenirozza s skálák- és futamokkal gyötörje magát.

Ez volt az ő utolsó nyilvános szereplése mint virtuóznak, mely annyi dicsőséget, babért hozott a fejére, hogy azt az estét élte legszebb diadalai közé sorolhatta. S minő klasszikus irányu volt az a kadencia, amelylyel Mozart remekét bevégezte. Abban már nemcsak a kifogástalan virtuóz, hanem a legklasszikusabb képzettségű zeneköltő is szólt a közönséghez, mert mind a két tekintetben annyira otthonos volt ő a klasszicitásban, mint kevesen sem előtte, sem utána.

Közel három évtizedig álltam vele szoros hivatalos és szellemi viszonyban, de jó lélekkel elmondhatom, hogy

sem klasszikusabb pedagogust, sem istentől megáldottabb inspirált magyar zeneköltőt nálánál nem ismertem. Soha sem kérkedett nagy képességeivel, s nem volt természet a hiuskodó pózolás. Mindig természetes maradt. Bálványa számtalan tanítványának s őszinte tiszteletet kivívott tekintélye az egész zenevilágnak. Nagy szenvedélyek sem gyötörték, igénytelen természetes életet élt egész haláláig, mely 1894 június 15-én következett be a művészet s a magyar zene pótolhatlan veszteségére!

XXII.

Az országos magyar daláregyesület
történetéhez.*

Az orsz. magyar daláregyesület megalakulási és 32 éves ténykedési története szorosan összefügg az ujabbkori hazai művészet fejlődésének a történetével, mert azok, akik megallapítottak s későbben azok is, akik mint vezérek s irányítók az élén állottak, egész manapságig, nemcsak az egyesület, hanem mindama művészeti mozgalmakban is legtevékenyebb részt vettek, melyek hazai művészeti viszonyainkat, több mint három évtized óta lényegesen átalakítottak.

E mellett, ha sulyt kell fektetni — pedig bizony nagy suly fektetendő — a *nemzeti génusz* ápolása- s tovább fejlesztésére: ugy a magyar daláregyesület az első sorban álló őrszem misszióját teljesíté, mert e hosszú idő lefolyása alatt csakis ez ideálnak élt s mint ilyen, ez idő alatt soha nem szolgált más érdeket, mint a *magyart*.

* Részletes kimerítő vaskos történetét megírtam 1892-ben a budapesti jubiláris ünnepség alkalmával, melyet az egyesület adott ki s mely munka kapható az egyesület titkári hivatalában s Rózsavölgyi és társa műkereskedésében, *A. K.*

Keletkezését megelőzte jóval előbb az országban mindenfelé megalakult dalegyletek szórványos működése, mely arra az időre esik, hol minden irányu magyar nemzeti aspiráció erőszakosan elfojtva, lánczokra verve hevert a zsarnok hatalom lába előtt. A szabadságharcz leverése utáni 50-es éveket értjük, hol a nemzeti érzület ápolásának tüze, ugyszólvan egyedül az ő kezeikben talált hűség s az elnyomó hatalom által legkevésbbé megközelíthető mentsvárat. Mert csak a dal és a zene jelvényes nyilvánulásaival lehetett akkor érintkezni egymással a honfiaknak, valamint a legszűkebb térre szorult sajtó s irodalomnak is csak a sorok közt lehetett írni és beszélni a közön-séggel. Mi sem volt tehát természetesebb, mint hogy e hivatást legkihatóbban teljesíthették épp a dalegyletek, melyek dalokat zenghettek a párját vesztett madárról, az elköltözött gólyáról, vagy a visszatérő fecskéről, hogy ez alatt mindenki megértse a valót. A hazafiui szent tűz ápolásának Vesta-szüzi csarnoka volt akkor minden magyar dalegylet s az «*Országos magyar daláregyesület*», mely azután a sötétből kibontakozott, derültebb korszakban egyesítette az erőket, hogy körében összpontosítsa a nemzeti kulturális és művészeti aspirációk szalait.

*

A 60-as évek elején, mikor először kezdett a magyar kezéről-lábáról lehullani a véres nyomokat hátrahagyott békó, a dalegyleti intézmény már annyira el volt terjedve az országban, hogy az *első országos dalünnepély* eszméjét is föl lehetett vetni. A fővárost e tekintetben a vidék megelőzte, a min nem is lehet megütközni, ha tekintetbe vesszük, hogy az idegen abszolút hatalom itt halmozta össze legintenzívebben azokat a magyarelles elemeket, amelyek még napjaik leáldozása után is sokáig nagy befo-

lyással uralkodtak s minden nagyobb mérvű nemzeti megnyilatkozásoknak útját állni voltak képesek.

A *soproni dalegylet* és *Sopron* városa volt az első 1863-ban, a mely országos dalünnepély tartására hívta meg körébe a hazai, már akkor nagyszámú dalegyleteket. De fölhívása elhangzott a pusztában. Részint, mert akkoron még maga Sopron városa sem volt oly magyar, mint manapság s oly irányító tekintély sem volt művészeti tekintetben, hogy vonzerőt gyakorolhatott volna a magyar egyletekre. E mellett azt az inoppurtunus lépést is elkövette, hogy az osztrák tartományi német s más nemzeti-ségű dalegyleteket is meghíván: azokkal egy kalap alatt akarta a magyarokat egyesíteni. Az ünnepély megtartott ugyan, jórészt idegen egyletekkel s jórészt német nyelven, de a magyar dalegyletekre semmi további kihatóságot nem gyakorolt.

Ez a *pécsi dalárdának* s *Pécs* városának volt feltartva 1864-ben, mely ez év aug. havában az általa rendezendő országos dalünnepre kizárólag csak a hazai dalegyleteket hívta meg. Saját zászlója felavatási ünnepségével is össze volt az kötve, melynél a kimagasló államférfi és hazafi, *Majláth* György (a későbbi kancellár és az oly tragikus véget ért országbíró) neje: *Prandau* Stefánia úrnő vitte a zászlóanyai szerepet. Igaz, hogy ekkor még csak 18 hazai egylet jelent ott meg, de azért fényesen és kihatólag folyt le az ünnepség, mert *Majláth* György ott hangsúlyozta először nyilvánosan, remek szónoklattal az ily kulturális ünnepélyek *nemzeti jelentőségét*, s az akkori «*Zenészet*i Lapok» szerkesztője és kiadója (e sorok írója) ott indítványozta legelőször az «*Orsz. magyar daláregyesület*» megalakításának a szükségét. Az ige akkor még nem vált testté, sőt még a következő 1865. évben, a *nemzeti zenede* negyedszázados jubileuma alkalmával tartott *második* orsz.

magánjellegű dalünnepen sem, melynek élén pedig *Liszt* Ferencz állott. De annyi már el lett érve ekkor, hogy az akkor megjelent 46 dalegylet képviselőivel tartott dalárközgyűlés hét tagú bizottságot küldött ki az alapszabályok tervezete kidolgozására oly utasításokkal, hogy azt az 1866. *Aradon* tartandó 3-ik orsz. dalünnepélyen terjeszsze be. Ez ünnepély azonban, a közbejött porosz-osztrak háboru és a koleravész folytán csak 1867-ben volt megtartható. Valamint tehát *Pécsen* illeti a történelmi dicsőség, hogy az elvetett eszmemag ott kelt ki először termékenyítőleg: ugy *Aradé* marad az elévülhetetlen érdem, hogy az ő általa rendezett ünnepség alkalmával alakult meg az «*Orsz. magyar daláregyesülete!*», mely immár 32 év óta szolgálja a magyar művészet érdekeit. 47 egylet volt ott akkor képviselve, de azok közül még csak *tizenhat* sorakozott a megalakításhoz. A többit még mindig visszatartottak részint a skrupulózítások, részint személyes s egyéb széthuzó motívumok. Még a *negyedik* magánjellegű orsz. dalünnepélynek kellett lefolyni a következő 1868. évben *Debreczenben*, hogy a magyar Alföld metropolisának pazar fény és kihatósággal megtartott ünnepségéhez legyen fűzve az orsz. egyesület oly nagymérvű megszilárdítása, amelyet azután többé semmi meg nem ingathatott.

*

Az orsz. magyar daláregyesületnek 1870-ben ment végbe Budapesten első hiv. dal- és zeneünnepélye, mely már átgondolt művészeti s rendezési alapokra volt fektetve. Tényező szerepet játszott annál az egyesületi igazgató-valasztmányon kívül az egész főváros társadalmi, irodalmi s művészeti világnak színe-java, élén a főváros hatóságával. Az egyesület elnöke: *Madarassy* Pal (jelenleg az osztrák-magyar bank alelnöke) mellett, oly férfiak áll-

tak az ünnepély szakosztályai élén, mint gr. *Széchenyi* Imre (a néhai volt berlini nagykövet), gr. *Széchenyi* Ödön (a konstantinápolyi pasa s legfőbb tűzoltóparancsnok), *Királyi* Pál, *Liszt* Ferencz, *Erkel* Ferencz, *Mosonyi* Mihály, *Reményi* Ede s még számos minden rendü s rangu kitűnőség. *Jókainé Laborfalvy* Róza (a nagy művésznő) vitte a zászlóanyai szerepet az egyesület diszes lobogója felavatásánál. Az egyesület történetében örökké becsesek maradnak azok a fenkölt szavak, melyekkel a lobogót *Madarassy* Pál elnöknek átadá:

«*A dal hozza közel a távot, — mondá. — Nagy távol az ég a földtől. Nagyobb távol idegen nemzetek szíve és nyelve. A dalban egyesülnek az idegen népek. Legnagyobb távol a mult és jelen; a dicső mult és a borús jelen. Hajdankorunk hegedősei hazánk dicső napjairól zengtek. Támadjanak fel újra e lobogó alatt s legyen a felzendülő dal visszhangja, hirdetője a haza boldogabb korszakának.*»

Ez első egyesületi ünnepség a legfényesebb szellemi eredményekkel ment véghez, de a közbejött három napi szakadó eső következtében, fájdalom, oly nagy anyagi veszteséggel, hogy terheit hat évig kellett az egyesületnek óriási erőfeszítéssel viselnie, míg végre 1876-ban megszabadulhatott tőlük. Az ünnepély után *Madarassy* Pál három évi elnökségéről leköszönvén, helyét *Királyi* Pál a magyar kulturélet és politika e kimagasló alakja foglalta el, egyhangu lelkesedéssel megválasztatván e tisztre, amelyet tíz évig viselt oly odaadó hazafiui buzgalommal, mely nevét az egyesület történetében fényesen megörökíté.

Egymásután jöttek azután az ország kiválóbb városai lelkes meghívásaikkal, hogy az egyesület falaik közt lobogtassa zászlóját. Első volt *Nagyvárad* (1872.), utána jött Erdély fővárosa: *Kolozsvár* (1874.), ezt követte háromszoros kulturünnepségével *Szeged* (1876.), azután négy

évi szünetelés és a magyar dal országos elnémulása után ismét a lelkes *Kolozsvár* (1880.), utána ismét a diadalmas *Debreczen* (1882.), majd *Miskolcz* (1884.), *Pécs* (1886.), három évi szünetelés után ismét (a hullámsírjából fényesen kikelt) *Szeged* (1889.), honnan az egyesület lobogójának vándorutja visszavezette azt ismét az ország szívéhez, honnan 22 év előtt kiindult, hogy ott negyedszázados jubileumát fényes erkölcsi eredménnyel megtartsa (1892.). A fővárosi jubiláris ünnepséget *Fiume* folytatta (1894.), hová az egész dalárvilág lelkesedve vágyott már keletkezése óta. Ezt követte 1896. a millenáris országos dalünnepély ismét a fővárosban, s legutóbb az egyesület 31 éves diadalmas vándorlására ismét *Arad* tette fel a koronát (1898.), ahol bölcsője ringott s amely dicső hazafias város falai közt, mint a hazaszeretet Golgothájában rótta le a hála és elismerés drága adóját.

*

Királyi Pál, mint elnök, tiz évig vezette diadalról-diadalra az egyesületet egészen 1880-ig. Ekkor leköszönt s a közbizalom oly férfit ültetett a helyébe, *Bartay Edét*, aki méltó volt e kitüntetésre, ama számos — nemcsak az egyesület, hanem a hazai művészet minden terén is érvényesült érdemeinél fogva, melyekkel neve elválhatlan kapcsolatban áll. Ő is tiz évig vezette aztán az egyesület hajójának kormányrudját, még pedig nem mindig tükörsima, hanem oly háborgó vizeken keresztül, melyek nem egyszer sodorták azt zúzó sziklak közé. De az ő erélyes és ép oly szakértő, mint munka- és buzgalomedzett keze mindig szilardul kivezette a sodró örvények közül. Midőn a szegedi 1889-iki ünnepség után tiz éves elnöki tiszteről leköszönt: az 1891 febr. 1-jei budapesti közgyűlés hálás elismerése jelül öt élethossziglan tiszteletbeli elnöknek választotta meg.

Ugyancsak a fenti 1891-ki közgyűlésen választotta meg rendes egyesületi elnöknek *Lung* György fővárosi tanácsost, a budai dalárdai volt s a szegedi közgyűlés által megválasztott egyesületi alelnököt, aki azóta eredménydúsan vezette s vezeti az egyesület ügyeit.

A szegedi közgyűlés 1889-ben a legviharosabb és szenvedélyesebb volt az egyesület összes eddigi közgyűlései közt, magasra csaptak a személyi s más dologi animozitásból keletkezett szenvedélyi lángok s a közp. ig. vál. majdnem teljesen új tagok neveivel jött ki a választás urnájából. Egymásután köszönt le az új tisztikar és az ig. vál. tagok nagy része, részint hogy szolidaritást tanusítsanak a régi mellőzöttekkel, részint pedig, mert nem igen óhajtottak részt venni az egyesület bizonytalanná válhatandó s híresztelt sorsában. Csak *Lung* György új elnök állt szilárdan, mint a zúgó oczeán közt a szikla, elkészülten minden irányu ostromra. S már ekkor lehetett látni, hogy benne az egyesület oly vaspánczélos vezérharczost nyert, kire a legkritikusabb viszonyok közt is bátran számíthat. De mielőtt a közgyűlés által célul tűzött rekonstrukcionális munkához hozzá látott volna: előbb azt a lélekharangot kellett elnémitania, melyet az egyesület felett a malkontentusok mindjárt Szeged után meghúztak. Mintha egy negyedszázados nemzeti egyesület, mely annyi dicső és nagy vívmányokkal állt már szemben, mint korhadttörzs kidőlhetett volna, csak azért, mert túl-ambicionáló kezekbe nem került az öntöző! *Lung* György, az egyesület ez idő szerinti negyedik elnöke, nemcsak elnémitotta a lélekharangot, hanem helyreallítván az egyetértő szolidaritást a tagegyletek közt s rendezvén az egyesület dologi, szervezeti és mechanikai, valamint irányító elveinek folyamát: azt oly szilárd alapra állította, amelyről biztos önbizalommal mehetett elébe további diadalmas ténykedéseinek.

Az orsz. magyar daláregyesület sok ragyogó, de sok borus napot is élt fennállása s ténykedése alatt s nemcsak azért füződött szorosan a magyar kultúra történetéhez, mert a magyar dalt és zenét oly speciális téren, mint az addig teljesen parlagon hevert eredeti magyar férfinégyes-irodalom, virágzóvá tette, hanem azért is, mert nem foglalt el csupán dalárügyi speciális álláspontot, ám a közművelődés minden terére kiterjesztő figyelmét és közreműködését. Vezérférfiai szoros viszonyban állván a társadalom, irodalom, művészet, sőt még a politika és az államélet irányadó faktoraival is: hol kezdeményező, hol előrehajtó, hol meg pláne döntő szerepet játszottak minden oly mozgalom s ténykedésben, melyek úgy művészeti, mint irodalmi, jótékonyági vagy nemzeti irányban csucsosodtak ki.

*

Meg kell még e rövid vázlatban emlékezni azokról a kimagasló egyéniségekről és tagegyleti dalegyesületekről, akik s amelyek az egyesületnek úgy a multban, mint még a jelenben is valódi oszlopai és büszkeségei. Első sorban a *budai dalárda*, mint az ország első dalegylete mellett, a *pécsi dalárdának* és a *debreczeni dalegyletnek* kell a palmát nyújtani, amelyek nemcsak bent a hazában, hanem a messze külföldön is diadalmas magaslatra emelték időszakos műutazásaikkal a magyar dalművészet nimbusát. Mellétük mindjárt rámutathatunk azokra az oszlopos tagegyleteire az egyesületnek, amelyek fennállásuk óta a fentiek mellett szintén mint többszörös első versenydíjasok s mint a csupán egy turnusban (1886. Pécssett) érvényesült arany és ezüst vonalások tüntek ki. Ilyenek betűsorrendben az *egri*, *Ganz-gyári*, *kassai*, *kolozsvári* (dalkör), *kecskeméti*, *miskolczi*, *rimaszombati*, *szatmárnémetii*, *szegedi*, *sz.-udvarhelyi*, *ungvári* stb. Ez egyletek mind oly szerepet

játszta az egyesület 32 éves életében, amelyről csak a legméltóbb elismeréssel lehet megemlékezni. De ne higgye a t. olvasó, hogy e sorozattal kimerítettem a laureátusok és az érdemdúsak sorozatát. Ujabb időben a dalegyleti fejlődés, képzettség és fegyelmezetség oly magasra hagott az egész országban, hogy számos egyesülettől nem lehet a kimagasulást megvonni. Nagy nemzeti missziót teljesítettek s teljesítenek azok a tagesyletek, amelyek idegen nemzeti-ségü területeken működnek s a magyar dal zászlajával a kezükben, őrt állanak a magyar állam s kultureszme váránál. Ilyenek különösen: a *zombori* kaszinóegyleti dalarda, az *ujvidéki*, a *m.-szigeti*, az erdélyi egyesületek (összesen), az *ó-becsei*, az *aranyos-tordai*, a *szombathelyi*, a *soproni*, *temesvári* s még mások számosan. Ezekhez csatolhatók a főváros ama tagesyletei, amelyek valódi központi magyar kulturmissziót teljesítenek és a fővárosi kozmopolitizmus erős árama közepette s a vidéken ama ujjabban alakult munkás s iparos dalegyletek, melyek ez által az általános magyar műizlésnek lettek erős terjesztői és támaszai. Egy felette hosszú névsort kellene bemutatnom, ha mindazok neveit akarnám elsorolni, akik ugy a mult, mint a jelenben is buzgó, magasló képviselői, előrehajtói s tényezői az orsz. egyesületnek. Legyen elég csak több oly élő férfuról megemlékezni, akiknek a nevéhez jó darab kulturtörténet és művészeti lelkesedés tapad, s akik még manapság is számottevő tényezők az egyesület kötelékében. Ilyenek: *Rózsavölgyi* Gyula, a budai dalárda lelkes elnöke s fővárosi alpolgármester, akit mindig ott lehet látni mint aktív tagját a működő egyesületben. *Bánfay* Simon a pécsi dalárdának számos éven át páratlan buzgó elnöke. *Aidinger* János az ő utóda, volt pécsi polgármester s orsz. képviselő. *Reberics* Imre alelnök, *Hoffer* Károly, kik elévülhetlen érdemeket szereztek a pécsi dalárda

körül. *Lengyel* Imre s *Márk* Endre, a debreczeni dalegylet elnökvezérei, kiknek neveihez van e kiváló egylet összes dicsősége tapadva. *Siposs* Antal, az egyesület volt alelnöke s választmányi tagja egész a mai napig. Az ő nevéhez az egyesület legszebb, legdiadalmasabb sikerei tapadnak. *Ságh* József, a Zenelap érdemes kiadója és szerkesztője, aki a legválságosabb időben két évnél tovább vezette az egyesület tükári hivatalát. Őt követte e tisztnben *Erney* József, nemzeti zenedei s polg. iskolai tanár, akinek számos éven át kifejtett eredményes aktivitásáról csak a legelismertöbben lehet megemlékezni. *Goll* János, az egyesület volt pénztárosa s az «Apolló» szerkesztője s kiadója, aki immár közel 15 éven át fejt ki a hazai karirodalom terén oly aldasos s nagybecsü tevékenységet s aldozatkészséget, amely méltán ritkítja párját. *Lekly* Gyula, a kassai dalegylet elnöke s lelke; *Lányi* Ernő, az egri dalkör országos hirü karnagya s az általánosn elismert zeneszczerző; *Szögedi* Endre, kinek nevét s tevékenységét két szegedi országos ünnepély örökítette meg; *Pribil* Ernő, a zombori kaszinóegylet vezérelnöke, ki mindig ott volt s ott található, ahol a hazai művészet s kultura ügye igényli; *Gaal* Ferencz a szabadkai zenede igazgatója, aki számtalan férfinégysesivel gazdagította a magyar karirodalmat s az egyletek műsorát; *Csizik* Károly, a budai ének- s zeneakadémia volt elnöke, aki még ma is egyik leglelkesebb tagja az igazgató-választmányynak. Nincs terem, hogy ezen vezérmarsalok mellett, még felsoroljak számos törzstisztnet, akiknek annyiszor volt részük a 32 éven át tanusított diadalmas csatákban.

Az országos m. daláregyesületnek az élén 32 év alatt mint vezénylő orsz. karnagyok a következők ténykedtek: *Erkel* Ferencz a nagy mester, volt az első orsz. karnagy, aki megvetette az alapját az orsz. dalárünnepélyek nimbu-

szának. *Huber* Károly lett az utódja visszavonulása után, aki a legnépszerűbb össz- és magán férfinégyesekkel árasztotta el a magyar zeneirodalmat. Fia *Hubay* Jenő, a világhírű hegedűvirtuóz, a szélesen ismert zeneköltő s a magyar zeneirodalom kimagasló képviselője követte e tisztben. A szegedi 1880-ki viharos közgyűlés *Erkel* Ferencz legméltóbb utódát, *Erkel* Sándort választotta meg, aki közel hat évig szerepelt mint orsz. karnagy; a milléniumi orsz. dalünnepély óta *Bellovics* Imre, a zenekedvelők egylete s a budai dalárda karnagya, a polg. nőiskola énektanára s a fővárosi zeneélet ritka agilitású képviselője áll az egyesület élén s kiváló tudása és erélyességével tölti be ez orsz. hivatását. A legutóbbi években mint másod- s társ-karnagyok *Zimay* László és *Gobbi* Alajos nemzeti zenedei karnagy és tanár is szerepeltek a rendes orsz. karnagyok mellett. *Zimay* László, a magyar zeneirodalomnak s az orsz. dalárügynek ez a széles kihatású tényezője, mindig egyik büszkesége is marad, nemcsak mint olyan, aki a magyar dal s férfinégyes irodalmat szebbnél-szebb s becsesnél-becsesebb alkotásokkal gazdagítja; hanem mint olyan is, aki az egyesületnek kezdettől fogva egyik oszlopos tagja volt s az manapság is. *Gobbi* Alajos művészeti jelentőségéről, szélesen kiható működéséről s mint az egyesület társ-karnagyáról is dicsérő himnuszokat zengeni: felesleges dolog; ismeri őt s érdemeit az egész zenevilág, mely a legőszintébb elismeréssel adózik fényes és sokoldalú tehetségének.

*

Kedves kötelességemnek ismertem e munkámban is lehetőleg hű és részletes kivonatát adni az orsz. dalár egyesület 32 éves ténykedésének, amelyből szerény magamnak is kijutott 22 éven keresztül, mint vezértitkárnak,

megalapítójának, úgy a sok jó s dicső, mint a boros napokból. Ki is vettem erkölcsi jutalmát a legközelebb mult évben (1898-ban) tartott aradi orsz. ünnepély alkalmával az ott irántam tanusított rokonszenves ragaszkodásból, melylyel az összes dalárvilág megtisztelt. Vegyék örök hálámat ez uton is mindazok, akik abban résztvettek és ténykedtek.

XXIII.

Liszt Ferenczről.

(Emlékezések s jellemvonások.)

A Liszt Ferenczről szóló életrajzok, jellemzések, levelezések s minden rendü megdicsőítő adathalmazok immár egy egészen különálló világirodalmi s műtörténeti tárházat képeznek. Magam is, aki husz évig álltam vele szoros és benső hivatalos s intim baráti viszonyban, számos jellemző adattal járultam hozzá ez irodalmi halmazhoz; de akár-meddig is élnék, mindig tudnék felőle a leghitelesebb alakban jellemzéseket s érintkezési adatokat szolgáltatni. Kimagasló, mondhatni mithikus alakja volt ő ugy a művészetnek, mint a társadalmi élet és pozíciónak. Az ő egyénisége századokra szóló reformprogramm volt, aki belejatszott még a XIX. század döntő eseményeibe is.

Amiket ezuttal felőle nyujtok, épp ugy vonatkoznak művészi mint emberi ténykedéseire, mert bajos lesz a műtörténelemnek valaha eldönteni, hogy mint *művész* vagy mint *ember* volt-e nagyobb? A felsorolandó adatokból is eléggé ki fog ez derülni.

A királykoronázás évében, 1867-ben történt, mikor meghitt barátja: néhai *Schwendtner Mihály* belvárosi apátplébános vendégszerető házában több hetet töltött. Ez időben a világ minden részéből ki volt rá vetve a háló, hogy világhírű nimbusza (ha csak lehetséges) kizsákmányoltassék. Az akkori szerencsés kezű s nagyhitelű művész-impresszárió *Ullmann* is itt debütirozván akkor: felkereste Lisztet s kerek egy millió forintot ígért neki kellő biztosíték mellett, ha egy évi hangverseny-körutra megy vele Amerikába. Liszt mosolyogva hallgatta a reklámhős ajánlatát s aztán megveregetve a vállát e szavakkal ereszté el:

«Kedves Ullmann! Köszönöm szíves megemlékezését, de nem kérek belőle. Lássá, én soha sem üzérkedtem a művészettel s a mig élek, már nem is fogok. Aztán meg öreg is vagyok már arra, hogy mint lánczra vert oroszán engedjem magamat mutogatni. De őszintén szólva, nem is tudnék mit kezdeni az ön milliójával, mert lássa: sem a börzén nem játszom, sem dividendákra nem spekulálok. Az én szerény életigényeim az ön milliójával is csak a mostaniak maradnának, azokat pedig istennek hála, még reklámdrótok s monstre-plakátok nélkül is ki tudom elégíteni.»

Igy hallottam e szavakat saját szájából. Azután visszatért az örökvárosba, Rómába, hogy megírja «*Krisztus*» oratóriumát; átdolgozza «*Esztergomi miséjét*», «*Prometheusz*» szimfóniáját stb., s emellett még egy pár operai átiratot is írjon, hogy értük cserében kinyomatva lássa «*Szent Erzsébet*» oratóriumát s «*koronázási miséjét*».

*

1859-ben jelent meg először francia nyelven «*A czigányok és zenéjükéről*» szóló könyve, mely az egész világ

sajtójában óriási port vert fel, s mely számtalan ellenséget és éles támadást zúdított a nyakába. Franciaországi ellenségei — élükön a híres zenekritikus *Scudo*-val — voltak az elsők, akik anathémát kiáltottak fejére, s a legrosszabb akaratu elferdítésekkel kürtölték világgá, hogy Liszt mint magyar, megtagadta a magyartól zenéjét s azt a cigányoknak ajándékozta. Utána ment csak úgy vakon a többi európai sajtó, főleg pedig a német, de legdühösebben mégis a magyar, mely egyenesen kiátkozta. Akadtak ugyan igazságos elbírálók is, kik elolvasták a könyvét, s úgy találták (köztük csekély magam is, ki az időben szintén nagy részt vettem a polémiában), hogy mindebből egy szó sem igaz, csak annyi, hogy Liszt megmondja benne az igazságot, t. i. hogy a magyar zenét semmiféle faj sem tudja oly eredeti módon interpretálni, mint a cigány zenészfaj, kiváltképen Magyarországon. A könyvet aztán lefordították minden európai nyelvre, még magyarra is Heckenast Gusztáv kiadásában, rettenetes magyarsággal és zenészeti abszurdumokkal. De nem olvasta azt el többé senki, mert nem is akarta, csak szidták, ócsarolták szerzőjét kritika, közönség egyaránt. Sajátságos megtévelyítése volt ez a közvéleménynek, melyet nem is lehetett többé jóvátenni, s melynek égető fullánkjait egész életében kellett viselnie.

Még a 80-as években is akárhányszor a szemére vetették (sőt halála után még a magyar parlamentben is). Utoljára már nem is védekezett ellene; csak tűrte e mártíromságot.

Kevéssel halála előtt (1886-ban) egy izben alkalmam nyílt vele ez ügyben is beható eszméket cserélni.

«Lássa mester, — jegyzém meg a többek közt, — ön csak könyve címével számította el magát; mert ha ahelyett: *«Les bohémiens et de leur musique en Hongrie»*

ezt írja: «Les bohémiens et de leur manière à jouer la musique hongroise», soha senkinek eszébe nem jut önnel megtagadtatni a magyar zenét. Hisz aki a francia nyelv szellemét érti, az tudja, hogy «leur musique» nemcsak azt jelenti, hogy *az a zene, melyet valaki maga komponál*, hanem azt is: *ahogyan valaki a más zenéjét előadja*. Az ön ellenségei az első értelmet tulajdonították könyve címének s ez vált végzetessé.

— Igaza van, — felelé — de ennyi malicziát épp a francziáktól nem rételeztem fel. Azután bizonyos fájdalmas iróniával tevő hozzá: «Csak az fáj, hogy hazámfiak is elhitték e rágalmat s követ dobtak ram. Pedig vagy tizenolcz magyar rapszodiát irtam, de egyiket sem neveztem *czigány-rapszodiának*, holott a logika így hozta volna magával.»

*

Hogy milyen volt érzületében, életmódja, szokásai s berendezésében? Erről köteteket lehetne összeírni, melyekhez magam is számtalan részlettel járultam már hozzá, alkalmam lévén számos éven át vele legközvetlenebbül érintkezni. Egynehány vonás álljon itt is megvilágításul.

Az irigység nemtelen szenvedélyét nem ismerte. Épp úgy méltányolta a legnagyobb szellemek alkotásait, mint az igazi tehetségek megnyilatkozásait. Finom, jóakaró, felbuzdító volt minden nemesebb törekvés iránt, ellenben szigorú, gyakran kihívó, visszatörő szemben az üres nyegleség vagy önhittséggel. Találó élceinek mitrailleuse-ét ilyenkor puffogtatta legtalálóbban.

Amennyire szerette, sőt kereste az alapos műveltségű s a szellemű emberek társaságát: annyira terhére voltak az ugynevezett illemlátogatások vagy fogadások konvenzionális csevegései. Száz meg százféle megkeresésekkel

terhelték. Ilyenek után órákig tartó idegesség fogta el s rendesen a hozzá tapadt nagyság atkára hivatkozott.

Hónapokon át érintkeztem vele a napnak minden szakában, de soha egy perczig tétlenül nem találtam. Vagy olvasott, vagy irt, vagy javította a maga és a *mások műveit*. Tenger idejét vették igénybe horrend levelezései, annyival inkább, mert minden érdekesebb vagy importánsabb leveléről másolatot tartott meg magának; a levelek czimírata egész lélektani tanulmányná fejlődött ki nála.

*

Szellemi foglalkozásainak részletein kívül, házi életét és szokásait, apró szeszélyeit s szenvedélyeit illetőleg is iveket, sőt köteteket lehetne összeírni. Aki őt házi rendjében, mindennapi életében nem ismerte, fogalma sem lehet azokról a minucziózus és sok tekintetben a pedánságig ment szokásairól, melyeknek magát alávetette. Az ő házánál, de még inkább az ő szobájában legcsekélyebb nyoma sem volt az ugynevezett *zseniális rendetlenségnek*; még az utolsó levélborítéknak vagy vörös czeruzának is megvolt a maga rendes helye íróasztalán. Ha budapesti, vagy weimari, vagy római lakását bizonyos időre elfoglalta, napokat vett igénybe, míg különösen zongora- és dolgozószobáját berendezte.

Valamint életmódjában, ugy lakásában sem volt barátja a felesleges luxusnak, sőt az ugynevezett comfort-ból is csak annyit lehetett nála találni, amennyi az ő kényelmi igényének megfelelt.

Daczára ama fényűző életmód- és társadalmi érintkezésnek, melyben угyszólván egész életét töltötte: a gastronomia raffinement-jai legkevésbé nőttek a természetéhez. Rendes étkezési rendszere a legegyszerűbb volt, amit csak képzelni lehet. Este csak hideg étkeket s teát

lehetett nála találni. A magyar konyhát s annak főleg drasztikusabb termékeit élébe tette a világ minden francia menüjének. Hasonló izlése volt a szivarokban is. Az adventnek egy rorátéját sem mulasztotta el, ha csak nem volt ágyban fekvő beteg; s dologhoz általában addig soha nem fogott, míg a templomból haza nem tért. Ez nála tiszta vallási meggyőződés szüleménye volt. E mélységes vallási érzület nélkül nem is lett volna képes azokat a monumentális egyházi műveket, oratoriumokat s miséket megalkotni.

Magas szellemi műveltsége s gazdag világtapasztalatai mellett mindig a legfinomabb, udvarias és szellemdús volt a társalgása. De visszataszító is tudott lenni. Ha bizalmas körben, vagy meghittebb barátjaival szemközt néha belemelegedett a multak emlékébe: önmaga is sokat beszélt el ilyeket. Virtuózi fénykora s hódításainak tetőpontján pl. egyszer Bécsben az egykori hatalmas Metternich herceg estélyére volt hivatalos, kinek szellemdús neje bizonyos incidens következtében, nem éppen nagy rajongást akart művészete iránt tanusítani. Midőn Liszt belépett a szalonjába, legmagasabb arisztokratikus, de finom gúnymosolyal azt kérdezte tőle: «Minő Geschäfteket csinált Bécsben?» — «Bocsánat, heczegné! — felelé Liszt francziául, — csak a zsidók és a diplomaták szoktak Geschäfteket csinálni, mi művészek *zenével* foglalkozunk.» Chopinról beszélük, de Liszttel történt az is, hogy egyszer egy büszke pénzkirályhoz volt hivatalos ebédre. A bankár azt hitte, hogy nem sérti meg, ha a fekete kávé után mindjárt fölkéri hátén-hangnyomattal, hogy játszék valamit a zongorán, melyhez karonfogva vezette. Liszt sértett önérzetében e szavakkal tért ki a fölkérésnek: «Uram! most nem vagyok hozzá diszponálva s azonkívül is alig ettem valamit.» — De száz meg száz hasonló jellemű vonást lehetne a nagy-

világgal való érintkezési naplójából felsorolni. Természete nem tünt semmiféle erkölcsi pressziót. Ez alatt szikla és aczél lett, míg saját akarata, érzülete s kedélyhangulatára hagyva, az előzékenységek bőséges szaruját minden nap, minden órában kész volt kiüríteni. Emlékező tehetsége valamint a művészetben, úgy világi élményeiben is bámulatos volt, kivéven a személyi neveket és az emberi arcokat, melyeknek millióival volt dolga életén át. E tekintetben csak azokat tartotta meg emlékében, amelyek s akik bizonyos érdekesebb mozzanatokkal álltak kapcsolatban.

Igy volt a helyi tájékozódással is.

Akiket igazán szeretett és becsült, azok irányában határt nem ismert előzékenysége, figyelme és őszinte barátsága. A rokon- és ellenszenvből eredő osztentatív magatartás felett, ha kellett, a legnagyobb nyugodtsággal tudott uralkodni; de ha kellett és szükségét látta, nem habozott azt tartózkodás nélkül kimutatni.

Benne a *művész eszményképe* egyesült a nemesen, önzetlenül érezni és tenni tudó *emberrel*. S ez szerezte meg számára azt az osztatlan nimbuszt és kegyeletet, melylyel mindenhol találkozott.

XXIV.

Hangszerek és parlament.

A hány operaházi s filharmoniai zenekar van a világon, azt mind ugyanannyi — mondjuk — Sándor-utczai parlamentháznak lehet képzelni. A sokféle hangszerek épp úgy viszik a fő- és mellékszerepeket, vitáznak, feleselnek, közbeszólnak, nagy lármát csapnak, obstruálnak, szavaznak komandóra, végre elnémulnak s szétoszlanak, mintha ugyanannyi honatyák lennének. Érdekes, sőt frappáns köztük a hasonlat.

Nem lévén politikus, névszerint csak a hangszerek jellemzésére szoritkozom, amelyekkel kívülről-belülről jobban ismerős vagyok, mint a nagy és kis politikus honatyákkal, akik azonban, sőt a t. olvasóközönség is levonhatja a párhuzamokból a konzekvenciákat. Kezdem mindjárt a fejével, az elnökkel, vagyis a vezénylő

karnagygyal. A hangszerek felett ép oly nagy ur, mint a kavargó párttagok felett akár a rendes, akár az ideiglenes korelnök. Mindakettő a törvénykönyvből meríti az erejét; emez a házszabályokból, amaz pedig a partitúrából. De hatalma előtt minden tagnak meg kell hajolnia. Nagyobb ur, mint maguk a partitúrák szerzői, mert ő érvényesít vagy leszállít minden ambíciót s békét vagy

háborúságot kelthet, amint erre nem egy példa szolgált és szolgál. Lehet abszolút tekintélyű vagy csak szükségbeli. Nézzük a hangadókat. A legfőbb szerep a vezető

első hegedűnek jut. Ennek kell vinni — vagy legalább kellene — a gondolatok és aspirációk vezérfonalát. Ha nem teszi s háttérbe szorul, mindig fogyatékos hézag támad. Technikai hivatásánál fogva, szirén és démon lehet egy személyben, elcsábító hangokat adhat, vagy idegreszketéseket okozhat.

A *második hegedű* is képes minderre, de mégis olyan a szerepe, mint hatalmas királynak még hatalmasabb császár mellett. Egyszer karöltve jár a kettő, máskor meg lényegesen eltér egymástól.

A *viola* (mély hegedű, vagy a német szóra hallgató magyar szerinti *brácsa*) szakasztott mása egy kormánytag- vagy tanácsosnak. A magas és az alsóbb szólamok közt lenne hivatta közvetíteni, de sokszor magához ragadja a jogart s összekeveri a jó kártyákat rosszakkal. A hangszerek parlamentjében olyan, mint a valódiban az, aki kormánytag s képviselő is egy személyben. Rendesen a komor, összeránczolt szemöldökű hangulatot képviseli.

A *gordonka* (cello) bájos megigéző hangú királyné. Ha édes, biztató szavával mélyen a szembe néz s szívhez szól, ellenállhatlan s még a hegedűkirályt is háttérbe szoritja. Nélküle a hangszerek állama sötét, naptalan világ lenne. Imádják is a zeneköltők, mint az elköltözött nagy királynét még haló emlékében is a magyar nép.

A *nagybőgő* (violon) az életfentartó munkásnépet képviseli. Mint a legalsóbb, legizmosabb szólamok vezére, mindig szembe mondja az igazságot s valamely mű sikere rendesen attól függ, hogyan tud valaki vele elbánni. Igaz, hogy gyakran két-három ujjal is meg kell fékezni érdes, rakonczátlan húrjait s a vonós hangszerek légies finom

tulajdonságát, az ugynevezett üveghangokat nem is ismeri, de azért mindenféle gyorsfutásokra, ugrásokra képes, épp úgy, mint a nép, csak vezetni kell tudni.

A szerény *fuvola* nem más, mint külön technikai ruhába öltöztetett hegedű; agilis, mint emez, de mégis korlátozott gyorsasággal, olyan, mint a fecske mellett a csalogány, melylyel versenyt képes csattogni, ábrándozni s panaszkodni. Sokszor jut szegény abba a helyzetbe, hogy ha belevegyül a tömeg gabalyodásába, hát eláll a szava, de ilyenkor kisegíti az éles szavu

pikkoló, amely ha kijön a türelméből, még a legvehemensebben obstruáló parlamentet is tulsivítja vézsikongásával.

Az *oboa* (pásztorsip) a legérzékenyebb tag; ha valaki keményebben rászól, mindjárt kijön a sodrából, mint a túlérzékeny parfümírozott honatya. Pásztorórák eljátszására mindig «cavaliero servante». Méltó társa a siró-rivó

angolkürt. Mind a kettő egy húron pendül érzékenység tekintetében s a fájdalmas önmegadás és türelem szimboluma; olyan, mint egy elkeseredett, de jól fegyelmezett parlamenti szavazó.

A *klarinet*, ez a bájszavu szereplő, ha rölemeli obligát hangját, mindenki lebilincselten hallgat reá, még akkor is, ha nem is a szája ize szerint beszél. A csalódásig tudja az emberi hangot utánozni, azért játszik oly nagy szerepet; többféle regiszterével valódi hangbűvész s csak úgy játszik a váltakozó érzelmekkel; aki utána keres, megtalálja mását a Sándor-utczai parlamentben is.

A *bassklarinet*, az ő vaskosabb termetével, mindig egy nyomon halad a bájszavuval, azzal a különbséggel, hogy amit ez azurtiszta égszinnel ecsetel, azt ezután patronirozza, szürkébb, monoton színben. A gyors fotografáló szerepe is megilleti. A vele homogén alapon álló, szikár

fagót, a hangzó parlament sokoldalu ugroncza ; mindig komolyságot affektal, de ha a stakkátók paripájára szökik, megkaczagatja a karzatot is. Minden élő és mozgó parlamentnek kijut ebből a fajtából.

A *kontrafagót* sokkal komolyabban veszi a dolgát. Nem ugrifüleskedik s ha szól, mindig 24 fontos hangnemben dikciózik. Finom előkelőségével mindig hódít a

hárfa s a még ritkábban szereplő *viola d'amour* (szerelmi hegedű), mind a kettő a költészet mesevilágának a hangulatát kelti fel, ép úgy, mint az író-poéta honatyja. A mai realiztikus parlamentben az ily idealisták másával csak nagy ritkán lehet már találkozni.

A romantikus *vadászkiürtöt* distingvált vezérszerepre lehet méltatni, mert előkelő modor, tartalmas beszéd és csiszolt stílus jellemzi. Ha sajátlagos tulajdonságát, a hangtompítást igénybe veszi, olyan diplomatahoz hasonló, aki azért használja a nyelvét, hogy elfödje gondolatait. Különben is gentleman lovag, ha kell, a pisztoly öblének is a szemébe néz. Tüzes vérű heroldja a többféle fajú

trombita, amely ha megszólal, mindig csatazajt jelez s ha a vezér győzelmet arat seregével: ő adja azt tudtára a világnak. Az élő és mozgó parlamenteknek éljent kiáltó mezei hadai élin szokott előljárni. Van rá eset, hogy éles hangját nagyon is mérsékelnie kell. Ilyenkor a szintéren rendesen nagyérdékü purparlék szoktak következni. Ha a külön pártokat képviselő öblös

püszonok (tenor, alt és bass) fellépnek, mindig nagy gabalyodásra lehetünk elkészülve ; forr, csattog, tombol ilyenkor a legártatlanabb hangjegy is a támlákon s a szenvedélyek crescendója a legmagasabb fokra hág, kivált ha a legkövérebb, legöblösebb hangú

tuba, *bombardon* vagy *ofikleid* is a támogatásukra kél ; ily esetben a leghívebb képét nyerjük az igazi parlamenti

obstrukciónak. Az elnök-karnagynak vagy még magasabb fórumnak kell ilyenkor közbelépni, hogy lecsillapuljon a vihar s ismét fujdogáljon a béke-Szél. De az ilyen hanggabalyodásnak mindig megvan az a jó hatása, hogy mint a vihar, alaposan megtisztítja a levegőt.

Még csak kevés mondani való marad a hangszerek parlamentje ama tagjairól, amelyek már nem is artikulált mondatokkal, hanem csak zörgő, süketítő lármával, nyelvpergéssel s idegrázó csattogtatásokkal vesznek részt az akcióban. Ilyenek a csintaratta *bumm*,

a *nagy dob*, a *pergő kis dob*, a *czintányér* és a zizegő *triangel*. A művészet értelmi háztartásában olyanok ezek, mint a számtanban a zérusok, amelyek értékileg nem sokszoroznak s nem is osztanak ugyan, de ha egyes számok mellé kerülnek, értékre nézve nagyon emelkednek, hasonlóan ahhoz, mikor az igazi parlament az utczára teszi át a kapacitálás súlypontját. De ezután — ha sokáig tart — már csak a karnagyi záró leütés, képletileg a rendőri vagy a kaszárnyai karhatalom s ha ez sem elég: az «*ex-lex*» állapot következik.

Az ég mentse meg az ily állapotól főleg az élő, mozgó s alkotni hivatott *parlamentet*!

XXV.

Régi kártyahősök és kompániák.

Hogy mennyire átment a magyarországi társadalom vérébe a kártya mindenféle fajának (köznyelven az ördög bibliájának) a kultusza: ékesen bizonyítja az az újabb «Kártya-kódex» czímen az Athenaeum kiadásában megjelent könyv, amelyben *Szomaházy* István szerkesztése mellett oly illusztris írónévekkal is lehet találkozni, mint *Jókai*, *Mikszáth*, *Bródy Sándor*, *Ambrus Zoltán*. Nincs kétség benne, hogy kapós lesz folyton s számos kiadást fog megérni, sokkal többet talán, mint bármely tudományos, irodalmi, művészeti vagy történelmi szakmunka. Azt hiszem, még a falusi kaszínókban is keresett cikk lesz, mert a legújabb keletű sportlitteraturának e terméke úgy az eleven husaba vág az egyetemes társadalomnak, mint sem előtte, sem utána egy könyv sem, kivált ha oly irodalmi kapacitások törnek mellette landsát, mint a fentebbiek.

Mint aféle régi embernek, aki már nagyon közel jár az emberi kor kétkaszás jegy végéhez (77), felmerülnek emlékeimben azok a régi kártyahősök és kompániák is, amelyeknek hirtelen akkora híre vármegyébe eljutott s amelyeknek magam is nem egyszer voltam, ha

nem is aktív részese, de aféle bejaratos muzsikáló dzsentri-gibicze. Ezekről akarok egyetmást elregélni 50—60 év előtti kiadásban.

*

A régi rendi alkotmányos világban csak az urak kartyáztak; az ugynevezett kurtanemesek, sőt még a közép polgári körökben is csak szórványosan lehetett e szórakoztató mulatsággal találkozni. Az uri nép úgy a konvencionális, mint a hazard kártyajátékokat egyformán üzte, az előbbi sorozatba leginkább tartozott a régi divatu negyvenhetes hármastarokk, hol a negyedik játzó mint osztó mindig szünetelt, továbbá a bettli nélkül való preferáncz és a kurucz eredetű kettős máriás. A 40-es évek felé csatlakozott hozzájuk a még meg nem kalabriaszosott tartli. A visztet, az ekartét, a pikétet csak a finomabb körök kultiválták. Az alsóbb társadalmi osztályoknál rendszeren a filkó és az elfmándli járta. A vagyonos dzsentri és a honosított pénzes honorácziórok körében a hazard kártyajátékok: mint a ferbli, a makau, a fáró, a halberzwölve (melyből a későbbi huszonegy keletkezett) s a nasi-vasi kerekedett felül s oly elterjedtséget nyertek, hogy legendaszerüekké váltak. Csak a leghiresebbekről akarok megemlékezni.

A debreczeni hajdani híres országos vásárok alkalmával, mikor még Délmagyarország mulató és duhajkodó dzsentri-világa adott ott egymásnak légyottot s mikor a pesti kereskedővilág őszi s téli vásárok alkalmával hétnyolcz napig is úszott le odáig a feneketlen sárban (még a 40-es s az 50-es években is), rendszeren a régi rozoga «Fehérló» és «Bika» szállóban, no meg az országos híri *Aranyiné* asszonyság vásári helyiségében élte a ferbli és a makau-játék aranynapjait. Leghíresebb hősei voltak e kompániáknak a szabolcsi dús gazdag nábob *Ibrányi Feri*

s a szatmari hős, a vakmerő hazárdőr *Turcsy Samu*, aki egyszer még a homburgi bankot is majdnem spengolta, de aztán telhetetlenségében a maga vagyonát is visszaosztatta. A kisebb nábobok csoportjában mint élethalálra küzdő kártyagladiátor emelkedett ki e kettős ha összeütöttek, bankoztak vagy blattoztak, biztosan szárazon maradt vagy az egyik, vagy a másik, de gyakran az egész kompánia is. Csak a paratlan cigánykirály, *Boka Károly* nevetett a markába, aki hol az egyiknek, hol a másiknak húzta legkedveltebb nótáit a fülébe, amiért aztán a bankretírlások után dúsan kijutott neki a százasokból. Ibrányi Feri — aki egyszersmind híres nótázó nábob is volt, — egy nagy kártya-strágese alkalmával rögtönözte a legszebb magyar nóták egyikét, a «Káka tövén költ a rucza» kezdetűt, amely manapság is Ibrányi-nóta alatt ismeretes a cigányok közt.

A hajdani hegyaljai nektárszüreték között országos hírű volt — már a 30-as években — a mádi szüret s a vele kapcsolatos hirhedt mádi bál, hol nem egy Hymen-rózsaláncz köttetett. A debreczeni s a mádi kompánia közt csak az volt a különbség, hogy amíg Debreczenben évenként négyszer, addig Mádon évenként csak egyszer folyt a makau-koppasztás. A magyar mágnás és dzsentrivilág rendszeren itt bruderezett a lengyel nábobokkal, akik nemcsak páratlan délczegséggel lejtették a mazurkát, hanem nem egyszer a szinarany asszu-átalagokra szánt kincses zacskókat is a bankasztalnál felejtették.

*

A régi pozsonyi diéták követőinek a gyűlhelyein is nagyban otthonos volt a hazárd kártyajáték, s rengeteg összegek úsztak el a másodfoku zöld asztalnál. Lehetett ott találkozni számtalan okos és oktalan kártyahősökkel,

akik a telhetetlen nyervágnak estek áldozatul, azok természetesen mindig többségben voltak; de akadtak olyanok is, akik dúsgazdagon tértek haza, rendszeres (ha nem is egészen gavalléros) játékukkal. Ilyen volt a többek közt Liptómege egyik követe, ha jól emlékszem: *Szent-iványi* Ödön is, aki soha sem koczkáztatott többet esténként 200 forintnál. Ha elvesztette, abbahagyta a játékot, s ha megduplázta kiszabott tételét: akkor sem játszott tovább. Ha az asztalhoz ült: a partnerek gyakran már előre kitették számára a 200 frtot, nehogy folyton malőrözze őket.

Pesten híres ferbli-kompanya volt az a társaság, amely 1841—42-ben a «Vadászkürtben» tartotta rendes üléseit s a pozsonyi diéta által kiküldött országos bizottság ama tagjaiból verődött össze, akik hivatva lettek volna *Dedk* Ferencz elnöklete alatt az új büntető törvénykönyvet megalkotni. Akreditált vendég kártyanabobokat is szívesen láttak a vidékről és a fővárosból. Rendszeresen hét ferblista matador szerepelt. A vizik, a bessenzerék s a kósták — hogy ferblinyelven beszéljek, — rengeteg tételekben jártak. 4—5000 forint meg se kottyant egy osztásnál, föltéve, hogy mind a heten bemásztak. Megtörtént nem egyszer, hogy az utolsó, amíg kártyát látott s aztán leégett, ezeket fizetett be — hiába. A felette szerencsés kezű temesvarmegyei követ *Várkonyitól* — emlékszem — mindenki úgy rettegett, mint a tüztől. Nem is hiába hozta a büntető paragrafusokat, mert egész vagyonnal tért haza.

Ugyanez időben tartotta üléseit az említett Ibrányi Feri kompaniája is az «Angol királynő» szállóban, hol a híres nabob a telet töltötte s ez idő alatt több szazezer forintnak hágott a nyakára. Az éjjeli zenét e kompaniához gyakran *Székely* Imre és én szolgáltattuk, mint művész-

kedő jurátusok. Ibrányi Feri a legjoviálisabb s filozofusabb könnyelmű balek volt, akit valaha ismertem. Csupa szív volt, aki után számtalanon boldogultak, maga pedig az 50-es évek végén már a legnagyobb nélkülözések közé jutott.

A pozsonyi rendi diéták közül a kártyakompániák szenvedélye az utolsó 1847/48-iki diétán érte el tetőpontját. Mintha ott már előrevetette volna az árnyékát az a semmivel sem törődő lelki meghasonlás, mely később az egész magyar társadalmat eszevesztetten ragadta magával. Átment a határtalan szenvedélyesség aztán az 1849-iki debreczeni országgyűlés köreire is, hol rendszeresített fáróbank szerepelt minden este a kaszinóhelyiségben az öreg flegmatikus *Ráday G.* gróf főrendiházi, vagy pedig *Ivánka Zsiga* hontmegyei képviselő prezidiuma alatt, amely aztán úgy éjfél felé rendesen makauba csapott át. Nem egy katonai és czivil szerencsevadász adta meg ott az árát Fortuna szélszélyének. A szabadságharcz táboraiban is sok vagyonszűztitást tett a hazárdjáték annyival is inkább, mert még a vezénylő tábornokok is felizgató példával jártak elől a tiszték között. Nem igen volt ott becse akkor sem a pénznek, sem az életnek. Hogy minő hazárdjátéki mánia uralkodott az időben a kártyahósök közt: kitetszik abból is, hogy a két híres nábob: *Csernovics Péter* és *Komáromi György* egy vadászati lesállásban — nem lévén kéznél kártya — arra játsztak ezer forintos tételekben, hogy kinek a kezére száll hamarább egy légy.

A régi magyar világban még nem volt úgy kifejlesztve a kártyajáték sok fajának a raffineriája, mint már manapság. A kalmárszellem, a felizgató fufangosság s a folytonos perpatvarra szolgáló fogások sokféle oly variánsokat gondoltak ki, amelyek e tekintetben is elmosták a régi pátriarkalizmus jellegét. Épp úgy, mint a hajdani

billiárdasztalokról is letüntette a modern monoton szellemtelen karambolverseny a régi virtuóztatás mesterlökéseit. — A testi s szellemi időtöltések terén is ma már épp úgy általánosult az átváltozott izlés, mint az irodalom és művészet minden ágában, hol nem annyira a lényeg, mint a felületes cziczoma és az izgató fűszer lett az uralkodó. Mert folytonos izgalmat igényel a mai élet, s nem türi a csendesebb állandóságot, a nyugodtabb bele-mélyedést.

Meg kellett tehát születnie a «Kártya-kódex»-nek is illusztris írók közreműködésével — s jó, hogy megszületett, mert most már tudni fogják legalább a kártyázó kompániák, hogy mikor, kinek és miben van igazsága. Más irányban úgy is sokszor hiába kergetőzünk «*Justitia*» után.

XXVI.

Liszt és Ole Bull.

(Izgalmas szcénák.)

Hogy ki volt Liszt Ferencz s hogy örökfényben ragyogó neve mit jelent a művészet egén? ezt nem kell sem a mai, sem a legkésőbb nemzedéknek magyarázni. Évezredekre hat az ki, mint az elmoshatlan óriási gulak, Egyptom síkságán. De az, hogy ki volt Ole Bull? ez bizony egy kis magyarázatra szorul, már a mai nemzedéknél is. A messze későbbi pedig valószínűleg mit sem fog tudni felőle, s legfeljebb a történetbuvárok szeme fog rajta megakadni, mint e század nagy nimbuszra szert tett egyik hegedü-virtuózán, de aki minden maradandóbb nyom nélkül tűnt le a cselekvés színteréről.

A 30-as évek végén s a 40-es évek elején lépett fel ez az ekszczenrikus norvég virtuóz s akkor élte legkábitóbb tömjénfüstös éveit. Liszttel, ennek mesés hódításai közben ismerkedett meg, s mint virtuózok közt, némi bensőbb viszony is kifejlődött. Azután a 40-es évek végén messze elválván az utaik, nem találkoztak többé egymással, csak a 70-es években itt Budapesten (1877-ben) a régi haltéren, Lisztnak mint az orsz. zeneakadémia elnökének a lakásán.

Ole Bull ekkor már mint előrehaladt kora s meglehetősen lehanyatlott virtuóz, utolsó európai turnéját végezte, s eközben Budapestet is meglátogatta, hol 1841-ben szintén bámulatos sikereket aratott. Azt hitte, hogy azóta nem forgott a világ kereke, s még 36 év után is bálványa lehet egy újkori generációnak. A néhai gyapju-utczai német színházban hangversenyzett, de minden nagyobb siker s emóció nélkül. Ezt az alkalmat használta fel, hogy Lisztet is meglátogassa s üdvözölje mint egykori kollegáját. Felette érdekes volt e találkozás, s több izgató incidensénél fogva megérdemli, hogy megörökítem mint szemtanu s aktiv résztvevő.

A nevezett haltéri zeneakadémia helyiségében csak egy emelet választotta el az én lakásomat, mint az intézet titkár-tanáráét a nagy mesterétől. Minden nap részint hivatalból, részint megszokottságból érintkeztem vele; néha ő jött fel hozzám a 2-ik emeletre, hol a tanosztályok is el voltak helyezve, de én mindennapos látogatója voltam. Egy montenegrói eredetű, Spiridion nevű kammerdinere volt akkor, aki mindenféle mellékes szolgálásokat is végzett körülte; rendszeren borotválta s haját is nyírta, ilyenkor szörnyen bizalmaskodott s hordta a pletykákat, melyek akkor is bőven teremttek. Máskülönben félvadtermészetű s temperamentumu, de feketehegyi hű jellemmel bírt, aki meghalt volna az uráért s őrizte is mint egy czerberus. Akikről tudta, hogy kedves vendégei az urának, azokkal szörnyen humámskodott, de a kevésbbé kegyelteket s pláne az alkalmatlankodókat nem egyszer még gorombán is eltávolította.

Egy napon délelőtt becsengetett Ole Bull a Liszt lakása előszobájába; Spiridion tárta fel az ajtót s majd hátrahanyatlott meglepetésében, midőn Liszt alteregóját látta maga előtt, akiről pedig tudta, hogy szobájában van íróasztala mellett. Oly nagy volt a hasonlatosság — kivált

arczélben — Liszt és Ole Bull közt; a tömör ősz haj is egybevágott. Liszt igen szívélyesen fogadta a rég nem latott kollégát, akit nekem is bemutatott aztán, s akit velem együtt másnapra meghitt barátságos ebédre. Abban állapotok meg, hogy másnap ebéd előtt Ole Bull bemutatja Lisztnek legújabb kompozícióját, melyet hangversenyén fog játszani. Engemet is megkért, legyek jelen a próbán. Mikor Ole Bull eltávozott, a mester sokat elmondott az ő korábbi szélhámoskodó életéből, excentrikus kalandjairól, s általában erősen hangsúlyozta, nem igen hizelgő meggyőződéssel, egész művészetének laza lényegét.

Másnap kora délelőtt tehát Ole Bull pontosan beállított Liszthez hegedűjével és kéziratával, a legnagyobb tisztelet- és kegyelettel kérve fel őt a zongorakiséretre. Soha el nem felejttem azt a felizgató jelenetet, amely ekkor s utóbb a hármastagu dinénél is köztük kifejlődött.

*

Mielőtt elrendezkedtek volna a próbához: kezembe vettem az Ole Bull kéziratát, de mindjárt láttam, — ismerve Liszt művészeti elveit, — hogy nagy vihar nélkül a próba nem fog elmúlni. A kézirat hangjegyei ugyanis a leglazább pongyolasággal voltak papírra vetve, minden dinamikus jelzések s utasítások nélkül, csak úgy bele a világba. Tudtam, hogy Liszt sasszemét nem fogják e hiányok kikerülni s ki fog törni belőle a művészeti indignáció. A próba kezdetét vette, s egy ideig Liszt udvariasságból csak bírta türelemmel, de miután Ole Bull minden frázist a legszeszéyesebben nyújtott, siettetett s összevisszatört, ami kellő jelzések nélkül absolute lehetetlenné tette a helyes kíséretet: egészen kijött a sodrából, annyival inkább, mert Ole Bull még figyelmeztetni is merészelt némely elmulasztott ritartandók és accelerandókra. Liszt, mint egy

vérszomjas tigris ugrott fel a zongora mellől, s összegyürve a kéziratot, Ole Bull lábaihoz dobta e szavakkal: «Hogy merészel ön nálam hasonló gyatra kézirattal megjelenni, hát én mindentudó legyek, hogy az ön sekélyvérű gondolatmenetét is eltaláljam? Szégyelje magát, hogy megvénült s még csak rendes hangjegyeket sem tanult papírra vetni.» Mint egy oroszlán a ketreczben, úgy jártkelt dühösen a szalonban, Ole Bull pedig kikelve a képéből, kérte a bocsánatát s a legnagyobb pietással hozott fel mentő okokat. Liszt, kidühöngve magát, aztán ismét fölvette jószágos engesztelő arczát, s még ő kért tőle utólagosan bocsánatot heveskedéseért. Reám pedig kellemetlen benyomással volt az izgalmas jelenet, amelyet későbben még egy másik követett a diné alkalmával, amely talán még kellemetlenebb helyzetbe hozott, mert a már meglehetősen egrizott két vitakozó fél között igazságosztó szerepet kellett játszanom.

Az izletes menü alatt, amely pezsgővel is fűszerezve, mindjobban feloldotta a nyelveket, Ole Bull azzal kezdett a régmúltakra való visszaemlékezések mellett nagyzásoskodni, hogy miként vett birtokába a norvégiai balti tenger számos kisebb szigetei közül egy négyszögmérföld kiterjedésűt, s hogyan rendezte azt be államilag önállóan és társadalmilag, s hogyan emelt ott emlékoszlopot annak a norvégiai hajóskapitánynak, — nevére már nem emlékezem, — aki (s nem Columbus) Amerikát feltalálta. Liszt kétkedve rázta a fejét, s a történelem eklatáns elferdítésének bélyegezte, mikor az egész világ közvéleménye másképen van meggyőződve. Ole Bull nem engedett állításából s még csodálkozását fejezte ki, hogy Liszt nincsen eléggé tájékozva az igazi felfedezéssel szemben. Hangos és vehemens összeszólalkozás fejlődött ki köztük. Liszt, önérzetében sértve, ököllel verte az asztalt s csak ugy

csövestől hánytá Ole Bull szemébe a szemenszedett gorombaságokat, hivatkozva reám is, hogy nemde én sem ismerem másként Amerika történetét? Két tűz között ültem, s igazán kínos volt a helyzetem. Spiridion is csak úgy ámult-bámult a két fél dühös kitörésén, nem tudván mire magyarázni az ily szíves vendéglátást. De végre ez a második vihar is elcsendesült, s hogy Liszt a találkozás minden drasztikus keserőségét megédesítse: a búcsuzáskor meghívta Ole Bullt fiatal bájos nejevel együtt egy estélyre, melyet rég nem látott vendége tiszteletére volt adandó, válogatott társaság részvéte mellett (a minőket az időben többet rendezett haltéri lakásán, kiváló idegen művészek és írók ünneplésére, akik megtisztelték látogatásaikkal).

*

Amit Ole Bullnak nem sikerült, mint nagyon is megkésétt virtuóznak, a gyapju-utcai német színházban elérnie, t. i. a remélt, de fel nem talált ünnepeltetést: azért gazdagon kárpótolva lett a Liszt fényes estélyén ahol még abban a szerencsében is részesült, hogy az ő hegedüjátéka után hallhatta tőle eljátszani Beethoven «holdvilág» — Mondschein — szonátáját, amelylyel illusztris vendégkoszorujának kedveskedett.

Liszt még azután is a világdicsőség fényárjában úszott egész haláláig, míg Ole Bull, az egykori nagyreklámu virtuóz után bezárultak az akták s manapság már csak műtörténelmi futóemlék számba megy, mint hasonló kortársai közül számtalan.

Mert csak a valódi nagy szellemek maradnak fel örökre az ő elévülhetlen alkotásaikkal.

XXVII.

A bécsi német daltűnnep 1890.

(Egy kis visszaemlékezés.)

Köztudomásu dolog, hogy a német nemzet társadalmi élete főleg három irányban van oly nagy mérvben kifejlődve, hogy e tekintetben más nemzetek alig mérkőzhetnek vele s ez annál inkább természetesnek tűnhetik fel, mert e három iránynak ugyszólván a német nemzet volt ha nem is éppen mindenben első kezdeményezője, de mindenesetre — még ma is — legintenzivebb fejlesztője, ápolója. Társadalmi életének e három főiránya a következő háromféle szövetkezetben nyilvánul, melyeket e három német szóban fejezhetünk ki, u. m.: «*Schützen-*», «*Turn-*» és «*Gesangs-Verein*».

Hogy keletkezésre nézve melyiket illeti meg az elsőség: e kérdés eldöntését a német tudósokra bízom. Annyit azonban bizvást lehet mondani, hogy a három közül a legujabb keletű — főleg kiterjedés és jelentőségre nézve — mindenesetre a «*dalegyesület*». Mert a testi erő és ügyesség kifejtésére irányuló törekvés már az ókor művelt népeinél is divatozott s így a «*tornaegyleteket*» nem is kellett a németeknek feltalálni, csak más alakban újra fölleveníteni.

A «lövész-egyletek» nagymérvű elterjedése pedig Németországban a lőfegyverek progresszív tökéletesbülésével áll kapcsolatban, s nem hiába német találta fel a puskaport: mert a legtökéletesebb lőfegyverek is mindig a németektől kerültek ki, különben sem 1864 – 66-tal, sem 1870-nel nem dicsekedhetnének, s így mi sem természetesebb, minthogy a német lövészegyletek számát is egy nemzetéi sem mulják felül. — Hanem a dalegyletet, azt már csakugyan legujabb kelettel kellett feltalálni s erre egy nemzet sem volt annyira hivatva, mint éppen a német, melynek Isten jókedvében először egy *Bach*-ot és *Händel*-t, azután meg későbbben egyszerre oly zenei titánokat adott, mint Haydn, Mozart, Beethoven, Gluck, Schubert, Weber stb. Hát Németország fel is találta, miután már elébb feltalalta a tiszta férfi műnégyest s azt már e század első negyedében úgy minőség, mint mennyiség tekintetében magas színvonalra is emelte. — Annyi sok ezer és ezer gyült aztán össze e műfajból, hogy nem fért már sem a szerzők fiókjaiban, sem a kiadók tamlain s így méh-rajokként kellett őket kibocsatani előbb a német s utána a más nemzetbeli dalegyletekre. Az anyakas dicsősége *Berlint* illeti meg, hol e század első tizedében kezdett az első «Liedertafel»-egylet virulni és terjedni, melyet a híres *Zellner* K. Fr., Goethe és Fichte benső barátja alapított, főleg oly czélből, hogy hazafias dalokkal föllelkesítse a német s különösen a porosz ifjúságot a franczia hatalmaskodás ellen. Ez inicziatívának aztán legnagyobb hasznát csakugyan Berlin is aratta s aratja manapság is, mint az egységessé vált Németország fővárosa.

Mert ha mélyebben tekintünk a dolgok százados alakulásának a fenekére: be kell ismerni, hogy a német egység megvalósításának az eszméjét semmi sem érlelte meg oly hatalmasan, mint éppen a fentjelzett három irányu német társadalmi faktor, azok közt pedig első sorban a

német dalegyletek rendkívüli elterjedése és szívós működése. — Mert az egyre szaporodó helyi dalegyletek időnként különféle elnevezés alatt tartományi «dalárszövetségekké» («Sängerbund») alakulván, mint ilyenek hat-hét évtizeden keresztül egyebet sem tettek, mint bejártak kisebb-nagyobb időközökben az akkor még szétdarabolt Németország s a vele rokonfajú és nyelvű tartományok összes területét s a műéneklés és a nemzeti dalünnep vonzó firmája alatt addig harsogták az egymástól elkorlátolt németek fülébe a «Wo ist des Deutschen Vaterland?» s a «Schleswig-Holstein, Meerumschlungen»-féle hazafias dalokat, míg végre a porosz diplomaták s tábornokok is meghallottak, Bismarck-kal az élükön, s elérkezettnek találták az időt Berlint tenni a német egység központjává, a mi nekik fényesen sikerült is. De vajjon vége van-e már a német Sängerbundok német egységre való felhívásának s fegyvercsörtetésének, a műéneklés czége alatt? Én Tamás vagyok benne, mert még több millió német él Európában, kiknek még mindig nem Berlin a fővárosuk.

*

A nagy tömeggel imponáló ünnepek hazáját, Amerikát s Angliát sem véve ki, sehol a világon oly nagymérvű dalarünnepélyek nem fordultak s nem fordulnak elő, mint Németországban, mert nincs is a világon sehol annyi dalegylet, mint Németországban s az oly tartományokban, hol a német nemzetiség van tulsúlyban. Sőt még a tengereken túl is, hol németek alakulnak kolóniákká, az első a mit társadalmilag létrehoznak: a sörházak mellett a «Gesangs-Verein». Mert náluk e kettő elválaszthatlan egymástól.

Németország a jelzett évben a fentnevezett három társadalmi faktor közül ismét kettőt vitt az olvasztó egy-

ségi tűzbe. Az összes német «*Schützen-Verein*»-ok szövetkezeteinek birodalmi ropogós ünnepsége *Berlinben*; az összes német «*Dalegyletek*» szövetkezeteinek *hangos Verbrüderungs-ünnepsége* pedig — mirabile dictu! — *Bécsben* tartato:t meg. Mindakettőre nézve óriási előkészületek történtek. Mind a két világvárosban polgármesterekkel az élén a leghangzatosabb s legbefolyásosabb nevek, egyéniségek vezették az intézkedéseket, küldték szét a meghívókat s fogadtak az ezer és ezerekre menő vendégsereget.

Mind a két ünnepség intéző körei a magyarországi szaktestvérekhez is küldtek barátságos és szivélyes hangu meghívó körleveleket. A német és magyar sajtóban oly nagy port vert berlin-hamburgi kirándulást tervező magyar turisták, még be sem várva a meghívást, már előre meghívták magukat a berliniekkel.

A nagy német bécsi dalárünnepélyre 84 szövetkezet jelentkezett 14,000 énekessel, s úgy az általános német «*Sängerbund*» ig. tanácsa, mint a bécsi ünnepélyt rendezett nagy bizottság az *ország. magyar daláregyesületet* is megtisztelte meghívásával.

Nem tehetek róla, de őszintén bevallom, hogy — legalább én bennem — ez a tiz év előtti egyetememes *német* dalárünnepély olyan prizmatikus gondolatokat keltett fel, a melyek háttérben az ős fekete szint látom ólalkodni, mert el lehet ám azon gondolkodni, hogy ugyan miféle döntő oka is lehetett annak, hogy az általános német *Sängerbund* igazgatósága, egy *speczifikus* németországi ünnepség megtartása színhelyével szemben kilép a nagy német birodalom határaiból s egy idegen birodalom szék-városát s épp Bécset kérte fel annak megtartására, mely (ha mindjárt németajku is, de tényleg mégsem Németországhoz tartozó város) el is fogadta azt a legszélesebb mérvű apparátussal? S itt — nem bánom, bár sántikáljon

a hasonlatom, — furcsa ötlet jutott az eszembe. Nevezetesen: miután ma már Francia-, sőt Oroszországban is meghonosultak a dalegyleti s dalárszövetségi — mondjuk, tisztán művészeti intézmények: mégis ugyan mit szólna hozzá pl. Németország, ha a francia dalárszövetségnek eszébe jutna birodalmi dalünnepélyét Strassburgban tartani meg, mely csak nemrég épp oly integráns része volt Franciaországnak, mint volt Bécs Németország- s a német Bundnak, sőt még több, mert annak egyszersmind feje és vezérvárosa is volt? Vagy mit szólna hozzá Ausztria-Magyarország, ha pl. az orosz dalárszövetség azért, mert e birodalomban is vannak szláv ajku dalegyletek, nemzeti dalünnepét egy osztrák, vagy magyarországi városban akarná megtartani, pl. Prágában vagy Turócz-Szent-Martonban? Vagy mit szólna hozzá Szerbia, Románia, ha a magyarországi dalegyletek — melyek közt szintén van elég szerb és román ajku dalegylet — Belgradot vagy Bukarestet kérnék fel vendéglátó színhelynek, hogy ott a magyar Hymnust és Szózatot énekeljék? Én azt hiszem, alighanem «Kreutz-Zeitung»-i fogadtatásban részesülnének.

Hogy az osztrák kormány és Bécs város hatósága mégis oly nagy készséggel, sőt talán szövetségi előzékenységgel és áldozatkészséggel fogadta el az ajánlatot: ennek nem is tudom más etikai okát elképzelni, mint a lekötelező hízegő érzetnek azt a bizonyos fokot, mely a trójai falóban is csak az őszinte rokonszenv, tisztelet s nagyrabecsülés ajándékát látja. Csak arra voltam akkor kíváncsi, hogy az a tizenötezer német énekes, mely a Praterban emelt óriási dalcsarnokban és Bécs összes éttermeiben öt napon át zengte a nagy Németország és az egyedül üdvözítő német kultúra dicsőségét és sirigtartó «Bruderschaft» poharat üritett az osztrák s talán még az erdélyi szász dalártestvérekkel is; vajjon ezek

fülébe is beharsogják-e a «Wo ist des Deutschen Vaterland» himnuszát? S ha igen (pedig úgy is történt), vajjon okvetlenül szükséges volt-e e czélből Bécsben tartani meg a német birodalmi dalárünnepélyt? Bevallom korlátolt diplomáciai eszemmel, hogy nem tudok e kérdésre megfelelni, megfejtését azokra a bécsi nagybölcseiségű urakra bízom, akik akkor e világra szólott ünnepélyben nagy erkölcsi vivmányt s Ausztriára nézve szövetséges hatalmi deferenciát láttak s akik emellett talán csakis az aranytojásokra vetettek szemet.

*

Az ünnepségre sem Német-, sem Ausztria-Magyarországban egyes dalegyletek nevére szóló meghívók nem lettek akkor szétküldve. Ilyenekben csak a különféle dalárszövetkezetek részesültek. — Az *orsz. magyar daláregyesület* is ily alakban nyert meghívást, melynek alapján úgy magát, mint bármelyik vagy bármennyi tagegyletét is bejelentette a közreműködésre, akár az együttes, akár a solo-előadásokra, aránylag csekély részvételi díj mellett.

Az országos magyar daláregyesület sem testületileg, sem egyedenként nem vett akkor részt e speczifikus német dalárünnepségben. Nyilván abból az elvből indulván ki, hogy nem jó a német amalgamizáló elemmel még a művészeti tálból is közös cseresznyét enni. Van nekünk már ugyis elég közös ügyünk vele.

XXVIII.

Magyar zenészeti nevelés.

Minden nemzet szellemi fejlődésében legfontosabb a nemzedékek nevelése. Az abban uralkodó rendszer képezi azt az erős sziklavárat, amelyre fölépítheti életerős jövőjét s azt késő századokon át is biztosíthatja magának.

Az emberi nevelés különféle képen ágazik el s miután az emberiség különböző fajok s kisebb-nagyobb nemzet-családokra oszlik, melyek egymástól eltérő testi és lelki tulajdonságokkal s ebből folyólag különböző hajlam, véralkat, szenvedély, kedély s költői világgal rendelkeznek: semmi sem természetesebb, mint hogy az emberi nevelésben az általános elvek mellett a legfontosabb szerep kell, hogy annak az iránynak jusson, mely a nevelendő ember állami s *nemzeti* követelményeinek legjobban megfelel.

E sarkalatos igazság azonban, amióta szellemi fölény nyel bíró nemzetek léteznek, folytonosan változik s módosul, sőt gyakran épp ellentétes irányt követ. Ennek pedig ismét természetes következése az, ami a világegyetem nehézkedési törvényének, mely szerint a nagyobb tömegek magukhoz vonzzák a kisebbeket s azok utját, mozgását irányítják, gyakran pedig elterelik. Igazolják

ez állítást nemcsak a régi, hanem a mai kor ugynevezett kulturnépei is.

De tévednénk, ha azt hinnők, hogy az a fölény, amelyet egyes nagy nemzetek más kisebbek felett gyakorolni szoktak, mindig azok *tömegéhez* van kötve, mert a történelem azt tanítja, hogy nem a nagy nyers tömeg, hanem a koncentrált szellemi erő az a hatalom, mely hivatva van irányt adni és uralkodni.

Minden nevelési irány közt legéletképesebb az, mely a nemzeti sajátosságok s tulajdonságokra támaszkodik: azért nincs veszedelmesebb s rombolóbb hatása, mint a *vildg-polgárságot szenvelgő*. A nemzeti irányu nevelésben három fötényező játsza a legfontosabb szerepet, u. m.: a *nyelv, irodalom és a művészet*. A nyelv és irodalom elválhatlan ikertestvérek s nem képzelhető kifejlett nemzeti nyelv kifejlett irodalom nélkül és megfordítva. De nem így van a művészettel, melynek fejlettsége soha sem előzheti meg amazokét, sőt sokszor van rá eset, hogy messze hátramarad tőlük nemcsak, hanem velük szemben még ellenkező irányt is követ.

A összes szépművészetek közt egy sincsen, mely az ember erkölcsi, társadalmi s nemzeti életére oly közvetlen befolyást gyakorolna, mint a zene.

Már az ókor legműveltebb népeinél is a zene játszotta a legfontosabb szerepet a művészetek közt.

Honnan a zenének e nagyhatalmi állása és befolyása, szemben a többi társművészetekkel? Ennek okát megtaláljuk első sorban a zene érzéki közegében; továbbá ama delejes hatásban, melyet a hang hullámzata az emberi szervezet legfinomabb idegszállaira gyakorol, mert innen van az is, hogy míg a tökéletesebb agy- és idegrendszerrel bíró állatfajok is teljesen érzéketlenek maradnak minden más művészet nyilvánulásai iránt: addig a zene misztikus

delejessége alól nem vonhatják ki magukat. Érzékeink közt továbbá a hallérezék az, mely legkevésbé érintkezvén az anyaggal, a zene hangjai által az érzelmi és képzeleti világgal leginkább hoz közvetlen kapcsolatba. E mellett a zene egyénileg befolyásolja az általános emberi érzéseket elannyira, hogy a hány hallgatója van valamely zenének, annyiféle módosulását engedi meg azoknak.

E módosulási képesség szüli azután az érzelmi hullámzatok amaz eltérő vonalait, melyek az általánosságtól különválva, *a nemzeti külön érzések és külön kedélyvilág leszűrődését eredményezik.*

Történelmileg beigazolt tény, hogy az ókor művelt népeinek éneke és zenéje az általános emberi érzések kifejezésére támaszkodott. Mert minden művészet s így a zene is az ősidőkben a vallás s annak szertartásaival állott legszorosabb kapcsolatban. De az áhitat, a pietizmus — bármely vallással szemben — ének- és zeneileg csakis ugyanegy kifejezési vonalra támaszkodik, főleg oly állami szervezkedések keretében, hol az egyéni akarat és érzeménnyel kifejezés a korlátlan hatalommal szemben nem érvényesülhet. Az ókor államainak szervezete pedig mind ily alapon állott s kivételt csakis a hellén birodalom szabad állam-szövetkezete képezett, valamint hogy a zenének mint művészetnek első pregnánsabb *nemzeti típusaival* is szintén ott találkozunk. Mert a régi hellén nép volt az első, mely a zenét — az akkori viszonyok és az akkori hangszeres technikai színvonalához mérten, — nemcsak a legmagasabb s legtudományosabb fokra emelte, hanem első felismerője is volt ama tulajdonságának, mely szerint szellemi s érzelmi válaszfalakat képes vonni a különböző népfajok költészeti belvilága közt. Igaz, hogy az elvet gyakorlatilag csakis az ő — alapjában ugyan egyező, ám részletekben egymástól mégis eltérő — saját hellén tarto-

mányainak népfajaira alkalmazta, de sok századdal később, midőn a keresztény szellemi világ az ő általa megvetett alapokon építkezett tovább a zene terén, e felismert elv lett irányító arra nézve, hogy a zene egyik *legfontosabb nemzeti tényezővé* váljék az egész világon. Mert valamint a régi hellén korban más alapu, más kifejezésű s más jellegű vallási s világi ének-, dal- s zenével bírtak, pl. a *dóriai, jóniai, phrigiai, lydiai* vagy *aeoliai* tartományok: úgy napjainkban is észlelhetjük az eltérő különbségeket nemcsak a nagy nemzetek s népek, hanem még azok apróbb elágazó fajainak éneke, dala s zenéje között is.

XXIX.

Gounod Károlyról.

— Halálakor 1893-ban. —

A végéhez közeledő század irodalmi s művészeti nagyságai egymásután tűnnek le a cselekvés, az alkotás teréről. Mire utolsó órája ütni fog: talán már egy sem lesz élő tanuja annak a nagy átalakulásnak, melyen e század keresztül vitte a szellemi élet minden megnyilatkozását. — Meghalt st.-cloud-i villájában a 74 éves *Gounod* Károly is, a francia zeneiskola egyik kimagasló alakja s az egész világ ünnepelt operairója, ki a műtörténelemben maradandó nyomokat hagy hátra s ki a hirtelen fellobbanó génusz fényével három évtizeden keresztül kötötte le maga iránt az egész zenevilág figyelmét. Kihatóan fellendítő, sőt bizonyos tekintetben reformáló befolyással volt az operai zenestilusra, melynek nimbuszát, hírnevét s minden sikerét, dicsőségét köszönhette. Nem tartozott ama nagy reformátorok közé, kik a génusz elementáris erejétől duzzadva, új elveket, új formákat, a régítől egészen eltérő irányt hirdetnek, azokat a gyakorlati téren kézzel foghatólag megvalósítják, s velük alaposan átváltoztatják a művészet arczulatát. Inkább az

olyan tengerjáróhoz volt hasonló, aki már mások által kijelölt irányokban haladva, szerencsés ösztöntől hajtva, nevezetes s értékes földdarabbal gazdagítja a szárazföldet. Tehetségét, tudását s költészeti ihletének összes készletét egyetlen dalművében: «*Faust*»-ban öntötte ki. Amit előtte és utána teremtett, azok többé-kevésbé értékes s részleteiben érdekes termékei voltak ugyan egy előkelően gondolkodó s tisztult izlésű zeneköltőnek: de általuk még sem lett volna soha halhatatlan. Mert nincs valami sajátosabb természetű dolog, mint az irodalmi és művészeti termelés. Olyan az, mint az őserdő. Széltében hosszabban bejárhatjuk, de ezer és ezer bozót, kúszó növény és sudaras fa mellett kell élhaladni, míg néhány olyan növéssüre, olyan koronájura találunk, melyek kimagasulnak a számtalan közül. Millió és millió a szama a műtermékeknek, egyes írók és művészek egymaguk egész óriás garmadával szaporítják azokat, de végre is szerencsésnek mondhatja magát az, aki legalább *egygyel* pályázhat a halhatatlanság díjára.

*

Gounod is az utóbbiak közé tartozott. Szerényen, minden önbizalom nélkül kezdte életpályáját, melyen inkább volt hajlandó vallásos rajongásával az egyházat, mint a művészetet szolgálni.

Midőn, mint a párisi zenede növendéke, a római nagy állami ösztöndíjat elnyerte, mely egy pár évig kötelességévé tette az Olaszországban való tartózkodást: Rómában nem az olasz operairók, hanem a Palestrina-korszak egyházi zeneiróinak a vezérkönyveit tanulmányozta s papnoviczius hivatásával kolostorba visszavonultan élte napjait. Köteles stipendialis tanulmányainak hátralevő részét aztán Bécsben töltötte, hol kisebb egyházi dolgozatai s egy szélesebb kidolgozásu rekviemjével kel-

tett figyelmet. Visszatérve Párisba, orgonamesteri állást foglalt el s 1849-ben ott is első nagyobb sikerét egyházi zeneműnek: egyik ünnepi miséjének köszönhette. Londonban több műve szintén előadásra kerülvén, ott a nagyhirű énekművészno Viardot Garcia méltatta nagy figyelemre tehetségét s későbben első operai kísérletének: «Sappho» dalművének is megnyitotta a párisi nagy opera kapuját. A vele elért siker azonban inkább csinált volt. A német zene szellemével lévén impregnálva, melyet még nem birt kellően ellensúlyozni saját egyéni vonásaival: ez első dalműve a tehetség forrongásának s az önmagával való küzdelem kínos vergődésének a jeleit árulta el. — Daczolt a közvéleménnyel s «Ulysses», «A vérengző apacza», a Molière-szövegű «Öncsinálta doktor» dalműveivel, melyek hol a nagy operában, hol a Théâtre lyrique-ben kerültek változó sikerrel színre, még mindig nem sikerült neki, mint mondani szokás: megütni a főnyereményt. — 1855-ben, midőn Viktória angol királynő Párisban látogatást tett a már akkor nagyhatalmu III. Napoleon császár és neje Eugénia udvaránál: ez alkalommal Gounod irt ünnepségi nagy kantátét, mely őt egyszerre a francziák népszerű zeneirőjává emelte. De mindez csak előhírnöke volt annak az óriási diadalnak, mely reá négy év multával várakozott, mikor 1859-ben márczius 19-én «Faust» operája került színre először a Théâtre lyrique-ben. Páris akkor már a szó valódi értelmében a világ központját képezte. A tudomány, irodalom, művészet, divat, izlés, hatalmi túlsúly, diplomácia, katonai erő, világbefolyás legintenzivebb szálai mind ott egyesültek, mint irányadó góczpontban. A jelszó tehát onnan lett kiadva, hogy Gounod Faust-ja a jelenkor legkimagaslóbb operája. Akik Párisból jöttek, csodadolgokat beszéltek sikeréről, a francia lapok pedig

egymásra licitáltak a legmagasztalóbb jelzők osztogatásában. Még Meyerbeer «Afrikai nő»-je is háttérbe szorult mellette. De ez egyszer nem is volt oly nagy szükség a francia öndicsőítés nagy trombitájára, mert ahol csak a «Faust» zongorakivonatát vagy vezérkönyvét megismerték: ott azonnal meg is ragadt az a színházigazgatók, karmesterek, zenészek, dilettánsok kezében. Behizelgő dallamai- s tánczene-részleteire Liszt Ferenc egyik legsikerültebb s a virtuózok szájjáénekel hatásosan megfelelő zongoraátiratát bocsátotta közre s bizvást elmondható, hogy ez opera népszerűsítésére Liszt átírata legalább is volt s még manapság is van oly befolyással, mint száz meg száz színházi repriz. Wagner Richárd, — Liszt Ferenc későbbi veje, — kinek operái útjában Faust ez időben a leghatalmasabb fékezőt képezte, nem is tudta Lisztnek soha megbocsátani, hogy — bár akaratára ellenére, — oly sokáig segített szeniális átíratával visszatartani a javára megindult áramlatot.

*

De miben feküdt Faust-nak e páratlan sikere? S mi vonzza még manapság is a közönséget, ha Faust-ot látja a színlapon? Röviden lehet e kérdésre felelni. Az a szerencsés stilkeverés, mely a zenében mindig a maga részére hódítja a tömeget, ha abban a színpompák kaleidoszkopikus változatosságát feltalálja. Faust zenéjében is feltalálta — mámorító diluczióban — a szívhez szóló olaszos melodikának behizelgőségét épp úgy, mint a francia ritmus és esprit pezsgését, a Rossini-Meyerbeer-féle csattanós hatásokat s a német irány komoly-ságos harmóniai füzéseit, melyek az előtt, mint külön specialitások szerepeltek. Még az akkor már lendülésnek indult wagnerizmus fűszerekből is talált benne oly

raffinírozott vegyítéseket, melyek érzéki hatására nem kellett teljesen elbódulnia. S mindez annyi izléssel, annyi egységes művészi kombinációval s a hangszerelés oly választékos csoportosításával lett Faust-ban feltálla, hogy műértőre és laikusra egyaránt nem tévesztette el óriási hatását. De hogy az ily erős szellemi expánzió első sorban magának a szerencsés keverőnek az idegzetére kellett visszahatnia, az is természetes. A Gounod által felhasznált nárkotikus zenei szerek őt bódítottak el legerősebben. Megdöbbsent saját magától, megrendült szerencsés keverésének váratlan sikerétől s az ambíció mérge lopódzott ereibe s agyába. Azt hitte, hogy azon az uton, amely megnyílt előtte a magasba jutásra, ugyanazokkal az eszközökkel tovább is folytathatja az aszcenziót. De csalódott. «La colombe», «Philemon és Baucis», «Saba királynője», sőt még «Mireille» s Legouvé «Les deux reines de France» tragédiájának megzenésítése is (mely utóbbi azonban az akkori francia cenzúra folytan soha sem került előadásra) — minden részlet-szépségeik daczára — csak arról tettek tanuságot, hogy Faust annyira kimerítette erejét, hogy magasabbra szárnyalni többé nem engedte. De 1867-ben még egyszer mosolygott reá a múzsája s «Romeo és Julia»-jával a Théâtre lyrique-ben ismét oly magasra szökött, mely majdnem a Faust-éval állt egy színvonalon. A költőnek ez operájával szemben még egyszer sikerült ihlettségének erejét összeszedni s megmutatni, hogy annak forrása nem apadt ki egészen. Nagyban hozzájárult e második nagy sikeréhez az is, hogy az ő legerősebb oldalára: a szerelmi lyrára, e Shakespeare-i szövegű dalművében szintén oly s talán még nagyobb intenzivitással támaszkodhatott, mint Faust-ban. Erejét nem alterálta ebben annyira a démoni elem, mint anjában. Dúsgazdag fan-

táziája, édesen mámorító szerelmi lyrája, hangszerelési szinompája s a kifejezés előkelősége e dalművében nyilatkozik a legváltozatosabb formában. Ha Gounod ekkor megáll s tovább nem ostromolja az eget: nagy tehetségének sokkal egyhangubb konstatálásával szállt volna a sirba. De ő tovább törekedett a magasba, pedig már a továbbkapaszkodás eszközeinek utolsó készletéből is kifogyott. «Cinq-Mars», «Polymete» s több más kísérlete már csak lefelé vezették a lejtőn. Erkölcsei kárpótlásul 1870-ben a párisi opera igazgatósága a legnagyobb fényvel akarta színre hozni diadala csúcspontját: Faust operáját; de e terv a német-francia háború folytán meghiúsult. Az ezután bekövetkezett francia viszonyok még kevésbé voltak alkalmasak Gounod Károly tehetsége felvillanyozására. Lelkét egészen lehangolták a leverő események és Londonba tette át lakását. Ott virágzó énekegyületet alapított s a vele rendezett hangversenyek által ünnepelt központjává vált az angol zenevilágnak. — Midőn vége lőn a hazáját annyira lealázott szerencsétlen háborúnak: «Gallia» czimen lamento-cantatét irt, mely Franciaország minden részében a legnagyobb elismeréssel fogadtatott. — A 80-as években ismét nagy energiával fordult az operairáshoz. «Sardanapal», «Francesca di Rimini», «Jeanne d'Arc» egymás után kerültek ki tolla alul. De a régi fény nem tért többé vissza. Az elérhetlent: a teremtségi kreszcendót nem tudta többé elérni. Levert, apathikus kedélyű lett, keveset érintkezett a külvilággal, sőt kerülte a társadalmi érintkezést. Visszaesett vallási rajongásaiba s leginkább egyház-zenei szerzeményekben öntötte ki miszticizmusra hajló búskomorságát.

Gounod fényes életpályát futott meg. Volt része bőségesen a föld szellemi s anyagi javaiban. Számtalan kitüntetésben részesült. Nevét tisztelet és elismerés környezte az egész világon s nemzete bálványozta. Művész ennél alig kívánhat s érhet el többet, mert fény és nimbusz az a két pólus, mely a művészi ambíciót betölti, kiegészíti. Kevesen érik el ezt ama sok-sok ezer között, kik a csábos délibábot kergetik. Rendszeren összeroskadnak a féluton, vagy elzülленek, mielőtt tovább álmodhatnának.

Gounodnak volt módja nemcsak álmodni, de megvalósulva is látni a tündéri arany álmokat. Élete s művészi működésének jelentősége felett bezárultak az akták. A műtörténelem igazságos ítéletet mond felette s kimutatja helyét a halhatatlanok között.

XXX.

Beethoven a zenéről.

Egész külön s nagy érdekű irodalmat képez az, amit Beethoven élete, működése s zenekölteményeiről az életírók, esztétikusok, kritikusok s történelmi kutatók összeírtak. De annak, hogy maga Beethoven miként gondolkozott a zenéről: csak kevés nyomát találjuk. E tekintetben kevés ember előtt s csak ritka alkalmakkor tárta fel lelkét s bocsátkozott behatóbb eszmecserebe. Pedig melyik művelt embert ne érdekelné ez, aki e világ-géniusz nevét ismeri és remekműveit csodálja?

A művelt zeneközönség oly sokat foglalkozik Beethoven műveivel s időnként annyi alkalma nyílik az ő remek alkotásait nyilvános előadások nyomán is élvezhetni, hogy nem vélek érdektelen dolgot elkövetni, ha Beethoven gondolkodását a zenéről oly forrás után ismer tetem, amely méltán vallhatja magát a leghitelesebbnek nemcsak, hanem egyszersmind a legszerencsésebbnek is.

Ily forrás: *Brentano Bettina* Goethével való levelezési gyűjteményének ama lapja, hol híven leírja nagybíró barátjának, hogy Beethoven miként nyilatkozott előtte egyik ihletett percében a zenéről, mint lelkének egyedüli éltető

eleméről? — Bettina — mint ismeretes — Goethe egyik ifjúkori barátjának — Laroche Maximiliánának volt a leánya, kit a nagy költő kiválóan kedvelt fényes szellemi tulajdonaiért s kit gyöngéd szeretete jeléül rendszeren *«kedves gyermekének»* nevezett. Különben igen valószínű, hogy Bettinának Goethével való szoros szellemi viszonya s folytonos érintkezése is hozzájárult ahhoz, hogy Beethoven vele szemközt oly közlékeny lett, mint talán senki mással s akit mintegy szellemi közvetítőnek tekintett maga és Goethe között.

Bettina Beethovenról s ama mély benyomásról, melyet a nagy zeneköltő az ő szelleme és kedélyére gyakorolt, Goethének rendkívüli elragadtatással írt, mely alkalommal lényegileg ugyan fenkölt, de gyakran túlfellengős és homályos értelmű kifejezéseket is használt, mire Goethe találó humorral figyelmeztette is erre vonatkozó válaszaiban.

Bettina levelét egészben mellőzve: annak csakis ama részét ismertetem, amely Beethoven lelke mélyébe enged tekinteni arra nézve, hogy miként gondolkodott a zenéről?

*

Egy ízben — írja Bettina — midőn Beethovennel a schönbrunni parkban sétáltam: hosszabb szünet állt be társalgásunkban, melyet Beethoven e szavakkal szakított félbe: «Goethe költeményei nemcsak tartalmuk, hanem ritmusaik által is hatalmas benyomást gyakorolnak kedélyemre. Hangulatuk fölizgat, megzenésítésükre lelkesít. Magasztos költői intenczió s az összhang titka rejlik azokban. Lelkemben hordozom dallamait s szenvedélylyel követem azok szárnyalásait, de ha elértem őket, ismét tovatűnnek előlem s elvesznek a különféle izgalmak tömkelegében. Majd ismét megújult szenvedélylyel keresem képeiket, míg végre feltalálom. Azután nem tudok tőlük

elválni; az elragadtatás gyors szárnyalásával kell őket átvezetnem minden moduláczió, míg végre diadalmaskodom az első zenei főgondolat felett. S lássa, ez a *szimfónia!*

«A zene a szellemi s érzéki világ közvetítője. A dallam a költészeti világ érzéki föltárulása. Mert nem érzékit-e meg a dallam valamely költeményt? Nem észleljük-e pl. Mignon dalában az ő egész érzéki hangulatát s nem késztet-e ez érzés újabb alkotásokra? Ilyenkor a lélek végnélküli határokig vágyik terjeszkedni, hogy mindama érzelmek gyúpontjához jusson el, melyek az egyszerű zenei gondolatokból erednek s melyek nélkül ezek soha felszínre nem kerülnének. E nélkül nincsen valódi műalkotás. Ez a *harmónia. Ezt fejezik ki az én szimfóniáim.* A sokféle formák árjai így hullámszerűen tova egy és ugyanazon mederben közös cél felé. Ily alkalommal érezzük, hogy minden szellemi működésben az örök, a végtelen, a soha fel nem fogható nyilatkozik. Én is (habár műveim alkotásánál mindig a megoldott feladat érzete tölt el) folyton égető vágyat érzek az utolsó ütenynél ismét újra és újra kezdeni az isteni játékot.

«Beszéljen kérem, Goethével felőlem, ajánlja figyelmébe szimfóniáim meghallgatását s akkor hiszem, igazat adand amaz állításomnak, hogy a zene az egyedüli szellemi kalauz a magasabb tudás világába, mely az embert is magában foglalja ugyan, de amelyet az ember teljesen fölfogni még sem képes. A zene a mennyei tudományok sejtelméhez vezet s minden szépre lelkesít. Egyszersmind a szellemi revelációk érzéki viszfénye. Oly szükséges elem a lélek táplálásához, mint a lég a testéhez s mégis mily kevés a száma azoknak, kik azt átérteni, átérezni képesek! De minél fejlettebb lesz az emberiség műveltségi foka, annál többet fog meríteni belőle lelke táplálásához s minél többet merít, annál érettebb lesz a lelke a zene által oko-

zott magasztos érzések befogadására. Hány ezer és ezer ember lép frigyre a szerelem kedvéért anélkül, hogy csak egynél is nyilvánulna közülük az igaz szerelem? Épp így van ez a zenével is. Ezeren és ezereken foglalkoznak vele anélkül, hogy csak egy is megértené annak isteni lényegét. Mert a zenének is, mint minden más művészetnek, magasztos erkölcsi motívumok szolgálnak alapul s ebből kifolyólag minden valódi művészeti előhaladás magas erkölcsi beccsel bír. A mindenség harmóniája örök törvényeinek magunkat alávetni s e törvények által lelkünket vezetetni, irányítani, hogy képes legyen a művészet revelációi iránt fogékonysággal bírni: ez minden művészet kiváltságos követelme. Nyilvánulásaiba beleélni magunkat: ez az isteni behatosok iránt való odaadás, mely a féltelen erők feletti fenséges nyugalmat gyakorolja s a képzeletnek a legmagasztosabb tevékenységet kölcsönzi. S így képviseli a művészet a földön mindenkor az istenség fogalmát, az embernek hozzá való viszonya pedig *hitvallásnak* nevezhető. Amit a művészet által nyerünk, az az istenségtől ered és isteni sugallat az, mely a csapongó emberi képzelet elé valami elérhető célú tűz ki.

«A zene a szellem ama villanyos talaja, melyben él, gondolkodik és alkot. A bölcsészet a szellem zenei villanyosságának az összhalmazata s ama törekvése, amely őt készíti minden létezőt egy ős alapelvre visszavezetni: a zene által csak fokozódik. A szellem elveszti uralmát a már egyszer megalkotott mű felett s aztán már csak éledegni tud benne. Így minden valódi beccsel bíró s befejezett műalkotás függetlenné válik, hatalmasabb magánál a teremtő művésznél s nyilvánulása által visszatér isteni eredetéhez s csak annyiban áll még összefüggésben az alkotó emberrel, hogy bizonyosságot tegyen a benne rejlő isteni közvetítés felől.

«A zene tanuskodik a léleknek a világharmóniahoz való benső viszonyáról. Mert minden külön zenei gondolat érezteti a lélekben rejlő eme harmóniát s benső, szét nem választható rokonságban áll a világharmónia összességével, mint egy örök egységgel.

«Mind e villanyosság túláradó zenei alkotásra ösztönzi a szellemet. Lássá, az én lényem is villanyos természetű. De félbe kell innár szakitanom mélységes zenebölcsészeti előadásomat, nehogy elmulaszszam zenekari próbámat. Irjon kérem felőlem Goethének (így végzé Beethoven Bettinával való társalgását), ha ugyan megértett engemet.»

Álljon itt Goethe egyik, Bettinához irt levelének ama részlete is, melyben Beethoven fentebbi reflexióira, valamint ő rá magára, mint a zene legkimagaslóbb képviselőjére nézve jellemzően nyilatkozik.

«Igen nagy örömet szereztl nekem — írja Goethe Bettinának — soraidal, melyekkel alkalmat nyujtottál egy oly nagy szellem képét, minő Beethoven, lelkembe fölvehetni. A mindennapi elme valószínűleg ellentmondásokat találna Beethoven szavaiban, de nézetem szerint amit egy oly — a lelkesültség démonaitól megszállott — nagy szellem kijelent, az iránt a laikusoknak tisztelettel kell viseltetni, akár benső sugallat, akár világos tudás szóljon belőle, mert általa mindenkor az isteni kinyilatkoztatás beszél hozzánk s a jövő tudás magvait hinti el. De szükséges is, hogy az ily nagy szellemek igéi általános elismerésben részesüljenek. De erre nézve el kell előbb oszlania a ködnek, mely az emberek lelki szeméit eltakarja. Add át Beethovennek legszívélyesebb üdvözltemet, biztosítva őt, hogy szívesen hoznék bármily áldozatot, csakhogy vele személyesen megismerkedhetném, mert hiszem, hogy a vele való eszme- s érzelencsere

mindkettőnkre nézve csak óhajtott eredményeket szülne. Talán sikerülend őt rábirni egy Karlsbadba való utazásra, ahol én minden évben tartózkodni szoktam. Ott leginkább nyílnék alkalmam őt hallgatni *s tőle tanulhatni*. Mert *őt tanítani*: az valóban a nálamnál még sokkal bölcsébektől is döreség volna. Neki saját lángelméje világít és sokszor villámként deríti fel előtte mindazt, amire nézve mi sötétségben tévelygünk, alig gyanítva, hogy melyik oldalról fog majd fölkelni a nap?»

*

Midőn Bettina Beethoven fentebbi nyilatkozatait Goethével közölni akarta, előbb megmutatta följegyzéseit a társalgásról magának Beethovennek, hogy jól fogta-e fel szavai s eszméinek az értelmét? Beethoven sajátkezüleg írta rá helyeslését s csak itt-ott javított egyes kifejezéseken. Későbbben pedig, midőn Bettina felolvasta Beethoven előtt Goethe fentebbi reá vonatkozó sorait, az így kiáltott fel: «Ha valaki, úgy bizonyára én vagyok az, úgy hiszem, aki Goethével igazán képes a zene lényegét megismertetni.» A Goethével való találkozásra nézve pedig Karlsbadban, e szavakra fakadt: «Semmi sem fog visszatartani, ez utat legközelebb megtenni. Miért is nem tettem már meg régebben? Sokszor gondoltam én különben erre s csak bátortalanságom tartott vissza, mely oly sokszor erőt vesz rajtam szemben az emberekkel. De Goethétől nem fogok többé — mert nincsen is okom — félni.»

*

Ama benső szellemi viszony, mely ezután Goethe és Beethoven közt kifejtett s mely e két világszellemnek egymással való megértetésére irányult: főleg Bettina közvetítő levelezéseinek tulajdonítható s a műtörténelem számos

adattal és anyaggal rendelkezik, melyek e viszonyra nagy érdekü világot vetnek.

Beethoven teljesen at is értette Goethe világszellemét, habár élete és külső viselkedési elveire nézve nem egyszer foglalt el irányában határozott ellentétes állást.

Nem így azonban Goethe, aki — mint a műtörténelem följegyezte, — gyakran vallott s nyilvánított a zenéről ellenkező nézeteket, meggyőződéseket a Beethovenéival szemközt. Sőt nem egyszer magát Beethovent is elítélte zenéjével együtt.

Hogy az utókor kinek adott igazat? Ezt nem kell bővebben magyarázni. De talán felesleges is. Hisz ma már mind a két világszellem, mint az emberiség közös tulajdona s mint örökragyogásu fénycsillaga világítja be annak szellemi égboltját.

XXXIX.

Félszázados emlékek.

(A magyar zene történetéhez.)

A magyar zenét és hírét ma már az egész világon ismerik. Hirneves virtuózok, zeneszerzők, műírók, ugyszólván minden művelt nemzetet megismertettek vele. Van elismerésre méltó önálló irodalma, a legkisebb műformától kezdve a legnagyobbig: *az operáig*. Népdalgyűjteménye leggazdagabbnak mondható s a magyar születésű művészek közül számosan világhírűek. A magyar zenét kiváltképen művelő s terjesztő cigány-zenekarok bejárják a világvárosokat, megfordulnak a tengereken túli világrészekén is, s mindenütt felköltik ugy a szakértők, mint a közönség figyelmét, sőt bámulatat a magyar zene páratlan gazdagsága, eredetisége, gyújtó hatása és bájosága iránt.

Ezek mind elvitázhatlan tények, melyeket mindenki lat, ismer, kivévén azokat, — még saját véreink közül is, — akiknek mindenben becsesebb az idegen mint a hazai, s kivévén azokat, — a külföldiek közül, — kik az elfogultság sűrű pókhálóján keresztül tekintik a világoosságot.

A magyar nemzeti színház megnyitásának félszázados évfordulója az 1887 aug. 22-ére esett. A magyar irodalom s művészet vilagitó napja kelt föl annak megnyitasakor s mindaz, ami a nemzeti kulturélet terén kiható, termékenyítő s fellendítő a mai napig történt: szellemi fejlődésünk ez irányító központjával állott kapcsolatban.

A magyar zene is e napon ébredt fel hosszú, zavaros álmából s e naptól kezdve lépett öntudatosan a nemzeti közművelődés tényezői közé. Nagyon kevesen vannak ma azok közül, kik félszázadot túlélve, ez idő alatt közvetlen megfigyelői s részben tényezői is voltak a magyar zene fejlesztő munkájának.

Mint egyike a még élő keveseknek, kik az élet sokféle viszonyzálaival fogva a magyar zene félszázados forgó örvényébe lettem sodorva, néhány érdekes lapot szakítok ki emlékeimből, megismertetve a mai nemzedékkel a nagy különbséget, mely a mai s a félszázad előtti magyar zene álláspontja közt létezett.

*

Mert mai értelemben vett magyar zenéről voltaképpen csak a nemzeti színház megnyitásától, vagyis: a 30-as évektől fogva lehet beszélni. Ami addig létezett, az csak aféle véka alá rejtett gyertyaláng volt. E század első negyedében a nép ajkán legfeljebb a régi Rákóczy-kesergő nóta s az ebből keletkezett Rákóczy-induló élt; voltak elterjedtebb magyar népdalok s ugynevezett verbunkdallamok is, melyek mellett elkesergett s elkvaterkázott a magyar középnemesség is, ha kedvelt cigánybandája húzta; de mindezzel csak szórványosan lehetett találkozni. Ez időben az európai hírű barna zenész: a naturalista *Bihari* János képviselte ugyszólván egyedül a számbavehető magyar zenét. Hangjegyismerő, vagy zeneileg csak felig-

meddig is képzett magyar cigány vagy zenész alig létezett, akik pedig léteztek, azok nem értették a magyart s nem tudtak behatolni érzelmi s költészeti világába.

Az első műveltebb magyar zenész *Lavotta* János személyében lép fel, ki e század tizes s húszas éveiben volt országszerte kedvelt és ismeretes. Őt az utolsó magyar troubadournak lehet nevezni, amennyiben ép oly kalandos életű s helyhez nem kötött művész volt, mint középkori kollegái, emellett büszke volt magyar nemesi voltára. Kitűnően kezelte a hegedűt s egyik gróf *Szirmay*-val beutazván Olaszországot, annak bőkezűsége által ritka becsű Antonio Stradivari hegedűhöz is jutott, melyen nem egyszer ragadta lelkesedésre a megyei magyar urakat restaurációk vagy családi ünnepélyek alkalmával. Mert pénzért nyilvánosan sohasem hallatta magát, hanem amely főuri vagy előkelő magyar nemesi családnál szívesen láttak és jól érezte magát, ott heteket, hónapokat, sőt éveket is eltöltött. A legszebb magyar népdalok és hallgatónóták — ezek közt a ma is páratlanul álló «*Cserebogár*» s «*Aniska szerelme*» — neki köszönik eredetüket. Ő volt a magyar program- s műzene első kísérője is, apróbb-nagyobb zeneképekben eszményítvén az 1809-iki utolsó nemesi inszurrekció mozzanatait. Műveiből csak két füzet látott önállólag napvilágot, melyeket néhai Wagner József pesti műárosnál a 30-as évek elején atyám adott ki, kinek a házában *Lavotta* szintén több évet töltött mint barátja és hegedűtanára, s kinek nagybecsű olasz hegedűjét is hagyományozta végrendeletileg. E ritka becsű hangszer azonban egy pár évtizeddel későbben családi események folytán épp oly viszontagságos sorson ment keresztül, mint egykori eredeti gazdája. *Lavotta* műveiből későbben több zenei folyóiratban is jelentek meg részletek zongora-átíratokban, de amelyek nem igen tekinthetők hitelesek-

nek, mert összes kéziratái szintén atyám birtokába jutván, azokat én az 50-es években elhunyt humoristánk *Bernáth Gáspár*, Lavotta életírójának, rendelkezésére bocsátottam, aki azok közül egypárt közölt is könyvében, a többit a nemzeti muzeumba letéteményezni igérvén. Utánjárásomnak azonban Bernáth G. halála után nem sikerült azokat ottan feltalálni; valószínűleg örökre elhanyagódtak, elzül-
löttek, a magyar műtörténet nem csekély kárára.

*

A magyarországi zeneélet általában oly csekély volt hazánkban a 30-as évekig, hogy mi érdeket sem keltett. A szorosan vett magyar zene pedig, daczára a Bihari, Csermák és Lavotta nyomdokain haladó, fejlődő és szaporodó híres czigánybandáknak, sohasem vonta volna magára nagyobb mérvben a figyelmet, ha a magyar nemzeti színház meg nem nyílik s annak kebelében nem találnak kiható működési tért mindazok, akik annak minden irányu fejlesztésére döntő s irányító hatást gyakoroltak.

Nagy lökést adott a magyar zene fejlesztésének *Rózsavölgyi Márk*, ki a 30-as években magyar s erdélyországi műutazásaival ünnepelt zenésze lett a két hazának. Mint kitűnő hegedűművész s mint művelt, tanult zenész, sok szerencsével tudta összeegyeztetni a régibb magyar stílust az újabb kor izlésével. Ő már Lavottától eltérőleg, belépti díjak mellett tartotta magyar zeneelőadásait, hol kizárólag csak régibb és saját szerzette magyar hallgató nótákat, abrándokat, palotásokat s akkor már jóforman divatba jönni kezdett «csárdás-frisseket» játszott egymaga, minden kíséret nélkül. Gyorsan termettek utánczóik, kik a sikerben vele osztozkodni kívántak. Rózsavölgyit mint serdülő ifjoncz láttam és hallottam először s utoljára

életemben Nagyvaradon, 1834-ben, hol atyám mint nagy zenekedvelő és partfogó, tiszteletére fényes estélyt adott. Egész életemre kihatott a vele való találkozás s a magyar zene iránt hozzám intézett lelkesítő szavai későbbi életpályámra is kihatottak.

Az akkori időben zeneművek kiadása hazánkban a legnagyobb ritkaságok közé tartozott s valami elterjedtebb magyar nótát vagy verbunkost is inkább Bécsben, mint Pesten kellett keresni nyomtatásban. Rózsavölgyi sokat irt, de művei csak lemásolt kéziratokban forogtak. Fia, Rózsavölgyi Gyula, a maiglan is fennálló fővárosi hasonló nevű műarusi cég megalapítója, húsz évvel később (az 50-es évek elején) adta ki összes műveit zongorára alkalmazva, melyeknek azonban új és javított kiadása kívánatos volna.

Ha emlékezetem nem csal, egy évvel később (1835-ben) ugyancsak Nagyvaradon láttam legelőször *Erkel* Ferenczet is, szintén atyám házában, aki a már akkor szélesesen ünnepelt zongoraművész tiszteletére még fényesebb estélyt adott a Rózsavölgyiénel. A kolozsvári szín- és daltársulattal jött Nagyvaradra, mint annak karmestere, hol aztán az egész téli időszakot töltötte. Már akkor is mesteri játéka mindenkit elragadott, reám pedig oly kitérülhetlen mély benyomást gyakorolt, melyet többé felejtani nem tudtam, s mely a művészeti pályát illetőleg, reám nézve elhatározó is lett. Házunknak ugyszólván mindennapos s tisztelt vendége volt, s játéka mellett nem egyszer hallgattam lelkesedéssel hévteljes szavait és eszme-cseréit is magyar zenészetű fényes tervei felett, melyeket házi zenemesterem, a magyar zene terén is sok érdemet szerzett *Kirch* Jánossal folytatott. S egy félszázad lefolyása alatt aztán mily fényesen teljesültek az ifjú művész s a rajongó tanár és tanítvány álmái! Két évre rá megnyilt

a magyar nemzeti színház, hol Erkel Ferencz aztán megtalálta géniuszának megillető helyét s attól kezdve a magyar zene fejlődési története is elválhatlan lett az ő nagy nevéből.

Hogy a szellemi élet terén mindenkor észlelhető amaz igazság, hogy egyik közművelődési ág miként szüli, fejleszti fokozatosan a vele való rokonágakat: sehol oly meglepő arányban nem lett beigazolva, mint a nemzeti színház megnyitásával Magyarországon. A színművészet föllendíté a drámát és szépirodalmat; a magyar népszínművekben meghonosított népdalok egész ujabbkori nép-, dal- s későbben műdal-irodalmat teremtett; az Erkel Ferencz által megteremtett s a mások által is sikeresen folytatott magyar opera-irodalom kifejleszté a finomabb, a magasabb zeneizlést, ez viszont megszorította az érdeklődő közönség számát s a műpart is.

Midőn a 40-es évek végén, hol a nemzet alig birt betelni lelkesedésével a magyar irodalom, költészet, zene- s színművészet által kivívott kimagasló sikerek felett, s e lelkesedés tetőpontját érte el a szabadságérzet s harc diadalaiban: a magyar zene is azon a ponton volt, hogy lépést tartva amazokkal, kifejlődése legszebb virágaival kedveskedjék. De a nemzeti szabadság leveretése mint perzselő, izzó hamu hatott leveleire s egy fonnyasztó évtizednek kellett lefolynia, míg megszakított életfonalát ismét fölvehette. A magyar zenének azonban épp e dermedt s még inkább az azután következett két évtizede az, melyeknek mai álláspontját köszönheti.

*

A magyar nemzet életében sajátos és örökké nevezetes időszak marad az, melyet a 40-es évek határolnak.

A magyar szín- és énekművészet legszebb virágzó korszakát akkor élte. Ez utóbbi egén különösen egy *Schodelné, Hollósy Kornélia, Fűredy, Benza, Kőszeghi, Szerdahelyi* stb. fényeskedtek s magyar dalművet, magyar dalokat páratlanul előadva hallani, messze földről is zarándokoltak Budapestre. *Liszt* Ferencz kezdeményezésére, minden akkori európai hírü virtuóz ellátogatott hozzánk s nem volt hangverseny, melyen a magyar dal s zene jogos helyet ne foglalt volna. *Berlioz* is eljött közénk s *Liszt* után második vitte világgá csodás erejü Rákóczynt. Megszületett két nemzeti imánk: a «Hymnus» és a «Szózat»; közvagyonná vált a «Hunyady-nyitány» és annak «Hattyudala»; *Egressy* Béni újabb irányu magyar dalai és hallgatói szétterjedtek az országban s az akkori híres cigánybandák is, mintha villanyütésre átváltoztak volna, hatalmasan belenyúltak a nemzet művészeti öntudatának fölébresztésébe. Lázasan lüktetett egyrészt a teremő erő; de másrészt a gyors siker s a feltünési viszketeg a kevésbbé hivatottakat is a küzdhomokra csábitotta s a sok jó, üdvös és valóban ihletett zenei termék mellett burjan módra keletkezett a sok rossz, izléstelen és korcskinövés is, melyek csakhamar tulsulyra jutván az izlésében még eléggé meg nem állapotott s öntudatosan itélni még képtelen nagy közönségnél: a szabadságharcz gyászos lezajlása után, midőn a jó és nemes némán vonult félre s a hetyke üres és elvtelen önzés lépett az előtérbe: egy pár évre rá csak azt vették észre a tovább építkezni hivatottak, hogy elébb a magyar zenészet szeméttel megtelt Augias-istállóját kell kitisztítani, hogy szó lehessen a 40-es években termett zenei virágok továbbfejlesztéséről. S a magyar zene tulajdonképeni öntudatos harcza itt vette kezdetét.

Ama latin közmondás, hogy «a hal fejétől büzhödik meg annak egész teste». ritkán vált be igazabbnak, mint a magyar zenével szemközt. Ama páratlan sikerek után, melyeket Erkel Ferencz első magyar operáival, Szigligeti első népszinműivel s a nemzeti színház énekművészei a valódi magyar dalokkal arattak, főleg a nemzeti színház kötelékei közé tartozott tagok, zenészek és művészeket csábították a hasonló dicsőség porondjára. De nem mindeniket csókolta úgy homlokán a magyar muzsa, mint Erkelt és Egressyt, s a következő az lett, hogy nem ihletve költeni, hanem mindennemű külhatásokért derüborura gyártani kezdték a magyar operákat, dalokat, nótákat és csárdásokat, melyek színrehozatalát a nemzeti színpadon megakadályozni sokféle személyes és egyéb okoknál fogva alig volt lehetséges.

Az ily idegen keverékű s elnemzetietlenítő magyar zene aztán, a nemzeti színház tekintélye alatt, minden irányban, minden téren és minden körben, mint a miazmatikus levegő terjedt szét, s mire a jobbak sorakozni kezdtek a ragály ellen, már inficziálva volt a magyar nemzeti műérzék. Csakis így történhetett, hogy az 50-es évektől fogva a magyar közönség pl. már a «Kúnok», «Ilka»; «Benyovszky», «Székely leány» stb. operákat vagy a «Lujza», «Ida» s más eféle csárdásokat s a Kovacs Endre-féle koloraturás dalokat is magyarokul fogadta el.

Hogy minden nyomás ellennyomást eredményez: ez természeti s fizikai törvény, mely azonban az erkölcsi és szellemi világban is érvényesül. A magyar zenével szemközt is bekövetkezett ez mindjárt az 50-es években, hol csak fokozni tudta e visszahatást a magyarellenes abszolút kormány, mely mindent üldözött, a mi az ősz, hamisítatlan magyar jellegre vallott. S ez szülte azután azt is, hogy az ezen évtizedben akár közvetlenül a nép

ajkán termett, akár közvetve az intelligens osztály által teremtetett magyar nép- s más dalok és nóták a legszebbek, legklasszikusabbak közé tartoznak, melyekkel irodalmunk rendelkezik. Ez időben érlelődött meg Erkel lelkében «Bank bán» operája is, mely a 60-as évek kezdetén aztán többet hatott a nemzeti közérzet és hazafiság fölélesztésére, mint az akkori összes megyei szónoklatok.

*

Az 50-es évek reakciója készítette elő a magyar zenének azt a korszakát is a 60-as években, mely aztán kiemelte azt a közvetlen ihlettséggel járó, de nem mindig kimagasló naturalizmus korlátolt köréből, hogy a rendszeres s minden irányu kifejlesztés színvonalára emelje. Hogy világutlevelet nyerhessen: elodázhatlan feladattá vált, egyrészt megteremteni a szakértő magyar műkritikát, mely ellenőrizen minden primitív tapogatózást, elvtelen és tudatlan összetakolást, s zabolazza az égi szikra nélkül való tanulatlan hiu nyegleséget; s másrészt gyakorlatilag tágitani a magyar zene valfajait és műformait oly művészeti színvonalon, mely a külföld méltó figyelmét is magára terelhesse. Mert valamint egy nemzet tudománya, vagy irodalma nemcsak az akadémikusi szakmunkák és a nagyszabású époszok által vonja magára a világ figyelmét, hanem hogy általánosan keresztül törjön, fel kell keresnie termékeivel a társadalom minden rétegét s alólról fölfele is megindítani a hódítást: épp úgy van a művészettel is. A nemzeti opera vagy szimfónia megbecsülhetlen kincs, ha van, de még nem minden. Olyan, mint a fényes ünnepi drága öltözet. Csillog és elvakít, de nem vetni, szántani, aratni s az éltető magtárakat megtölteni való. Pedig egy nemzet nem annyira az udvari konyhából, mint az utóbbiból táplálkozik. Az akkori korlátolt számú magyar

időszaki sajtó terén ez időben léptek fel szakszerű értekezéseik, elemzéseik s kritikai megvilágításaikkal: Szénffy Gusztáv, Egressy Gábor, Bartalus István, Brassai Sámuel, Mosonyi Mihály s mások, kikhez a magam csekélysege is csatlakozott erejéhez képest; míg végre 1860-ban az alkotmányos szabadság első lelkesedési stádiumában életbeléptettük az első magyar zenészeteti szaklapot is, mely majd két évtizeden át törekedett kitűzött hivatásának megfelelni.

Az 50-es évek vége s az egész 60-as évtized méltán nevezhető aztán a magyar zene fejlődési fénykorának. A mai nemzedéknek, mely állami s társadalmi viszonyaink folytán inkább a jelen s a napi érdekek kiaknázására, mint a közművelődési multak tanulmányozására, buvárlatára szereti az idejét fordítani, alig van fogalma ama nagy halmaz szellemi értékről, melyet a nevezett évtized úgy műirodalmilag, mint zenetermékileg összehordott. Mindez ugyan manapság amolyan holt tőkét képez, melyet felszínre hozni csak egy későbbi kornak lesz feladata és érdckében, de a beavatottak ma is tudják, hogy a napjainkban oly gyorsan egymást kergető — bár jóformán folyton egy körben forgó — magyar zenészeteti termelés legtöbbször az akkori készletekből táplálkozik. Ez időben keletkeztek mindenfelé a magyar dalegyletek is, melyek végre országos egyesületté tömörülve, az orsz. dal- s zeneünnepélyek által közvetlenül a nagy közönségbe oltotta a magyar dal és zene iránti szélesebb s magasabb fogékonyságot. Az eredeti magyar férfi-négyesek s műdaloknak, melyek minden nemzet zeneirodalmának zömét képezik, egész önálló irodalma keletkezett, mely körül főleg az Erkelek, Mosonyi Mihály, Doppler Ferencz, Thern Károly, Zimay László, Huber Károly s mások elévülhetlen érdemeket szereztek. A magyar opera-irodalom

további fejlődésével lépést tartott a zongora-, hegedű-, vegyes és zenekari, valamint a pedagógiai s elméleti irodalom is. S egy *Székely* Imre egymaga európai elterjedést szerzett magyar irányu műveinek.

Igy találta a magyar zene álláspontját a 70-es évtized, mely egész lefolyása alatt, ugyszólván a már megművelt föld termőségi fokozását és gyakorlati értékesítését vette célba. A kezdeményezés és az alkotás nyomán mind többen sorakoztak az építkezéshez, melynél mind több-több új harcos neve tűnt fel.

A katolikus és protestáns magyar egyházi ének és zene emelésének a terén is ez időben lendületes és kiható munkásság fejlődött ki. Mindennemű rituális alkalmakhoz önálló s gondosan megválasztott choral- s szertartási könyvek jelentek meg.

A minden irányu pedagógiai s elméleti szakmunkák sem maradtak hátra, melyek természetes következései lettek a jelzett évtizedben felállított orsz. m. kir. zeneakadémiának, az ujonnan szervezett s a kor színvonalára emelt nemzeti zenedének s több más hazai zeneműintézetnek, valamint a közoktatás terén kifejtett széles mérvű reformok és állami intézkedéseknek.

Kötetekre menő részletes történeti, kronológiai s biográfiai leírását kellene adnom mind ama egyes mozzanatok, művek és művészi egyéniségeknek, melyek és kik kisebb-nagyobb mértékben kiható s áldásos munkát végeztek félszázad alatt a mai napig, mind annak a létrehozása körül, a mi a magyar zeneirodalom mai elismerésre méltó álláspontját eredményezte.

*

Érdekelt körökben gyakran fölmerül az a kérdés: honnan van az az anomália, hogy amidőn a magyar

szellemi termelés általában folytonos izmosodást tanúsít: ellenkezőleg a magyar zenészet, intenzív termelés tekintetében, szembeszökő hanyatlást mutat az előbbi évtizedekhez képest? Holott, ha tekintetbe vesszük a megtört utakat, melyeken már könnyebb a haladás; továbbá a tanulási s az önképzési alkalmak megszorodását, valamint a kész mintákat, melyek már kizárják az utvesztők időpazarlását: épp ellenkező eredményeket kellene tapasztalnunk?

Hát erre is legjobban megfelel a fejlődési viszonyok története. Ha nem bírnak valamivel, amivel pedig birni óhajtunk: minden erőnket megfeszítjük, kutatunk, tanulunk s alkotunk kitartással, önzetlen lelkesedéssel. Ha pedig már megszereztük, akik utánunk jönnek — kevés kivétellel — vagy a meglevő készletekből élösködnek vagy a kényelmesebb oldalat veszik a dolognak s hozzájövén még a korszellem spekulatív csábítgatása is, leginkább csak muló napi szükségletre dolgoznak, melytől az ihlettség, lelkesedés rendszeren oly messze esik, mint Makó Jeruzsálemtől. A korábbi, de főleg az 50-es s 60-as évek magyar zenészei előtt a cél, s nem az anyagi haszon lebegett. Meg voltak elégedve, ha akadt általában kiadó műveikre s ezáltal az eszmét, az irányt terjeszthették. Tudjuk, hogy *Erkel* Ferencz legelterjedtebb műveinek kiadási jogát csak éppen a veszett fejsze nyeléért engedte át. Az is köz tudomásu dolog volt az 50-es és 60-as években, hogy a legtermékenyebb s legtöbb oldalú magyar zeneszerző: *Mosonyi* Mihály, összes kiadott s megjelent műveinek tiszteletdíjai (?) nem tettek ki annyit, hogy szivartárczáját megtölthette volna. Többen, akik pedig a magyar zene különböző terén maradandó becsű műveket teremtettek, szintén vagy csak műveik megjelenhetéseért engedték át a kiadókra azok tulajdonjogát, vagy előlegezték a költségeket, vagy

a magyar közönség pártfogasához fordultak. Egy szóval: a jelzett évtizedekben a magyar zeneirodalomért dolgozni: hazafiúi s nemzeti becsület volt, míg a mai évtizedben üzleti ösztön, spekuláció s a laza termékekkel gyorsan feltűnni való vágy.

De a működési tér is lényegesen megváltozott s amióta a nemzeti színház, mint a magyar művészet egykori központja, a népszínházzal s későbbben a magyar kir. operával, legujabban pedig a mindenféle más színházi vállalatokkal külön rajokat bocsátott ki magából: a magyar zeneirodalom is más arcvonalat változtatott. Megszűnt az érdek, a kereslet mind az iránt, ami a magasabb művészeti szép és ideál felé törekszik. A nép- s a többi színházak gyorsan és változatosan igényelnek s termelnek; amit felszínre hoznak — akár jó, akár rossz, — az mind divatcikké válik, csak primadonnai énekeljék s a cigánybandák húzzák az éttermekben. A kiadók csak az ily honi zenészetű mulékony tiszavirágokra reflektálnak s a közönség is csak az ilyeneket veszi ma drágán, hogy holnap ismét eldobja s más talán még tartalmatlanabb füzettel cserélje fel. S ez így megy évről-évre; a szerzők, átírók, tákolók s kiadók pompásan megtalálják mellette a számadásaikat. A közönség izlését s a nemzeti zene érdekét akár a manó is elviheti! A régibb s újabb hivatottabb magyar zeneköltők elhallgatnak, félrevonulnak s elfoglalják a tért a magukat rendesen megjubiláló cigányok, az avatlanok, a szerencsésebb vagy szegényebb érrel megáldott naturalisták, félműveltek s feltűnni vágyó dilettánsok, kiknek sikerül egynemű diva vagy cigányprimás kegyét megnyerni, s megvan azonnal a siker, s a magyar zeneköltői (?) név: még a sajtóban is!

XXXII.

Egy magyar hangszergyár és gyáros félszázados megjubilálása.

Mindenekelőtt ki kell jelentenem, — nehogy igaztalan gyanúsítás vádja alá essem, — hogy e munkámba jelen fejezet nem azért került bele, mintha vele az illető megjubilált céget s annak jelenlegi érdemdús tulajdonosát és vezérét (Schunda V. Józsefet) meg akarnám reklámozni, hanem egyedül azért, mert a kérdéses s a mult év január 20—22-én végbement kiható sikerü s hazánkban eddigelé még elő nem fordult megjubilálást oly momentuózus eseménynek tekintem a hazai művészet s hangszeripar terén, amelyről meg nem emlékezni épp egy ily irodalmi kiadványban, amely a hazai kulturtörténettel első sorban foglalkozik, nemcsak vastag mellőzésnek, hanem történelmi s etikai meghibbanásnak is tekinteném.

Mert miről is van szó? Arról, hogy a hazai szellemvilág számos előkelősége, írók, művészek, kritikusok, tanárok, műegyletek, ipartestületek képviselői s a társadalom minden rendü s rangu tényezői önként összeállanak, jubileumi rendező-bizottságot alakítanak szakosztályok munkabeosztása mellett s olyan három napra terjedő

jubileumi ünnepséget rendeznek, speciális műipari kiállítással, diszhangversenynyel s fényes bankettel egybekötve, aminőre még nem volt példa hazánkban egy szerény polgártárssal szemben, aki félszázad lefolyása alatt nem tett mást, mint kiható reformténykedésekkel világhírű magaslatra emelte a magyar műipart; testestől-lelkestől szolgálta a hazai kulturát, minden művészeti és társadalmi téren mindig az első sorban volt s található ma is példás hazaszeretettel s áldozatkészséggel járva elől. Miniszterek, államtitkárok, polgármesterek, hatóságok, kimagasló tényezői a politikai, parlamenti s társadalmi világnak vesznek részt az ünnepségben. A volt kereskedelmi miniszter báró *Dániel* Ernő személyesen nyitja meg a kiállítást s a jubilánst ott ünneplik minden oldalról, elhalmozva becses emléktárgyakkal s üdvözlésekkel. A diszhangversenyben elsőrangú művészek működnek közre s a diszbankettben több száz tagu elit-társaság vesz részt.

Hát mindezek olyan dolgok, amiket — valljuk meg őszintén — sem anyagilag mondva megrendelni, sem ráoktrojálni vagy szuggerálni előkelő értelmiségi tényezőkre nem lehet. Kellett tehát valami vonzó, meggyőző erkölcsi alapjának lennie, amely fel tudta ismertetni a valódi érdemet ebben a századvéges jubileumi szélhámoskodások s kapaszkodások oceánjában s abból kiemelni egy üde sziget-oázist, amelylyel szemben mindenki kielégítve érezhette magát.

Elmondom röviden e páratlan sikerű megjubilálásnak az erkölcsi indokát.

A magyar közvélemény, a magyar szellemvilág s a magyar társadalom kiérezte, hogy mivel tartozik egy olyan honpolgárnak, aki mint külföldi származott be hozzánk, de itt évtizedeken át csak egy hálás kötelességet ismert: megszeretni e hazát; annak minden nemzeti kul-

turális aspirációjával azonosítani magát; teljesen elsajátítani, írni, beszélni a magyar nyelvet; tiszta magyar érzésű s szellemű családot alapítani s oly reformtalálmányokkal lendíteni fel a magyar műpart, amelyek annak dízére s kiható előnyére szolgálnak, szóval: testtel-lélekkel magyar honpolgárrá átidomulni. És a megjubilált *Schunda V. József*, az ő félszázados multu gyárával s fokozatos ténykedéseivel erre nyújtott olyan követésre méltó példát, aminő a magyarországi indigénák százezrei között, csak mint ritka fehér hollók szoktak előfordulni.

Ha én most minden egyes részletét elsorolnám a lefolyt eseményes megjubilálásnak s ha azt az illusztris névsort is itt egyenkint mind ideiktatnám, amely abban szerepelt: bizonyára abba a reklámos megvádoltatásba esném, amelyet épp e fejezet első soraiban kikerülni iparkodtam. Annak idejében mind ez oly részletesen le lett írva s regisztrálva a hazai, sőt még a külföldi sajtó organumaiban is s maga a megjubilált cég és gyáros is gondoskodván magyar és német nyelven közzétett terjedelmes jubileumi monográfiáról: ezt teljesen feleslegesnek tartom. Egy pár kimagasló mozzanataról azonban mégis meg kell emlékezmem.

Mikor 1871-ben a firma első megalapítója: *Schunda József Ferencz* visszavonult az üzlet tényleges vezetésétől s azt tulajdonjoggal s önálló firmával a megjubilált Schunda V. József vette át, mindjárt a rákövetkezett 1872. évben tartott kecskeméti orsz. iparkiallitástól fogva egészen a jelenig nem volt olyan sem hazai, sem külföldi vagy világhiállítás, amelyben ténylegesen részt ne vett volna, mindenkor érdemleges elismerésben s díjkitüntetésben részesülvén ugy az illető zsüri-bizottságok, mint a legmagasabb körök részéről. De az éremnek ez csak az egyik oldala. A másik oldalát azok a nagy horderejű reformalkotások

képezik, amelyek őt a lefolyt megjubilálásra érdemessé tették. Több irányu hangszerreformjai mellett 1874-ben lett feltalálója a *pedálczimbalomnak* s 1894—96-ban pedig reformálta a *tárogató* hangszert. Mind a két specziális magyar hangszerrel a magyar műipart tette világhírűvé és keresetté. Egymaga az ő gyáranak készítményei immár a *bétezeres* cimbalomszámokat hordjak magukon. A legmesszebbre menő hazai műiparág fejlődött ki ezáltal s a világrészeknek ma már nincsen olyan számbavehető telepe, hol elterjedve s keresett ne lenne. A pár év előtt nálunk járt német császár figyelmét is lekötötte e két magyar hangszer s az egész zenevilág legméltóbb elismerését vivta ki. A mi 1885-iki országos és 1896-iki milleniumi kiállításunk alkalmával pedig oly elévülhetlen érdemeket, tevékenységet fejtett ki, amely méltán megörökítésre méltó.

*

Ennyi érdem, ennyi kiható s hosszú ténykedés után bizony megillető helyén volt a szóbanforgó megjubilálás, amelyet érdemesnek tartottam én részemről itt e helyen is külön megörökíteni.

Mert kétszeres sulylyal esik ez a latba egy olyan polgártársunkkal szemben, aki mint *meghonosított* magyar járt s jár mintapéldául a született magyarság között s aki méltán kiérdemelte azt a számtalan kitüntetést, amelynek illetékes hordozója és tulajdonosa.

XXXIII.

Egy magyar minta-zongoragyár.

(*Thék Endre* gyára.)

A milleniumi kiállítás évében (1896-ban), annak bezárulta után, fényes s Magyarországon eddig még nem létezett fellendülés stádiumába jutott a zenészeti és társadalmi életben legfontosabb s kihatóbb szerepet játszó zongoragyártás műipara. Mert akárhogyan forgassuk is a dolgot, a zongora olyan világhangszer, amely a zeneművészet legéleterősebb szárait egyesíti magában. Művész, zene-költő, karnagy, műkedvelő, hangversenyterem, iskola, zeneintézet, egy sem nélkülözheti. Ha némely tekintetben nem is mondható a legtökéletesebbnek, de sok tekintetben minden más hangszert felülmul elvitázhatlan előnyeivel. Gyáriparának a kifejelettsége és magas színvonala azért a legelső sorban jelzi egy ország, egy nemzet műipari kimagasulását. Üzleti szempontból pedig az egész zenevilágban óriási értéket és tőkeforgalmat képvisel. Az egész világon több millió munkás él utána; az allampénztárak száz és száz millió forint hasznot huznak belőle adó alakjában, s számtalan alkatrészének az anyagi előállítása tekintélyes iparvállalatoknak a fentartója.

Hogy hazánkban az utóbbi évtizedekben minden irányban s így a hangszeripar terén is mindnagyobb és önállóbb fellendülés állott be: ezt senki sem tagadhatja. Csak kezünkbe kell venni a statisztikai adatokat és megfigyelni a mindegyre szaporodó firmák számát és speciális működésüket, hogy erről meggyőződjünk. Képzettség, szakszerű kezelés, izléses kiállítás és szoliditás tekintetében a mi hangszeriparosaink mit sem engednek már a külföld legnevesebb czégeinek, sőt elmondhatjuk, hogy van olyan speciális hangszeriparunk: mint pl. a *Schunda V. József* által feltalált és tökéletesített *peddalczimbalomgyártás*, amely már az egész világot dominálja s nemzetközi export magaslatára emelkedett.

A zongoragyártásnak is már e század folytán voltak hazánkban többé-kevésbé virágzó korszakai. Egyes magyar zongorakészítők termékei nemcsak az országban, hanem a külföldön is nagyrabecsült hírnévnek örvendtek. A *Schmidt*, *Beregszászy*, *Seiler*, *Chmel*-féle stb. régi firmák mellett, az újabb időben a *Lédeczy*, *Hevesi*, *Végh*, *Földvály* stb. firmák mind e kategóriába sorolhatók. A nagymérvű fellendülésnek azonban — kivált legújabb időben — mindinkább utját állta az a nagy verseny, amelyet a német és osztrák, leginkább pedig a bécsi termelés fejtett ki a magyarral szemben. Ennek okát abban kell keresni, mert a külföldi versenyt, az ott rendelkezés alatt álló nagy tőkebefektetésekkel a mi termelőink képtelenek voltak ellensúlyozni. Mindenik csak kisebb térre szorítkozhatott, elszigetelten működhetett s nem volt ereje egyiknek sem a zongoragyártás kellékeinek még legkulánssabb alkatrészeit is önállóan előállíthatni. Mert minden iparcikk s így a zongoragyártás iparüzlete is csak úgy számíthat valódi versenyképességre, ha a hozzávaló alkatrészek előállítását nagymérvűleg berendezett s mindenféle

gépekkel ellátott gyárteleppel eszközölheti. A 80-as évek első felében a «*Harmonia*» részvénytársaság volt az első, amely erre törekedett vállalkozni, — egy pár évig eléggé előnyösen meg is küzdött a nehéz feladattal, de az 1885-iki országos kiállítás után, részint forgalmi s termelési tökepadás, részint pedig kedvezőtlen viszonyok beállása folytán fokinkint alászállott, míg végre az egész gyár feloszlását vonta maga után.

A fent jelzett milleniumi időben az a stádium következett be, mely a feltárt akadályt teljesen megszüntetni van hivatva s általa a magyarországi zongoragyártás ügye a legszebb jövőnek nézhet s máris néz eléje.

Thék Endre ugyanis, hazánk e nagytekintélyű, kiváló buzgalmu, alapos képzettségű s szélesen ismert műiparosa, az ő terjedelmes és minden kellékkal ellátott műasztalos gyártelepét a fővárosban (Üllői-ut 66) nagymérvű zongoragyárral szélesbitette ki s hazafias áldozatkészséggel oly messze kiható vállalkozásba bocsátkozott, mely által a hazai zongoragyári ipar a legtartósabb és szolidabb alapokra lett fektetve. Ha valaki, úgy *Thék* Endre van hivatva az ő széles összeköttetései, impozáns kellékkészletei s vagyoni aktivitása folytán ily nagy horderejű iparvállalat megvalósítására. Mert ahol kell, az ő szava döntő súlylyal bír; nevének, multjának, jelenének a nimbusza kész piacz; s ahol szükség van rá, hogy a krajczár kirepüljön az ablakon, de csak azért, hogy mint forint jöjjön be az ajtón: az ő példás hazafiui áldozatkészsége nem ismer határt. Az, amit már eddig is e tekintetben tett és életbeléptetett, a legbiztosabb garanciája a jövő sikerének. Terjedelmes és impozáns bútorgyárának egyik részében, amely legujabban már a «*zongoragyár*» czimet is viseli nyilvános cégképen, 50—60 szakértő munkást foglalkoztat (*Lédeczy* Sándor szélesen és előnyösen ismert s több

évvel ezelőtt önállóan is működött zongoragyáros vezetése alatt, akinek zongorait az ezredévi kiállítás szak- és nagyzsürije *első* kitüntetésben részesítette) s mindenféle alaku, gépezetű, izlésű és kiállításu hangverseny-, mignon- s pianino-zongorákból oly gazdag s minden igény- és árnak megfelelő készlettel rendelkezik, aminő Magyarországon eddigelé még nem fordult elő. A gyár egész második emeleti nagy terme és mellékhelyiségei egész hosszú sorát tüntetik fel a szebbnél-szebb kiállításu s hangra és szoliditásra nézve a legjobb külföldi termékekkel vetélkedő kész zongoráknak, melyek közt minden igényű kereslet megtalálhatja a maga izlését és számadását.

Aki a fővárosnak e legujabb keletű zongoragyártelepét meglátogatja: azonnal kell, hogy lekösse a figyelmét a *Thék* Endre által hazánkban legelőször alkalmazásba vett zongoraszerkezet, amelyben a vas- és érclemezek, hangfenék és keresztpántok anyagát a finomabb s a hang visszaverésére előnyösen alkalmas *aluminium* fémanyag pótolja. Az ily zongorák kiváló előnnyel bírnak, mert lágyágosan finom, andalító és énekszerű hangot eredményeznek. Minden művészi és virtuói igényt kielégítők azok a nagy dimenzióju hangverseny-zongorák, amelyek e gyárból már eddig is kikerültek s amelyek méltán felkölthetik egy a szakértők, mint a műkedvelők elismerését.

*

Thék Endre zongoragyárához a legalkalmasabb s választékosabb faanyagkészlet áll rendelkezésre nemcsak, hanem minden oly géppel is el van látva, amelyek a zongorák alkatrészei előállításához szükségeltetnek, úgy hogy elmondhatjuk, miszerint manapság már van oly zongoragyárunk, amely teljesen hazai erőkkal s hazai

anyagokból állítja elő a zongorákat, az egy aczéllúrkészletet kivéve, amelylyel köztudomás szerint Európában leginkább az angolországi Birmingham-féle gyár látja el az összes kontinentális zongoragyárakat. A Thék-gyár már az elefántcsont-billentyűzetet is saját gépeivel állítja elő nyers elefántcsont-anyagból. A farészleti ornamentikák, a réz- és fémrészek, valamint mindenféle egyéb kellékek természetesen mind hazai produktumok. A gyár manapság már nemcsak a fővárosi piacra szoritkozik, hanem szélesesen kiterjedt vidéki raktárakra is kiterjeszkedik s nincs az országnak nagyobb jelentőségű városa, ahol képviselővel s áru- és forgalmi depóval ne bírna.

Igy állván a dolog, csak a legmelegebb elismerés illetheti *Thék* Endrét, mint a hazai zongoragyári iparélet erős megteremtőjét, akinek nevét méltán megörökítheti a hazai műipar fejlődési története.

Nem is hiányzik más, mint a hazai nagy közönség pártolása és elismerése, mert mindig hangoztatjuk a hazai ipar pártolását, de a szép szavaknak tettekkel is kell a nyomában járni, ha célunk akarunk érni. A zongorakereslettel szemben, amely még mindig sok százezer forintot visz ki az országból, itt van az alkalom, csak élni kell vele s közönség és zenevilágnak arról kell meggyőződnie, hogy ha a magunk portáján találjuk az egészséges vizet, ne járjunk a szomszédba a rosszabb kútra.

*

Én részemről hazafias kötelességemnek ismertem, — magyar kulturális ügyek- és kérdésekkel foglalkozván, — e helyen is őszinte elismeréssel adózni *Thék* Endre zongoragyárának, aki azzal oly közeli és szoros szellemi viszony- és érintkezésbe hozta a magyar zenevilágot. Mert valamint a hangszergyárosok legszakavatottabb ténykedése

is csak meddőségre lenne kárhozthatva, ha nem támogatná őket a gyakorlati művészvilág: úgy a legnagyobb művészek zsenialitása is füstbe menne, ha viszont őket nem támogatná a hangszergyárosok életképessége, fejlettsége s mind tökéletesebb ténykedése. Egyik sem élhet a másik nélkül. Mind a kettőnek kölcsönös egyesülése nélkül pedig csak a művészet vallaná a kárát s a műszerető nagy közönség lángheve aludna ki. Kettős hazafiui kötelesség azért támogatni a hazai műipart, amelynek eléggé nem méltányolható s kimagasló alakja: *Thék* Endre.

XXXIV.

Az élő magyar zenevilágból.

(Arczképek és jellemrajzok.)

Hogy ma már magyar zenevilágról is lehet beszélni, — még pedig jogosan, — ezt más nemzetekkel szemben nem hosszú, fokozatos s természetes fejlődésnek, hanem részint a véletlennek, részint a magyar nemzeti viszonyok sajátlagos alakulásának, de főleg a rohamos események kifolyásának lehet tulajdonítani.

Mert mindent átalakító nemzeti rázkódásnak kellett bekövetkezni (1848—49), hogy felrázza százados álmából a magyart s más ajku polgárait is, belatni, hogy csak az államalkotó magyar fajjal egyesülten nyerhetik vissza elvesztett önállóságukat. S a szabadságharc leveretése után — az 50-es években — így változtak meg a viszonyok s aztán így kezdtek lassanként rügyezni a kezdetben gyöngé ágak, melyekből a magyar zeneirodalomnak s vele kapcsolatban a magyar zenevilágnak is ma már tekintélyes lombfája fejlődött ki.

Nem e század első három évtizedének zenészeti képét akarom ezuttal feltárni s nem azokét, akik a magyar zene alapjait lerakták, sőt még azokkal a kimagasló alakokkal

sem akarok foglalkozni, akik utánuk következtek, de már elköltöztek egy jobb világba, maguk után hagyva alkotásaik kincseit. Az élő világnak legyen szentelve e fejezet, azoknak, akik a jelenben élnek, működnek, ténykednek a zene különböző terein, hogy feltüntessem, minő nagy s tekintélyes a száma ugy a régibb nemzedék még élő alakjainak, mint annak az újabb nemzedéknek, amely a jövő reményeit képezi, de már a jelenben is számottevő tényezője a magyar zenevilágnak.

*

Az élő magyar zenevilág képviselői manapság már oly nagy és tekintélyes számot képeznek, hogy felőlük tisztá képet csak úgy nyerhetünk, ha őket a működés sokféle terén csoportosítva mutatjuk be, méltányoljuk és jellemezzük. Kezdem hát a *m. kir. operával*, mint a hazai zeneélet góczpontjával s a művészeti ambíciók legerősebb mágnesével. Az opera zenészeti ténykedésének az élén első helyen áll:

Erkel Sándor, a dicső apának legméltóbb utóda, aki egyszersmind a filharmoniai társulatnak is elnöke és vezérkarnagya. Az egész ember csupa zene, akit kimagasló tulajdonságai a világ legelső karnagyai közé emelnek. Vezénylete alatt a közreműködők úgy érzik magukat, mint a zergék a legmeredekebb sziklacsucsokon; még csak eszükbe sem jut az elszédülhetés. Nagy mestere a hangszerelésnek s emlékező tehetsége, nyugalma, biztonsága bámulatos. Legméltóbb büszkesége ő az élő magyar zenevilágnak. Mindig megbízható szakképzettségű segédei az opera társakarnagyai:

Mader Raul, aki mint szerencsés kezű balletszerző is kiválik (Piros czipő, She), de más irányban is alapos képzettségű zeneművész.

Benkő Kálmán (a nemzeti zenedének is zeneszerzési tanára). Régi megbízható tagja az operának s épp oly

szerény, mint mindig szolgálatra kész tagja az operának. Sokszor próba nélkül is beleugrik a hirtelen megváltozó program vezérkönyvébe s mindig sikeresen oldja meg feladatát. Elméleti író is s nem egy kiváló tagot nevelt már a hazai zenének.

Kerner István, egyike az újabb nemzedék legtehetségesebb csoport-tagjainak. Annyi tudás és temperamentum lakozik benne, hogy még vagy tiz karnagynak is kijutna belőle. Az önálló zeneszerzés porondján még nem szerepelt, de e téren is sokat lehet tőle remélni.

Szikla A. gr. Zichy Géza intendánsága alatt került az opera kötelékébe, akihez intim művészeti viszony csatolja jelenleg is. Izmos tudasa s készültségénél fogva számottevő pozíciót foglal el.

Noséda Károly, sokoldalú kiváló tehetség, mint az opera karának a vezére, mint egyházi karnagy, mint hangversenyi közreműködő s mint zeneszerző, aki már eddig is disztigvált izlésű dalokkal s más szerzeményekkel gazdagította a hazai zeneirodalmat. Mint keresett kísérőnek párját kell keresni.

E zenészeti vezérek élén áll az opera igazgatója:

Káldy Gyula, a magyar zenevilágnak ez a kimagasló alakja, aki évtizedek óta halmozza már egymásra az érdemek babérait mint karnagy, énektanár, magyar zeneiskolai alapító s igazgató, zeneköltő s a magyar kuruczdal-irodalom megteremtője. Káldy Gyula neve a magyar élő zenevilágban egy aktuális és történelmi program; ismeri és méltányolja is őt az egész ország, de még a külföld is, ahová ténykedésének nem egy jelentős mozzanata hatott el. Mint operai igazgató, amióta ott helyét elfoglalta, az intendánsi hullámzatok közepette is erősen megállja a helyét; a magyar zeneiskola megteremtésével s a kuruczdal-irodalommal pedig nemzeti kulturális missziót teljesített.

A m. kir. operának tekintélyes legióját képviselik a ténylegesen működő s a korán, de érdemlegesen nyugdíjazott tagok. Mind a két osztályát méltán sorolhatja kötelékéhez az élő magyar zenevilág. Itt most csak a ténylegesen működők kiválóbbjait sorolom fel; az utóbbiakról más helyen emlékezem meg. Követem a betűsört, nehogy kanapépörre adjak alkalmat.

A. Wein Margit. Férje, Ábrányi Emil, hasonnevű nagybátyjára, aki a 40-es évek elején még Eördögh nevet viselt s aki az 1848—49-iki időszakban mint politikai s irodalmi tényező szerepet játszott, midőn a nemzeti színház akkori primadonnáját *Lángh Paulinát* romantikus háttérrel nőül vette, a lapok azt a glosszát faragtak, hogy a nemzeti színház primadonnáját elvitte az ördög. Ha a mai Ábrányi Emil is Eördögh nevet viselne, ő róla ellenkezőleg azt lehetne mondani, hogy nevében a magyar kir. operának közkedveltségű primadonnát adott, aki ének-művészeti kiváló tulajdonaival méltán kivívta a közelismerést. Éneke, játéka egyaránt kecses, vonzó és hódító. Már több év óta oszlopos tagja az operának.

Blätterbauer Gizella. Még csak egy pár év óta szerepel mint koloratur-enekesnő s már is sok sikerrel dicsekedhetik. Pályája az «aszccenzió» irányában halad.

Diósiné Handel Berta. Orsz. zeneakadémiai tanulmányai után csakhamar az opera kötelékébe lépett s azóta fokozatosan mind nagyobb sikereket arat ugy erőteljes drámai hangjával, mint művészi alakításaival. Mind a két tulajdonságát temperamentum, kifejezés s igaz bensőség jellemzi.

Kaczér Margit. Őt is az orsz. zeneakadémiától nyerte az opera, melynek egyik legbuzgóbb, s ugy lirailag, mint drámailag hajlitható hanggal megáldva, egyik leghasználhatóbb tagja. Sokszor egész heti repertoárnak a sulya

nehezedik vállaira, de legkevesébbé válogatós a szerepek elvállalásában, ami egy operánál mindig nagy erény.

Pewny Irén. Drámailag és lirailag is egyaránt kiváló tehetség, de mas téren is a művészet magaslatán áll.

Payer Margit és *Semsey Mariska* feltűnő tehetségei az újabb nemzedéknek. Előbbi a magyar zeneiskola és Káldy Gyula neveltje, utóbbi az orsz. zeneakadémiáé; mikor az igazgatóság szerződtette őket az operához: nem is csatlódott bennök, mert ott sok reményre jogosítólág töltik be a kisebb, de jelentős szerepeket.

M. Rotter Gizella. A legideálisabb szinpadai Szent Erzsébet, akit képzelni lehet; de nemcsak e szerepben, hanem számtalan másban is a művészet magaslatán áll. Régibb kötelék köti már az operához, melynek egyik kitűnő tagja.

Vasquez Molina Italia grófnét és *Hilgermann Laurát*, az opera e két kimagasló tagját, minden nagyrebecsülésem és tiszteletem mellett sem sorolhatom a magyar zenevilághoz, mert ennek a képét csak magyar születésű művészekéből célom megrajzolni.

Áttérek hát a magyar zenevilág operai férfitagjaira, szintén követve a betűrendet.

Arányi Dezső, nemcsak tenorista oszlopa az operának, hanem az oszlopoknak is tartója, mert eltekintve szép, bájos, hajlítható érczes hangjától: sokoldalúság, buzgalom, képesség s megbízhatóság tekintetében mondhatni ez idő szerint alig pótolható ereje az operának. Egyik méltó disze a magyar zenevilágnak, mert az operán kívül is sokoldalú s fellendítő tevékenységet fejt ki. A legtöbb új opera premiérjének a sikerét ő teremti meg s reá mindig számíthatnak az intéző körök.

Beck Vilmos. Régi munkása vagyok a magyar zene szülővenyigéjeinek, de kevésre emlékezem, aki aránylag,

rövid egy pár év alatt oly magas aszczeniót ért volna el, mint Beck V. A zeneakadémia után Párisba vándorolt s ott művelte ki magát. Izmos intelligencia, lankadhatlan ambíció, rokonszenves hang s alapos iskola: jellemző tulajdonságai.

Dalnoki Béni, csak nemrég részesült méltó megjubilálásban több évtizedes működés után. Kevés párja van a szinpadin aiv buffó-szerepekben, de drámai alakítás tekintetében sem igen enged partnerjeinek, példa erre Wagner Sigfridjében a törpe Mime szerepe, mely mintaszamba mehet.

Hegedüs F. a legrátermettebb bass-buffó, ugy a komolyabb, mint a könnyedszerűbb alakításokban. Erős komikai érrel rendelkezik, valamint szilárd zenészetit tudással válik ki.

Kertész, Kornay, Mihályi, amióta az opera kötelékéhez tartoznak, bajos volna meghatározni, mit méltányoljunk náluk jobban: az előretörő ambíció-t-e, vagy a buzgalmat, vagy az intellektuális fejlődést? Mind a hárommal szemben őket őszinte elismerés illeti.

Ney Dávid-hoz érve, elmondhatnám: «nunc venio ad fortissimum virum!» Már kardalos korában tarsolyában hordta a tábornagyit művészeti portépét. Annak pedig már jó egy pár évtizede. Hangszépség, alakítás, értelmiség s kitarás dolgában ritkítja párját az egész világon. Mint hangversenyének is felveheti a keztyüt akármelyik külföldi riválisával. A magyar énekes- és zenevilágban a megtestesült eszményi kariatid cím illeti meg.

Szendrőy Lajos-nak nemcsak szép s kiadós, hatásos hangjában, hanem magas intellektuális alakító képességében is kell az erejét keresni. Régibb oszlopos tagja ő az operának.

Takács Mihály. Amióta az opera deszkáiról az Odry Lehel búbajos baritonja letűnt, nem tűnt fel azon az övénél vonzóbb és rokonszenvesebb. Az opera megnyitásokor mindjárt annak kötelékébe lépett a zeneakadémiá-

ból s azóta folytonosan az aszczenzió láthatárán fényeskedik. A külföld is ismeri nevét s ott is kijutott neki a megillető méltatásból. *Perotti- és Larizzáról* sajnálom, hogy e helyen nem zenghetek dicshimnusz; de hát nem az ő hibájuk, hogy nem születtek magyar földön.

Várady Sándor, hogy minő izmos tehetség s minő előrehajtó ambíció dagasztja a keblét, mutatja folytonos fejlődése, melylyel az operai repertoárokon már több elsőrangu szerepben is sikerteljesen megállja a helyét.

Azok száma, akik a magyar opera kötelékéből részint mint nyugdíjazottak, részint mint önként távozottak már kiváltak, de azért más téren mindig aktív képviselői s diszei a magyar élő zenevilágnak, szintén tekintélyes. Ilyenek a legutóbb kivált *Szilágyi Arabella*, ez a hatalmas drámai hangú s alakítású Wagneri énekművésznő, aki több évig volt kimagasló alakja az operának s akinek távozása érzékeny veszteség az operára. Mint hangverseny-énekesnő is magasan kiválik úgy a fővárosban, mint a vidéken, hol mindig ünnepszamba megy a föllépése. Ilyenek továbbá, hogy csak a legkitünőbbeket soroljam fel, a hölgyek közül: *Bárdossy Ilona*, *Bognár-Balázs Vilma*, *Kordin Mariska*, *Maleczky-Ellinger Jozefa*, *Markovics Ilka* (Pauliné), *Nádayné Widmár Katalin*, *Saxlehner Emma* s a férfiak közül: *Bignio Lajos*, *Hajós Zsigmond*, *Láng Fülöp*, *Odry Lehel*, *Pauli Richárd* s a nagy multu veterán *Stéger Ferencz*.

Ezek mind oly alakjai az élő magyar zenevilágnak, akiknek a neve ugyanannyi magyar zeneművészeti kulturtörténeti részlettel áll kapcsolatban. Manapság többen közülök részint babéraikon pihennek, részint mint önálló zeneintézeti tanárok, vagy igazgatók működnek önállóan a pedagogia terén. Alább lesz még alkalmam rájuk reflektálni.

*

A m. kir. Opera után áttérek az ország két legjelentősebb zeneintézetére, u. m. az *országos zeneakadémia* és a *nemzeti zenedére*, melyek kebelében az élő magyar zenevilág kitünőségeinek egész sora található. Az orsz. zeneakadémia igazgatója:

Mihalovics Ödön, manapság a hazai zenevilágban a legnagyobb, legbefolyásosabb hatalmasság, de méltán is, mert kimagasló, termékeny és sokoldalú zeneköltői egyéniség. A zenének nincs oly ága, az egyszerű dalformától kezdve az operáig, szimfóniáig s más nagyszabású ének- és zenekari alkotásokig, melyek terén nagyértékű műveket ne teremtett volna. Nevét a külföld is ismeri és nagy elismeréssel honorálja. Roppant instrumentális tudás és kidolgozási tehetség jellemző vonásai. Rendületlen hive az új zeneiránynak, de a magyar irodalom mezején is maradandó becsű alkotásokat hagy hátra. Esméi sohasem alantjárók, de merész röptüek s választékos izlésüek. Az újabban kiszélesített zeneakadémiai reformok s szervezések neki köszönhetnek legtöbbit. Jobb keze az intézet sokoldalú, nagy buzgalmu és tehetségü titkára s tanára:

Harrach József, a megtettesült munka és agilitás. Mint író, esztetikus és sok évig mint a Pesti Napló zenekritikusa is nagy tevékenységet fejtett ki; de még többit a karirodalom és a pedagogia mezején, hol égető szükségét pótló kiadványokkal gazdagította e téren sokáig elhanyagolt irodalmunkat. A milleniumi kiállítás alkalmával ő egyesítette egy pár monstre-karénekü előadásra a főváros minden fajú iskoláinak az ifjuságát s a magyar zene régi és újabb gyöngyeit kiváló sikerrel mutatta be. Igazán számottevő s méltó kitünősége a magyar zenevilágnak. Az intézet kötelékében működnek a magyar zenészet általánosan ismert és méltányolt virtuóz-tanárai. Fentebb hangsúlyozott elvem alapján csak a magyar szü-

letésüekre szoritkozom. Anszenitás tekintetéből s azért is, mert a legnagyobb magyar zeneköltőnek, Erkel Ferencznek a fia, legyen elsőnek említve

Erkel Gyula, korán nyugalmazott operai karnagy, a ki már akkor tanára volt az akadémiának, mikor a mostaniak nagy része még ott nem szerepelt. Apjától örökölt nagy tehetsége, sokoldalú tudása, mesteri kezelése a zongorának, a vezérkönyveknek s a karnagyi pálczának, de úgy is mint kiváló zeneköltő, tanár s hangszerelő ő a magyar zenevilág legjelesebb tagjai közé sorolható. Nagy reformokat léptetett életbe a népszínművek megzenésítésében s a férfikarok szólamai kezelésében. Mint az újpesti zenekonzervatórium igazgatója is több év óta kiható tevékenységet fejt ki.

Hubay Jenő, az európai nagyhirű hegedűművész és zeneköltő. Hogy mit és mennyi értéket képvisel ő mind a két téren? erről e korlátolt terű helyen nem pasztell-rajzot, hanem dómszerű freskóképet kellene bemutatnom, — a magyar hegedű-, dal- és karének-irodalom, az opera, kamara-négyes-társulat s pedagógiai működésének kimagasló sikereiről iveket lehetne összeírni. Ismeri őt az egész ország s az egész művelt külföld. A zongoravirtuóz-tanárok között mind ugyanannyi kiválóságok a következők:

Chován Kálmán, *Szendy Árpád* (ezek mint zeneszerzők is) s *Thomán István*. Mind a háromnak vannak egymást kiegészítő s egymást equalizáló aprecziáló tulajdonaik. A virtuózi, zeneszerzői és a tanári babérokot méltóan kiosztani közöttük: épp oly nehéz, mint diszkreczionális és izlési dolog. Azt hiszem, a méltányosság útján járok, ha konstatálom felőlük, hogy mind a három kvalitás dolgában bármely zenevilágnak is a diszére válnának.

Az énekpedagógia terén itt magasul ki egy *Maleczkyné Ellinger Jozefa* és egy *Pauli Richárd*, akik sok-sok

éven át egymás mellett ragyogó fényes csillagai voltak a magyar operának. Ez idő szerint alaposan képzett tanítványaikkal fűzik tovább babérsokraikat.

De a *nemzeti zenede* kötelékében találjuk fel — *sit venia verbo* — a magyar élő zenevilágnak azt a számos kitünő képviselőjét, akikre az, ugy a multban mint a jelenben, méltán büszke lehet. Elnöke:

gróf *Zichy Géza*. Fenkölt szellemü magyar főúr, valóságos belső titkos tanácsos, számos elsőrangú rend tulajdonosa, több irodalmi társaság tagja s volt m. k. operai intendáns. De korántsem e csillogó tulajdonok képezik az ő valódi hazai s európai hírü nimbuszát: hanem mert épp oly kimagasló költő, író s zeneköltő, mint páratlan zongoravirtuóz is pusztán csak balkézzel. Mint ilyen sokkal nagyobb hódításokat tett (és még mindig tehet), mint akárhány virtuóz kollégája két kézzel. Irodalmi és zeneköltői működése felöleli a zene minden kis és nagy formáját egészen az operáig s kevesen vannak, akik sikerre nézve e téren vele versenyezhetnének. Emellett bőkezü meczenása a művészetnek, mert hazai és európai körutjaival nagytekintélyü összegeket áldozott a jótékonyság s a közművelődés oltárán. Grand seigneur-je s a múzsától is pazarul homlokon csókolt kitünősége a magyar zenevilágnak. A nemzeti zenede büszke lehet őt elnökének nevezhetni.

Bartay Ede, a magyar zenevilágnak egyik még élő doyenje, a nemzeti zenedének pedig immár husz év óta igazgatója. Az ő nevéről dicshimnuszokat zengeni felesleges dolog. Ismeri őt s több mint félszázados sokirányu ténykedését az egész ország, mert az ő neve egy félszázados kulturtörténeti képnek a kerete. Kiható mozzanatok mutat e kép s azoknak színejavát az ő ténykedései töltik be. A zeneművészek segély- és nyugdíjegylete, az orsz. zeneakadémia, az orsz. magyar daláregyesület, a nemzeti

zenede, mind kórusba állhatnak, hogy érdemeit dicsérjék. Legmaradandóbb érdeme két évtized óta ez utóbbiban csucsosodik ki, mert azt legközvetlenebb kihatásu s legkeresettebb műintézeté fejlesztette. Minden hangszer, elniélet és tudomány megtalálja abban hivatott képviselőjét. Harminczhat tagu tanári karából kerül ki az élő magyar zenevilág gyakorlati pedagógusai s zeneköltőinek a diszes sora. A kollégiális anszientást illesse meg közülök az elsőség; azért említem fel elsőnek:

Zimay Lászlót, a magasabb zongoraoktatás egyik tanárát, akinek olyan eredményes s nagy fényű mult áll a háta mögött, hogy fényéből még manapság is bőven árad az intézet nimbuszára. Uttörő ő a magyar dalköltészet terén, s mint sokoldalú zeneköltő, karnagy, pedagógus s mindig tiszta magyar alapon állott és álló oszloposa a hazai zeneügynek egyaránt kimagaslik az élő magyar zenevilág sudarai közül. Sok évtizedes bajtársi s működési kötelék fűz a magyar zenevilághoz, de nem ismerem s ma sem ismerék Zimaynál tisztább érületű s költészetű magyar zeneirót. A mi csak kikerült — fájdalom, manapság már csak nagyritkán kerül ki — tolla alól, az mind mintaszamba mehet a magasabb röptű hazai zeneirodalom termékei közt. Fenkölt izlés, öntudatos technikai kezelés s eredetiség ömlik szét minden művén.

Van a nemzeti zenedének több oly kiválósága, akikre reálleszthető Eschenbachi Wolfram beköszöntője a dalversenyen: «mind hősök és vitézek ők» a magyar zenevilág falankszában. A zongora-pedagógia terén — hogy visszatérjek a senkit sem alterálható betürendhez, — ott találjuk a disztinyvált izlésű zeneirót és virtuózt (Liszt F. tanítványát) *Aggházy Károlyt*; a sok és izmos kezű s az énekpedagógia terén is érdemesült *Erney Józsefet*, aki mint zeneiró is tekintélyes számot képvisel; a legmagasabb kiképzésre

képesítettek general-liferansát: *Megyery Károlyt*, ezt a minta-pedagogust, műirót és zenetudóst; *Tomka István*t, ezt a par excellence virtuózképző tanárt, aki minden évben allit ki oly tanítványokat, akik mint már kész művészek, bátran versenyre kelhetnek a legjelesebbekkel. A zongoratanárok legfiatalabb gárdájához lehet *Tóth Lajost* sorolni, aki maga nemcsak kitünő virtuóz, hanem mint jeles zeneszerző is kiválik az újabb nemzedékből. «Nappal és éjjel» című balletje, amelynél *Metz Albert*, szintén nemzeti zenedei tanár volt társszerzője, oly sikerült alkotás, mely folyton repertoár-darabja az operának.

A nemzeti zenede példásan fegyelmezett zenekarának a karnagya *Gobbi Alajos*, egyszersmind a hegedüosztályok valóságos Herkules-tanára; az ő kiművelési osztályait tengerhez lehet hasonlítani, amelybe belefolynak a kisebb-nagyobb folyók, s a melynek felszálló fellegeiből azok ismét táplalkoznak. A magyar élő zenevilágnak jelenben alig van hozzá hasonló százkezü és agilis képviselője. Buzgalma bámulatos, türelme kimerithetlen s munkaereje a mesével határos. A magyar zeneszerzőknek sincs nálánál őszintébb s igazabb protektora, mert ahol csak alkalmat s érdemet talál, mindig érvényre emeli azokat, bemutatja, pártolja és újabb alkotásokra ösztönzi. Érdemes támogatója e téren a fényes tehetségű

Bloch József, aki az országos zeneakadémiában is hasonló buzgalommal működik. A magyar zenevilágnak ő egyik sokoldalú s izmos készültségű alakja; a külföld is ismeri s ott rendes kiadókra találunk önálló szalon-, pedagógikus s többféle nagyobb szabású alkotásai. Ő róla el lehet mondani, hogy igazán csak hivatásának s nagy tehetségének él. A hazai zenetestületek is tudják méltányolni, mert művei sokszor állnak azok műsorán. *Hubay Jenő*-s *Benkő Kálmánról* már fentebb megemlékeztem. Ki kell

még emelnem az intézeti csoportból a magyar zenevilág egyik régibb s nagy és sokéremű képviselőjét: *Allaga Gézát*, az elnépszerűsödött czimbalom tanárát, aki annak irodalmát első sorban megalapítá. Több évtizedes érdemes mult áll a háta mögött, melyet mint az opera nyugalmazott gordonkaművésze, mint a magyar dalirodalom izmos fejlesztője s mint számtalan sikerült szerzemény írója méltán kivivott magának.

Mielőtt *Mészáros Imre*, a filharmóniai társulat alig pótolható agilis alelnöke és az operai zenekar felügyelő tagja, *Steiger Gyula*, a zeneelmélet jeles előadója, a finom érzékű műíró s *Antalik Károly*, az esztetika, zenetörténet tanára s a kiváló zenekritikussal zárnám be e nagy horderejű intézet kiváló magyar zenészeti sorát: ki kell még emelnem annak fényes multu énektanárát *Balázs-Bognár Vilánt*, aki egykoron annyi fényt vetett a magyar operára s aki még manapság is kamatoztatja nagy tehetségét a hazai énekművészet fejlesztésére.

*

A magyar zenevilágnak most bemutatott két legkiválóbb fókusa mellett rátérek ama nyilvános zene- és műintézetek vezetőire s korifeusaira, akik a hazai zene égboltjának mintegy fénylő tejútját képezik. Ilyenek:

Bellovics Imre, a zenekedvelők egyletének vezérigazgatója s tanára, az orsz. magyar dalár-egyesület s a budai dalárda karnagya. Ő nála nélkül nem képzelhető a fővárosban semmiféle nagyobb szabású ének- s zenekari bemutatkozás. Mint elsőrangú dirigens már évek hosszú sora óta gyűjti babérait, melyeket méltán kiérdemelt. Ahol s amikor csak kilép a pódiumra: a biztos tudást, a temperamentum tüzeit s az előadás gazdag árnyalatát viszi oda magával.

Szautner Zsigmond, a budai ének- és zeneakadémia igaz-

gatója s egyházi karnagy, aki szintén vegyes ének s zenekar élén áll. Az idegen zenészeti újdonságoknak ő a legbuzgóbb bemutatója; nem mulik el év, hol e részben eleget nem tenne a közönség igényének. Sokféle zenei állásában közelismerést vívott ki. Akadémiája kötelékében a legkiválóbb tanár, virtuóz s zeneíró *Jubász Aladár*, Liszt F. volt legkedvesebb s legtöbbet kitüntetett tanítványa; ha annyi akaratérő, ambíció s tettvágy hajtana előre, mint amennyi nagy tehetség lakozik benne, s nem lenne magával szemben oly tulságosan szerény: a világ legelső virtuózai közt szerepelhetne. A magyar zeneiskola elnökét s tanárát *Káldy Gyulát*, már fentebb méltattam. Mellette *Schmüller Alajos* igazgató tanár eléggé nem méltatható kulturmissziót teljesít a magyar zenevilágban. Ez intézetben szerepel a magyar zenevilág képviselőinek egyik legkiváló női tagja:

Kuliffay Izabella, ez a disztिंगvált tehetségű zongoraművésznő, tanárnő és zeneszerző, aki József főherceg családjának mind a két hercegnő leányát kiművelte több éven át a zenében, sziveikben igaz magyar érzületet táplálván. Kiváló érdemei vannak a hazai zene fejlesztése körül. Minden zeneidényben részt vesz számos hangversenyben s Káldyval beutazván az egész országot, erős támogatója volt az elévülhetlen Kurucz dalok propagálásának. Mint dalköltő szintén a legszebb sikereket aratja. Itt működik *Késmárky Árpád* is, ez a tőzsgyökeres nemzeti érzelmű, irányú s alapos készültségű magyar zenész, aki az elméleti s gyakorlati pedagógiai irodalmat is izmosan gazdagítja.

A magán zeneakadémiák és tanintézetek között első hely illeti meg úgy anszientitás, mint népszerűség és kegyeltség tekintetében is *Siposs Antal* magán zeneakadémiáját, amely épp a legközelebbi múlt napokban ülte meg már fennállásának negyedszázados — fényesen sikerült —

jubileumát. E hosszú idő lefolyása alatt egész légióját művelte ki a mindkét nembeli zongorázó kitünőségeknek. Minden ízében mindig magyar művész volt, az ma is s az marad koporsója bezártáig. Számptalan zongora- s dalszerzeménye is tanuskodik erről, melyek mind zeneirodalmunk tiszta vérü termékei. Szélesen ismert s kedvelt alakja ő a magyar zenevilágnak s egyike ama keveseknek, akik elvül vallják, hogy Magyarországon a művész előbb legyen magyar, aztán művész. Siposs volt a magánzeneakadémiák első kezdeményezője és gyakorlati életbeléptetője. Mikor Liszt Ferencz alatt még az országos zeneakadémia is csak legmagasabb zongoraintézet számba ment, több évig ő szolgáltatta hozzá a kész anyagot. Példájára ma már szeriszáma sincs a minden irányu magán konzervatóriumok, akadémiák, ének- és zeneiskoláknak, a melyek, ha nem is mindig termelői s ápolói a művészeti válogatott virágoknak, de legalább terjesztői a zenészeti fogékonyágnak. A rostán (az életben) ugy is áthull a konkoly s fennmarad a buzaszem. E megsokasodott magán zenészeti vállalatok élén állanak főleg:

Major Gyula, aki ugy bent, mint a külföldön szélesen ismert zeneköltő; a zene legkomolyabb ágainak az ápolásával előkelő helyet foglal el a magyar zenevilágban. Termékenysége s aktivitása kimerithetlen, mint a bibliai olajos korsó. Hol itt, hol ott, de mindig izmosan s nagy tudással merül fel alkotásai s ténykedéseivel.

Somogyi Mór, aki már nem egy, hanem két külön konzervatóriumi helyiségben is alig fér el. Intézete népszerűségét s keresettségét egyéb tulajdonságaival is emeli, mert tanársága mellett mint önálló hangversenyző s mint zeneirő is több oldalú sikereket képes elérni.

Forti Ottó zeneiskolája régi akreditált budai zenészeti telep. Szerényen s kevés, ugyszólván semmi reklámmal

sem dolgozik, de minden évi vizsga-hangversenyeiben igen előnyösen szokta bemutatni ugy tanári hivatottságát, mint szolid izléses irányát.

Krausz Gusztáv legújabb reform zeneiskolájával sorakozott a kompetens pályatársak vállalatához; addig is több téren kiváló tagja volt ő a magyar zenevilágnak, de amióta a mult évi aradi dalversenyen, mint a «Ganz-gyári dalkör» karnagya az első díjat vívta ki az egylet számára: művészeti nimbusza s hitele oly magasra szökött, hogy új zeneiskolája felvirágzását is magával hozta, a melyhez a legszebb jövőt méltán köthetjük. A magán énekiskolák közül a *Markovics Ilka*, (Pauliné) *Saxlehner Emma*, *Kordin Mariska*, s a *Láng Fülöp* — emeritus s nyugalmazott operai ének-művészek — intézetei válnak ki.

*

A magyar zenevilág szinpadai kitünőségeinek a sora manapság már oly hosszú listát mutat, hogy mind elsorolni: egy külön kötetre lenne szükség. Mint az égboltozat csillagai eloszlanak 1-ső, 2-ik, 3-ik stb. rangukra: olyanok ezek is. A kritika és közönség nagyító tubusai szabad szemmel még alig láthatókat is fedeznek fel. Elég legyen itt csak az elsőrangú fényes szíriuszokra rámutatni, minők:

Blaháné Kölesi Lujza, mert őt már csak e néven ismeri az egész világ, hiába állt többször is az oltár mellé esküdni. Hozzá fogható nem látott még a magyar dal-színművészet s az én hitem szerint nem is fog többé látni soha. Ki tudná őt hiven jellemezni? Hát lehet a legtökéletesebb képet szóval vagy írással még tökéletesebben megrajzolni? Erre felesleges az erőlködés. A magyar zenevilág minden népdali dicsősége ő benne össz-pontosul.

Hegyí Aranka fényes tehetségével, melegségével s alakító mintaszerűségével második ragyogója a magyar zenevilág egének; mellette

Komáromi Mariska az Orion-csillagzat harmadik fénylője, az ő kiváló énektudásával, nemes izlésével és lebilincselő sokoldalúságával.

Küry Klára külön vonzó mágnese ugy a színpadnak, mint általában a magyar zenevilágnak. Minden megvan az ő egyéniségében, amivel közvetlenül hódít s fellendíti a kedélyeket.

Vannak idegenbe költözött csicsérgő madarai is a magyar égajlnak, fájdalmasan esnék róluk megemlékezni, azért inkább hallgatok felőlük, s inkább rátérek azokra a nagymogulokra, akiket szeretünk a magunkénak vallani, bár fényük inkább a külföldi, mint a hazai firmamentumnak világít, amelyre cs aknéha-néha időlelelesen vetnek egy-egy vakító villámsugárt. Ilyenek: a világhírű opera- s nagy zeneköltő

Goldmark Károly (alább külön fejezetben méltatom), továbbá a leghatalmasabb hegedű-király: *Joachim József*, aki ránk nézve nevét mesteri magyar hegedűkoncertjével tette halhatatlanná s *Richter János*, ez a gúla-kimagaslású zseniális karnagy, akinek a birhatásaért világvárosok versenyeznek. Amióta a magyar honpolgárság kötelékéből — ő tudja miért — kivált, azóta nem is lehet többé reményünk öt teljesen birhatni. Fajó érzéssel kell itt azokról is megemlékezni, kiket a hazai viszonyok kedvezőtlen alakulása a külföld ölébe kergetett; ilyenek főleg: az eminens tehetségű zeneköltő *Mannheimer Gyula*, a tőlünk csak nem rég elköltözött zseniális *Márkus Dezső*; a nyugtalan vérű, de balszerencsésű örök mozdonya a magyar zenevilágnak: *Serly Lajos*; az elsőrangú virtuózok között pedig *Joseffy Rafael*, *Weisz József*. De hala az égnek, maradtak még köztünk számosan olyanok, akikre a magyar zenevilág minden téren méltán

büszke lehet. A fenti, talán hosszúra nyult, de úgy hiszem elég tárgyilagos képcsoport bemutatása után még egy fejezettel zárom be a csoportot, melynél igazán helyén valónak s opportunusnak kell tartanom a betűrendet, hogy minden elsőbbségi érzékenységet kikerüljek. Csak rövid jellemző vonásokkal tehetem ezt, amint én őket — mint a magyar zenevilág legöregebb tagja — tanultam megismerni.

Angyal Armand, épp oly erélyes s kiváló városi főkapitány, mint elismerésre méltó zeneszerző, aki a magyar dalárvilágban is jelentős állást s befolyást képvisel.

Bátor Izidor, az újabb magyar zenemenzedék egyik legizmosabb tudása, készültségű s eredeti eszméktől duzzadó tagja; egy pár év óta áll a postások és távirók dal- s zeneegyletének az élén, s azt máris a főváros számottevő műegyleteinek a magaslatára emelte.

Beleznay Antal, nagyvárad székese gyházi karnagy s az ottani ének- s zenekedvelők egylete zenekarának a vezére. Izmos, tiszta magyar vérű művelője a magyar dal-költészetnek. Neve szélesen ismert az országban s Nagyvárad intelligens városában kiható kulturális s művészeti hivatást teljesít.

Bellovics Ferencz, Esztergomban élő egyik régi érdemdús s lelkes veteránja, fellendítője a magyar zeneügynek, több évtized előtt kiható s lelkes szerepet játszott a magyar dalárvilágban, azután közsajnálatra minél kevesebb részt vett az országos közéletben. Ritka képzettségű művész, karnagy s tekintély a magyar zenevilágban. Bátyja *Bellovics Imrének*, a kimagasló fővárosi művésznék.

Bertha Sándor, több évtized óta él a külföldön s főleg Párisban apostolkodik lelkesen mint zeneíró és irodalmár a magyar zenészet érdekében is. Csak sajnálni lehet önkéntes expatriálását, mert kiváló írói s zeneszerzői tehetséggel, befolyásával, bent a hazában sokat lendíthetne

művészeti ügyeinken. O is első uttörői közül való (a 60-as években) a hazai mű- s zeneirodalomnak. Azután elvesztettük s úgy látszik örökre!

Bogisich Mihály, esztergomi kanonok, czimzetes püspök, m. tud. akadémiai tag. Már évtizedek előtt s alatt a fővárosi zeneéletnek egyik legmunkásabb tagja volt. Országos kiállítások, zenei kongresszusok s más közmívelődési egyesületek terén is mint elnök s vezérnek maradandó érdemei vannak. Ő a valódi feltámasztója a régi egyházi magyar dallamoknak és virágdaloknak s egyszerűsmind azoknak legbuzgóbb terjesztője. Egyházi zenetörténelmi nagy munkája szerezte meg neki az akadémiai tagságot. A magas katolikus magyar klérus büszkén számítja tagjai közé.

Ifj. *Bokor József*, mint a népszínház egyik jeles tehetségű karnagya s több sikerült szinpadí termék szerzője, számot tesz a magyar zenevilágban, kitől még számos sikeres művet várhat.

Butykay Ákos, mint zeneköltő s briliáns zongoraművész egyaránt kimagaslik a fiatal előretörő zenenemzedék közül. Neve már előnyösen hangzik a külföldön is.

D'Amant Leó, a könnyed válfaju zeneirodalom terén eléggé nem méltányolható honi missziót teljesít, mert a külföldről beözönlő enemü zenemüi szintelen és trágár pipacsnövényeket itthon termett színes s izletesebb, illatosabb virágokkal szoritja ki, már t. i. amennyire lehetséges, mert nálunk még mindig túlnagy a fogyasztó közönsége az eféle közizlést rontó-bontó café-chantant-i dugáruscikkeknek.

Dombay Artur, a disztíngvált képzettségü zenész, zeneköltő, műíró és kritikus tulajdonságait egyesíti magában, aki már kora ifjuságában a legelső bécsi zenetekintélyek ajánlatára lírai operájával állami ösztöndíjjal lett kitün-

tetve. Minden irányu, nagy-kisebb műformában értékes s gondolattartalmas műveket produkál s neve a külföldön is előnyösen ismeretes. A magyar zenevilágot nemcsak hangzó, de irodalmi termékekkel is szolgálja mint alapos kritikus.

Dobmányi Ernő. Alig pár év előtt került ki az orsz. zeneakadémia kötelékéből s alig lépett bele huszas éveibe, már is záporként hull reá a művészeti áldás dicsőség, elismerés, koszoru, kritika, csengő allamsegély s izmos pályadíjak alakjában. Mint par excellence zongoraművész s mint égretörő, nagy szabásu formákra támaszkodó zeneszerzőnek a neve ugy bent, mint a külföldön korán hangzatosná vált. Ha tovább is ily rohamosan száguld a magasba Apolló szekerén: el sem tudom képzelni, hogy végre minő Csimborasszó tetején fogja magát babérhalmazain kipihenni?! Annyi bizonyos, hogy a múzsa nemcsak homlokon csókolta már bölcsőjében, hanem «passe par tous»-val is ellátta.

Dunkl Nép. János, érdemdús veterán tagja a hazai zenevilágnak, Liszt F. magyarországi első tanítványa; a Rózsavölgyi és társa műkereskedés főnöke: *Dunkl Norbert*-nek az atyja s az országos horderejű firma «major domus»-a. Kevés hazai művész dicsekedhetik oly jelentős kiható multtal, mint ő. Ha valakire, ugy ráillik: «Ehre, dem Ehre gebührt».

Dusinszky Lipót, a nyitrai székesegyház karnagya s az ottani s általában a felsőmagyarországi vidék zeneéletének egyik életető forrása; egyházi s más fajú zenetermékeivel, de ugy is mint pedagógus, zenekari vezér, kiható hivatást tölt be.

Farkas Ödön, a kolozsvári zenekonzervatórium igazgatója, tanara s Erdély fővárosa zeneéletének az irányítója, a zene minden valfajában az operáig kiválik s egyik

legmunkásabb, legszolidabb képzettségű tagja a magyar zenevilágnak.

Gaál Ferencz szintén zenekonzervatóriumi igazgató s egyházi karnagy az alföld nábobvárosában: Szabadkán. De az ő működési köre nemcsak egy városra, hanem az egész országra kiterjed. Ez idő szerint nem ismerem nálánál sem termékenyebb, sem minden kis, nagyobb s legnagyobb műformára is kiterjeszkedő zeneíróját a magyar zenevilágnak. Valóságos Bosco-keze van, aki azonban nemcsak hangjegyeket ír, hanem izmos gondolatokkal, eredeti invencziókkal s nagy dinamikus hatásokkal is tudja azokat telíteni. A magyar dalárvilágnak valóságos ideálja, mert alig van dalárműsor, akár országos, akár vidéki, hol valamely műve ne szerepelne. A nyert pályadíjakból is már egész kiállítás rendezhetne. A magyar zenevilágnak egyik legszeleesebben ismert s méltányolt alakja.

Gobbi Henrik, ny. zeneakad. tanár. A hazai s főleg a magyar zenevilágnak egyik legrégebb, legképzettebb s érdemesebb képviselője; már az 50-es évek végén kezdett kiválni mint zongoraművész, azután később mint magyar zeneköltő fejtett ki feltűnő sikert és sokoldalu aktivitást. Mint zongorapedagógus ritkítja párját s mint átiró két zongorára, mesteri műveket produkál. Minden irányban csillag a csillagok közt.

Goll János. Ha mást nem is hoznék fel érdemeül, mint hogy az «Apolló» karzenemű-folyóirat áldozatkész kiadója s szerkesztője, melynek az élén már számos év óta áll s vele tekintélyes magyar s nemzetközi kargyűjteménnyel gazdagította a hazai zeneirodalmat: már ez is elég volna neki a magyar zenevilágban elismerésre méltó helyet jelölni ki. De e mellett van neki több is, ugy az énekpedagógia mint a karirodalom mezején, nemkülönben az orsz. magyar daláregyesület körül, melynek ma is buzgó tagja.

Grünfeld Vilmos, a m. kir. opera első hegedüse s a népszerű kamarai hangversenyek vezére. Mind a két kvalitásában kiváló alakja a magyar zenevilágnak, melynek nagy szolgálatokat tesz.

Hegyí Béla, alaposan készült, ismert színpadi zeneíró, aki csak legujabban is szép sikert aratott a magyar színházban, Márkus József operette-szövegét zenésítvén meg. Más téren is értékes termékeket termel.

Hermann Erzsé és *Mariska* testvérpar, olyan virágos bordűrje a magyar zenevilág kertjének, amely azt több színben körülszegei. Épp oly jelesen kezelik a hegedüt, mint a czimbalmot, s a vonósnégyes minden fajtát. A főváros és a vidék hangverseny- s zene-előadási pódiumain sokszor lehet játékkukkal találkozni, mely mindig méltató elismerésre talál.

Hoffer Károly, pécsi egyh. s dalárdai karnagy. Az ő neve elválaszthatatlanul van egybeforrvá Pécs városával, nagyhirű dalárdájával s az orsz. daláregyesülettel. Mint búbajos hangú tenoristát e tekintetben nemcsak az egész ország, de a külföld is ismeri. Mint zeneíró is jeles és hatásos dalok, karok s egyházi művek szerzője. Számos kitüntetésben részesült már és sok dicsőséget szerzett és szerez még folyton a magyar zeneügynek.

Hollósy Kornélia, kitűnő zongoraművésznő, aki különösen a két zongorán való játékban magaslik ki s mint ilyen feltűnést keltett s kelt a külföldön is.

Jámbor Jenő, állásánál fogva nem ex professo zenész, hanem törvényszéki bíró, de ha nem ez lenne: akármikor az lehetne, mert a hivatalos akták mellett, számos minden irányu s oly tartalmas zeneműveknek a szerzője, amelyek a külföldön is nagy méltatásban részesülnek. A magyar zenevilág méltán sorolhatja őt jelesei közé.

Jankó Pál. Hiába lett feltalálójá a nevérol elnevezett

korszakos új zongora-klaviatúrának; hiába ismerte el annak reformfontosságát a zenevilág jó nagy zöme; hiába vezették be elsősorú zeneintézetekbe s hiába mutatták be nagy eredménnyel elsősorú zongoravirtuózok: mégis külföldre és végül Amerikába kellett költöznie, hogy megélhetési alapot teremtsen magának. Pedig nekem is az a meggyőződés, hogy a zongora jövő századi nagy átalakulása az ő zseniális találmánya körül fog megfordulni, minden jelenlegi ellenáramlat daczára, mert a lópor után végre is csak a tűzfevverek teljes átalakulása következhetett. A magyar zenevilág nem fájlathatja eléggé elvesztését.

Kelen Ida. Ugy készültség, technikai tökély s virtuozitás, mint felfogás tekintetében kevés párja van a női zongorázó világban, akár magánosan, akár partnerével (Hollósy Kornéliával) ül a zongora mellé. Mind a két téren bátran messze turnékat rendezhetne, — mint legközelebb Németországban, — s még Amerikából is virító és csengő babérokkal térne vissza.

Kern Aurél, egyike a legmagyarabb vérlüktetésű zeneíróknak; amit ír, abból mindig disztintívált izlés, tudás és gondolatbőség áramlik ki. Mint zenekritikus s műíró is elsősorú s a sulyt mindig a magyar nemzeti aspirációk érvényesítésére fekteti. Nagy érdem s nagy erény ez manapság.

Kereszty István, a magyar mű- s zeneirodalom egyik jeles munkás tagja, akinek a nemzeti muzeum könyvtárában elfoglalt állásában is mindig jut ideje kritikai cikkeket írni, közölni, szaklapot szerkeszteni, zeneműveket írni, s még a Pallas nagy lexikonának is dolgozótarsa lehetni. Érdemes polihisztor a magyar zenevilágnak.

Kéri Gyula, többoldalu hírlapírói, szerkesztői s irodalmi elfoglaltsága mellett arra is jut ideje, hogy népdalírói kiváló tehetségének s érzékének aldozzon. Több

talpraesett s igaz magyaros zamatu dalnak adott már életet, melyek széltében kedveltek. Pár évig volt jeles társszerkesztője a Rózsavölgyi és társa czég által kiadott Művészeti Lapoknak, melyek beszüntetését csak őszintén sajnálhatja a magyar zenevilág.

Khayl Antal, meghonosult emeritus kiművelési zongoratanára a nemzeti zenedének, aki már az 50-es évtizedben kiható szerepet játszott a fővárosi zeneéletben, s mint a hazai zenevilág egyik érdemes adeptusa és nesztora, ma is előkelő állást foglal el a művészet terén. Számtalan jeles tanítvány dicséri, tiszteli benne az alapos, kitűnő tanárt.

Kapy Gyula, a soproni evang. lyceum igazgató tanára s egyik régibb előharczosa a magyar zene ottani fellendülésének. Izmos kezekkel nyult bele a Bécs-szomszédos soproni kulturviszonyok átvaltoztatásába, még pedig oly sikerrel, hogy sem az ő, sem ottani pályatársai kezéből nem igen lehet többé a vezérzászló nyelét kiragadni. Tiszteletre méltó alakja a magyar zenevilágnak.

Király Béla, szintén a soproni evang. lyceum igaz magyar szellemű, agilis tanára s az ottani zenészeti körök egyik vezéralakja. Nagy elismerésre méltó tevékenységet fejt ki minden téren, még az orsz. dalünnepélyek alkalmával is, ahonnan ujabban soha nem hiányzik. Ráillik, hogy épít, alkot és gyarapít.

Konti József, a népszínház első karnagya, a legszerencsésebb kezű operetteirő, akinek e fajta népszerű alkotásait sokkal jobban ismeri az egész magyar közönség, semhogy részletezni kellene. Ő leginkább tudja eltalálni a közönség és a kiadók izlését, de van is aztán kelete a műveinek mindkét tényezővel szemben. Ha e helyett szonátákat, szimfóniákat vagy más öblös zenekari műveket írna: bizonyára a rövidebbet huzná. De van hozzá elég gyakorlati esze, hogy nem cseréli fel a szerepeket.

Krancsevics Dragomir, az opera első versenymestere s a magyar zenevilág legszerényebb hegedűművésze, aki nem a reklámból él, hanem a szolid tudásból és előkelő művészeti tulajdonságaiból. Amióta a kamaranégyes vezérségétől visszavonult, fájdalom, csak operai magánjátékát élvezheti a közönség és a zenevilág.

Kún László, a vígszínház karnagya, sokoldalú zeneköltő s a legmerészebb czimbalomvirtuóz. Hogy melyik tulajdonságával válik ki leginkább, bajos volna hajszálig meghatározni, mert mind a hárommal szemben erős gránitsziklán áll. Mint karnagy nagy tudás- és temperamentummal rendelkezik, mint zeneköltő egyike az újabb nemzedék legmagyarabb érzésű s gondolkodású tagjainak, mint czimbalomvirtuóz pedig nem ismer nehézséget. Egy is elég ezekből, hogy jelentős képviselője legyen a magyar zenevilágnak.

Langer Viktor, főv. egyházi karnagy s orgonász. Még a 60-as években «Ögyek» álnévvel lépett a nyilvánosság terére s e névvel is aratta legszebb babérait a magyar zeneirodalom első heroszai közé emelkedvén. Azóta valódi nevén folyton ír s kiváló tagja annak az izmos munka, a nagy tudás s az alkotás minden terén.

Lányi Ernő, az egrí székesegyház s az ottani országos híriú dalegyet karnagya, egyik legismertebb s legnépszerűbb dal- s karének-költője a magyar zenevilágnak. Számos pályadíjas koszoru övezi a homlokát. De méltán is, mert olyan gazdag dallamérrel, annyi zenészeti tudással s felszárnyaló ihlettséggel rendelkezik, hogy számos pályatársának bőven juttathatna belőle anélkül, hogy ő maga szegényebb lenne vele. A fővárostól kezdve számos vidéki nagy városban talált már otthonra s mindenütt kiható nyomát hagyta maga után a sokoldalú zenészeti ténykedésnek.

Merkler Andor sem tartozik a tulajdonképeni ex professo zenészek sorához. Ő, mint gazdag biztosító társulat hivatalnok, jó eleve biztosította az életét a Magyarországon zene után való megélhetés ellenében. De annál kihatóbb állást foglal el a zenekritika s a műirodalom terén, melynek egyik kiváló képviselője a hazai lapok hasabjain. Mäskülönben alapos készülségü szakzenész és zeneiró is, aki még a m. kir. Opera deszkain is tisztességes sikerrel meg tudott állani termékével, ha nem is mint kassza-darabbal.

Odry Lebel, nyugalmazott operai énekművész, aki sok éven át kimagasló disze, perfekt plasztikájü s legszebb baritonhangü tagja volt az operának. Sok viz fog lefolyni az ös Dunán, amig hozzá hasonló fog felmerülni. Manapság vidéken él, vendégszerepel s folyton terjesztöje a magasabb műzlsésnek s a valódi magyar szellemnek. Ismeri öt az egész ország és zenevilág. Sok érdeme van a magyar művészet és kultura terén.

Oláh Károly, nagy-körösi képezdei igazgató tanár s régi érdeemes művelöje a reform. egyházi zeneirodalomnak. A nagy alföldi városban izmos kulturális hivatást teljesit úgy is mint zeneiró, s úgyis mint a magyar zeneirodalom lelkes pártolója.

Pap Zoltán, költö, hirlapiró s a Petöfi-társaság tagja, nem ex professo zenész, de természetes magyar dallam-érrel megaldva, már eddig is több sikerült, elterjedt s kapós népdalt irt. Hogy még több is fogja követni: bizton hiszem, mert megvan hozzá az ambicizó és a temperamentum előrehajtó ösztöne, ereje.

Plotényi Nándor. Több évtizeddel ezelött egész Európában s a keleten is ismerték és sokat emlegették a nevét, mint Reményi Edének a neveltjét s kísérójét műutazásai-ban. Mikor elvált tőle, külföldön, Párisban telepedett le s

ott megnősülvén, boldog családi kört alapított s annak a körében, mint ilyen, most is a vidéken (ungmegyei birtokán) él elvonulva a nagy világtól. Nyolcz tagból álló tiszta magyar nevelésü és érzésü családdal ajándékozta meg hazáját. «Ez már az igazi magyar zenész, — jellemzé egyszer nalam *Vadnay* Károly barátom, — aki nemcsak zene-művekkel, hanem számos tagu magyar családdal is tér vissza hazájába». Ezelőtt mint hegedüvirtuóz és zeneiró is sokszor szerepelt a nyilvánosság mezején. A legszebb emlékekkel élheti boldog meglelégedéssel napjait.

Pogatschnig Guidó, kalocsai érseki egyh. karnagy s az ottani zeneiskola megalapítója, zeneköltő s tanar. A zene-szerzés minden formájának a terén kiválik sokoldalú izmos tehetségével s lankadhatlan buzgalmával.

Poldini Ede sokféle irányban több kiválót termelt már eddig is s tőle még többet is várhat a hazai zeneirodalom, melyre vesztesség, hogy idegenbe szakadt s nem itthon értékesíti tehetségét.

Polónyi Elemér, a fővárosi hangversenyidények s a vidéki művészi körutazások par excellence zongoravirtuóza, aki mint zeneiró is előkelő nevet képvisel a magyar zenevilágban.

Rieger György. Ő sem ex professo zenész ; műkedvelő, de azért alig van hazai zeneiró, akinek a neve a dalgyletek műsorán többet szerepelne mint az övé, hangulatos, melodikus s hatásos karszerzeményekkel.

Ságh József, a Zenelap szerkesztője, amely szaklap immár az ő tizenharmadik évfolyamát járja. Valóságos irodalmi eseménynek nevezhető ez, melynek fentartási és kiadási érdeme annál inkább a sulyba esik, mert senki nálamnál jobban nem tudja ezt méltányolni, aki első alapítottam ily szaklapot s 16 évfolyamig vittem. Mellette nagyszámu hasonló vállalkozás esett a kutba, mert nem

jutott elég pártoló abból a sok-sok ezer zenész és műkedvelőből, amely Magyarországon Apollót szolgálja, jobban mondva szolgálni véli. Ságh Józsefnek azért az ő rendületlen kitartásáért méltán Alleluját zenghet a magyar zenevilág. De van e mellett neki még számos más érdeme is, főleg a dalárügy, a zenetanárok egylete és más kulturális ténykedés érdekében, amelyet több éven át erélyesen, nagy buzgalommal szolgált és szolgál manapság is.

Sárossy Ferencz, a Nemzeti Színház zenekarának a vezére, a m. kir. Opera színpadán szép nevet vivott ki magának, habár két operája ma sincsen ott kellően méltányolva. De ez már a magyar operairók sorsához tartozik. Képzett zenész s elismerésre méltó tehetség.

Szabados Béla, az újabb magyar nemzedék egyik legtehetségesebb tagja. A daltól s kardaltól kezdve az operáig, operettig, népszínműig, ahol csak latba veti a tollát, mindig siker, elismerés, méltánylás jár a nyomában; nem aféle tuczat-kompozitor s velőtlen frázisgyártó; amit mond, abba mindig nemesebb izlést, finomabb mondat-szövést és velősebb erőt önt.

Szabó Xaver Ferencz, az orsz. zeneakadémiában a hangszerelés tanára, melynek kimagasló mestere. Már számos évvel ezelőtt feltűnt mint instrumentális s magát nagy dimenziókban érvényesíteni szerető zeneíró; az operában is szerepelt mint a «Dárius kincse» című balletzene szerzője, de kevesebb sikerrel, mint izmos tudással. Akiknek nem volt — s talán még ma sincsen — megerősödött szárnyuk az instrumentális röpülésre: azoknak nem egyszer segített — s talán még ma is segít — az emelkedésben.

Szentirmay Elemér (családi néven: Németh János). Szélesen ismert s általánosan kedvelt, népszerű dalköl-

tője a magyar zenevilágnak, aki rendszeresen maga írja a szövegeket is dalaihoz. Több százra menő dalterméke között vannak olyanok, mint pl.: «Csak egy szép lány van a világon», «Ne menj el», «Barna Pista», «Is—is» stb., amelyek még a külföldön is ismertek s el vannak terjedve. A világ minden részében szétkalandozó cigányzenészek eléggé gondoskodnak erről. Máskülönbén is izmos, kiható, agilis tényezője volt mindig — s még ma is az — a művészeti testületek- és egyesületeknek.

Szögedi Endre, a szegedi zenede igazgatója s az ottani dalegyletnek a karnagya. Több évtizedes előharczosa, tényezője s előrehajtója a magyar orsz. dalárügynek, amelynek érdekében a két szegedi orsz. ünnepélynek a rendezési élén állván: azt mindkét ízben diadalmasan emelte érvényre. Mint zeneszerző is sokoldalú tevékenységet fejtett és fejt ki.

Sztojanovics Jenő «Csárdás» balletjével — amely elpusztíthatlan repertoár-darabja s marad is a m. operaháznak — oly nevet vívott ki magának, amely csak mind nagyobb, magasabb tevékenységre, ambícióra sarkalhatta. Szállott is azután mind fölebb és fölebb, egészen «Ninon» operájáig. Disztíngvált tehetségénél fogva nem is fog annál megállani. Mint műíró, kritikus, tanár, karnagy, szintén számottevő alakja a magyar zenevilágnak.

Tarnay Alajos. Azzal a sokoldalú zenészeti tulajdonsággal, amelylyel mint magyar művész rendelkezik, mint zongoraművész, kiváló dalköltő, tanár, s a művésznők és művészek keresett finom zongorakisérője, csak egyet hagy ki a számításból, amelyre pedig épp főszület kellene fektetnie, azt, hogy keveset, vagy éppenséggel nem vonzódik a magyar költőkhöz s a magyar zene virágos kertjéhez. Nagyon szeret a kozmopolitizmus nagy tengerén hajózni, pedig én azt hiszem, hogy a magyar — habár szeré-

nyebb — vizeken is épp oly siker kísérné a partraszállását, csak akarnia kellene.

Vajda Emil. Ujabbán a győri zeneélet egyik erőteljes fellendítője. Azelőtt az erdélyi székelyudvarhelyi dalegyletnek volt lelkes és többször diadalmas karnagya. Mint alapos képzettségű zenész és mint kitűnő hegedűművész, tanár, író, igen előkelő helyet foglal el a magyar zenevilágban.

Végh János. Magyarország összes nem ex professo zenével foglalkozó műszeretői és amatőrjei közül kimagaslik. Ha nem lenne Magyarországon kuriai bíró, hanem lenne a külföldön ex professo zenész, zeneköltő: ott bizonyára még inkább kimagasulna, mert még ott is Auerlám pákkal kell keresni az olyan ex professo zenészeket, akik annyi tudás, érzés, technikai készség és gondolati tartalommal képesek a zenét művelni, mint ő. Már régi adeptusa a művészetnek, még a Liszt-cziklus első korszakából s mint egykori zeneakadémiai alelnök. Sokat, sokfelét és sok irányban komponált. Legujabbán is a Hubay kamara-estélyén feltűnést keltett egy klasszikus — úgy szeretném írni: *magyar* — irányu szerzeményével.

Verő György. Már a millenium előtt is általános sikert arattak zeneművei és szinpadai termékei, amelyek kapósak is lettek közönség és kiadók előtt egyaránt, de az csak aszcenzió volt a délpont felé, amelyet a nevezett milleniumi évben elért a «Hadak utja» fellelkesítő szinpadai és zenészeti alkotásával. Egyike ő a legtöbb népszerűséget élvező magyar zeneírók között, aki szerencsésen el tudja találni a közönség és színházigazgatók izlését. Amit ír, annak mindig van életerős magja s héja, ritkán rejt közönségest, mindennapit.

Wavrinecz Mór budavari egyházi karnagy, zeneköltő és akadémiai tanár. Annyi misét, misebetétet és énekkart

irt már, hogy izmos hangjegytárából a naptárnak kétszer annyi vörösbetűs lapját is elláthatná más-mással, mint amennyire mindig el van készülve. Az egész fővárosban a régi klasszikus és magyar egyházi énekeknek ő a leg-erősebb művelője és bemutatója. A sátoros ünnepek s a nagyhét napjain sehol sem lehet annyiféle ily termékkel találkozni, mint a budai Mátyás-templomban. De az egyházi mellett a világi zene kis és nagy kaliberű terein is elismerésre méltó produktív szerep illeti meg a hazai zenevilágban. Régebben mint műíró és zenekritikus is ismert nevet vívott ki. Kár, hogy ez irányban letette a tollat s nem igen lehet vele találkozni.

Wusching Konrád. A magyar zenevilágnak még élő kevés veteránjai közt ő is egyike azoknak, aki érdemdús multra tekinthet vissza. Mint a lugosi dal- és zeneegylet érdemdús igazgatója s első alapvetője, már közel egy félszázad óta képviseli ott — az ország egyik nemzetiségi végpontján — a hazai zene érdekeit, nagy buzgalommal és példás kitartással. Mint zeneíró a magyar és egyházi zeneirodalom terén igen tevékeny működést fejtett ki ez idő alatt s fejt ki még manapság is. Az ország e vidéke nagyon sokat köszönhet neki kulturális aktivitás tekintetében.

Ziegler Béla nemcsak egy, hanem több fővárosi dal-egyletnek is a vezérkarnagya s általában a hazai dalárügynek egyik legbuzgóbb s agilisabb képviselője, aki nemcsak a fővárosban, hanem a vidéken is mindig kiveszi a részét, ha sorompóba kell lépni az ügy érdekében. Mint zeneíró is elismerésre méltó munkása a magyar zenevilágnak.

Zimay László. A magyar zenevilágnak itt bemutatott betürendes névsorát nem zárhatom be méltóbbal, mint *Zimay Lászlóval*, aki annak ugy a multban, mint a jelen-

ben oly sokoldalú s érdemű képviselője marad. Ne is vegye tőlem zokon e szubjektív erős rokonszenvet sem a t. olvasó közönség, sem a t. kollegák, mert őszintén beismerem, hogy hozzá régi baráti kötelék fűz, s kit a magyar zenevilág és irodalom legtelivérőbb alakjának tartok, melynek ő is már közel egy félszázados oszloposa. Főntebb már több helyütt megrajzoltam az ő arcz- és jellemképét, de egy olyan érdemesét mint az övé, nem lehet — kivált nálunk — eléggé sokszorosítani.

*

Bezárom ezzel a magyar élő zenevilág arcz- és jellemképeinek a csarnokát; úgy, amint én őket egytől-egyig ismerem s tanultam méltányolni legjobb meggyőződéseim szerint. Nem állítom, hogy a képcsarnok egészen tökéletes s minden igényt kielégít. Lehetnek — s vannak is bizonyára — hiányai és talán mulasztásai is, de a jóakaratot és az objektívást — mint az egyéni meggyőződés kifolyását — talán nem vonhatja meg tőlem senki. Nagy és jelentős művészeti erő rejlik már manapság a magyar zenevilág élő harcosai s képviselői ténykedésében, akiknek nem is lehet más feladata, mint a régebbi alapvetők építkezését folytatni, hogy a jövő században még izmosabb, még fényesebb legyen a csarnok betetőzése.

Amen!

XXXV.

A zongora-technika reformjához.

(Lukács-Schuck Anna rendszere.)

A mai fokon álló zongoravirtuóztatás csakis a mindjobban tökéletesített s a mai magaslatot elért zongoragyártással szemben fejlődhetett ki. Egészen Bach Fülöp Emánuel (a nagy Bach Seb. elsőszülött fia) reformjáig még a technika legfőbb tényezője, a hüvelykujj sem volt használatban; nem tudtak vele mit kezdeni s ezzel természetesen a szélesebb fogások utja is el volt zárva. Még a mult század legnagyobb virtuózai is csak félve merészkedtek aztán az ujtásokat elfogadni. A több szólamu, tömör s nagy fogásokat a 30-as évek elején még Thalberg, a nagy virtuóz sem igen használta; Lisztnek, a legmerészebb virtuóznak lett feltartva minden akadályt áttörni s egészen új technikai iskolát alapítani. De ezzel kezdetét vette az ujjak, a kézcsuklók, a karmozgások s az egész testi izomrendszer trenírozására fektetett lelket-testet öltő etüdözésnek a rendszere is, amelybe gyakran belebénult az egész test, vagy az ujjak, csuklók, karok ficzomodtak ki. A 30-as és 40-es években aztán mindenféle gépezetek is jöttek használatba, hogy minél inkább kierőszakolják a virtuóztatás

előnyeit. Valami egyszerűbb, koncentráltabb eljárási módra s a cél elérését megrövidítőbb utra gondolni: mindinkább égető szükséggé vált.

E célból Lukács-Schuck Anna, a jeles zongoraművésznő és tanárnő, — Liszt egykori kedvenc tanítványa, — még 1897-ben egy érdekes füzetet bocsátott közre magyar és német nyelven, mely hivatva lett a zenevilág széles köreiben figyelmet kelteni. Szerző a zongorapedagógia *reformjának* nevezte új rendszerét, melylyel a cél rövidebb elérését tűzte ki feladatul nemcsak, de azt alig rövid két év alatt sikeresen el is érte. Mert való igaz, hogy minden eddigi rendszer jóformán csak egyoldalunak bizonyul s e részben igazat kell adni szerzőnek, aki az ő reformjával új irányra törekszik fektetni a pedagógusok és zeneiskolák figyelmét. Nevezetesen arra, hogy az erős, kitartó s minden irányban egyenletes, biztos technika csak akkor válik eredményessé, ha az ujjak, a kézcsuklók s a kar, a test anatómiai bonyodalmas szövétével szemben fokozatos, észszerű kiképzést nyernek s ezáltal a technika mintegy folyamánya lesz az egyes testrészek egészséges kifejtésének. Mert tény, hogy bármily ügyesek s hajlékonyak is az ujjak, ha merev kézcsuklóra, gyöngre, hamar fáradó karcsonokra támaszkodnak, a technikai biztosság mindig csak agyaglábakon fog járni.

Szerző, hogy mindezt elméletileg s gyakorlatilag is kifejtse s szemlélhetővé tegye: a jelzett év szeptember havában a sajtó képviselőit — főleg zene-referenseit — lakására hívta meg magammal együtt, hogy új rendszerét velük megismertesse. Érdekes és gondolkodásra bőséges anyagot nyújtó felolvasást tartott, amelyet számtalan ujj-, kézcsukló-, kar- s testállási pózokkal, gimnasztikai mutatóványokkal kísért. Vaskos kötetbe foglalt ábrákat mutatott be, melyek mindegyike külön edzési funkció végzésére

fekteti a súlyt. Hogy az eszme s az új pedagógiai irány életrevaló, ajánlatos s inkább célravezető, mint az egy ülőhelyben való folytonos skálázás, oktáva- s akkordcséplés s lélekölő, gyötrelmes ujj-kinzás : ebben mindnyájan egyet értettünk, épp úgy, mint a virtuóztatás legnagyobb tekintélye, *Liszt* Ferencz is, akivel midőn reformeszméjét közölte, azt nemcsak helyesnek, életrevalónak nyilvánította, hanem az igazgatása alatt állott országos magyar királyi zeneakadémiában életbe is akarta léptetni, amiben azonban közbejött gyászos halála meggátolta. Rövidre foglalva, a rendszer lényege abban áll, hogy mielőtt valaki zongorát kezd tanulni: előbb az eddigi, száraz ujj-gyakorlatok helyett különféle testizomi, ujj-, csukló- s karcsonti gimnasztikai gyakorlatokat kell vele végeztetni s csak azokkal kapcsolatban vezetni be a megfelelő technikai gyakorlatokba. A már előrehaladottakkal szemben természetesen a visszafejlesztés elméletének kell érvényesülnie a gyakorlatban.

Léven különben a zeneművészet olyan, mint a bibliai mondás, amely szerint nemcsak kenyérrel, hanem az isten igéjével is él az ember; ami az itt ecsetelt tanrendszerrel szemben is a tanuló szellemi képzését és vezetését illeti, erre nézve mindig külön fejezetet fog végezni a technika az előadás poetikus zománczával szemben, mert ha e kettő nem jár karöltve, a legdisztíngváltabb technikai rendszerrel is mindig csak egyoldalú marad az eredmény. De hogy a tehetséggel, az égi szikrával, technikai biztosság nélkül, sem sokra megy még a legeminensebb talentum is: az is viszont kétséget nem szenved.

Az új technika-reform élére állott tanárnő még az 1897-ik év őszén megnyitván önálló iskoláját: abban azóta már több tanítványi bemutatást tartott, melyek mindenkor valóban feltűnő eredményt mutattak be. Nekem nincs is kétségem benne, hogy ez az ő új rendszere

szélesen el fog terjedni, mert életképességét nem lehet kétségbe vonni. Minden előhaladást csak méltányolni tudván s a közmondás is azt tartván, hogy egészséges lélek csak ép, egészséges testben működhetik: közérdekűnek tartottam e helyen is rávezetni a figyelmet s méltányolni egy magyar művésznő törekvését, akinek már eddig is előkelő orvostudorok, pedagógusok s intézetek szavaztak méltányoló elismerést.

XXXVI.

Goldmark- s legujabb operájáról.

A mi európai hírü hazánkfiának «Hadi fogoly» címü s az ó-hellén világ Iliász-ából merített operája oly kimagasló állást foglal el az operairodalomban, — legalább szerintem, — mely a maga nemében unikumnak mondható. Az élő operairók között — az egy veterán királyt, Verdit kivéve — nincs ma senki, aki nálánál fényesebb pályát futott volna meg s aki vele ihlettség, tartalombőség s technikai tudás tekintetében kiállaná a versenyt. Nem úgy értem, mintha mellette más operairóknak is — kivált a verizmus csillogó lidérczeit kergetőknek, — nem lettek volna s nem lennének szintén nagy sikereik, de úgy, hogy tiszta idealizmus tekintetében egyik sem mulja fölül.

S itt felmerülnek emlékeimben az ő pályája kezdetének borus napjai itt köztünk az 50-es években, s hajnalhasadása a 60-as évek végén. Azután gyors emelkedése, tehetsége fényes csillagának szerteterjedése a művészet égboltján s világhírüségének fokozatos kidomborodása. Mikor most látom, hogy az élet alkonyát is minő elragadó szinképekkel tudja bearanyozni: bámulat érzése fog el s nem állhatok ellent, hogy e helyen is le ne rójam iránta

az őszinte elismerés adóját. Mert hát az ő művészi pályája sem indult ki rózsas ágyból s mint számos nagy elődjének, az ő utja is szurós tövisekkel volt behintve, küzdve az élet terheivel s a belőle kitörni készülő nagy ambíciók s nagy alkotások izzó kráterével. Közelebről nyílt nekem alkalmam ezt észlelni (az 50-es években), hol vele gyakori érintkezésben álltam, sőt későbben (a 60-as évek végén) együtt részeseültem vele az akkori kultuszminiszter báró *Eötvös József* abbeli kitüntetésében, hogy pályánk folytathatására mindkettőnket az *első* állami 8—800 forintos ösztöndíjban részesített. Őt, hogy már akkor munkába vett első nagy operáját (Sába kiralynőjét) bevégezhesse; engemet pedig, hogy első zenészeti szaklapomat s egyéb műirodalmi vállalkozásomat támogassa.

Azután messze elváltunk az élet s a törekvések útján. Ő folytonos aszcenziójával a világhíresség délpontjára jutott s az egész világé lett. Én pedig megmaradtam a haza földjén a magyar közművelődés jégtörő s nehéz köveket hordó napszamosának. De nem akarok én most visszakalandozni a mult árnyékába, hanem arról az elragadó benyomásról szólni, amelyet legujabb operájának a hallása (először került színre a m. kir. operában ápril 6-án) reám gyakorolt.

*

Goldmark — e legutóbbival együtt — már négy különböző tárgy s irányu operát irt. (Fájdalom, magyar tárgyut és szellemüt még nem irt.) Első nagy alkotásába — Sábába — öntötte közvetlenül egész benső világa s ihlettségének legdrágább s ugy hiszem legmaradandóbb kincseit. Ezt velem együtt körülbelül az egész világ közvéleménye vallja. De ő neki magának is kellett ezt éreznie, midőn Sába után ideges benső tusakodással változtatta a tárgyi frontokat, mert aki a zeneköltészet túlérzékeny rezgésü

szellemszálaival ismerős, majdnem biztosan kiérzi maga a zeneköltő titkos s eléggé el nem rejthető benső küzdését, amelylyel elárulja, mit vall egész lénye, egész énje legkedvesebb gyermekének. Goldmarknak is éreznie kellett, hogy azon az uton, amelyen önállóan elindult s amelyen más nagy szellemek iránytűje után is haladt: nem igen jut el idealizmusának még el nem ért nektár-forrásához. Gondolt tehát nagyot, merészet s rátette életalkonyának aspirációját. De hol találhatott volna ehhez méltóbb s a már megszokott, elkoptatott iránytól eltérőbb tartalmat, mint abban a páratlanul álló szellemi kohóban, amely a régi hellén világ fél-történelmi s fél-mithoszi hőseiben nyilatkozik meg. Pelemélyedt tehát fantáziája s ihlettsége teljességével annak érzelmi, szenvedélyi s kifejezési árába.

Sajátságos összetalálkozása a szellemi vonzerőnek. *Wagner* Richárd, a nagy reformátor, mikor pályája kezdetén állott, korszakos irodalmi műveinek a sorát «Kunst und Revolution» című néhány ivnyi röpiratával kezdte meg,* amelyben a régi görög művészet szellemi kimagaslásaiért s minden irányu állami s társadalmi berendezéseiért lelkesedett s követendő mintaképekül állította a XIX. század elé. S mégis mit tett? A gyakorlatban elfordult tőle, s a régi germán mithoszhoz szegődött. S mit tett Goldmark? Addig járt ő is a történelmi, mithoszi s társadalmi réteken, míg végre az ősforráshoz, Hellász világához jutott. S mit követett el? Bámulatos szépségű s mélységű zenei megnyilatkozásokat hozott felszínre. Az bizonyos, hogy legujabb operáját nem a modern követelésű közönség izléséhez szabta. De nem is akart ő azzal

* «Művészet és forradalom» címen az én magyar fordításomban jelent meg 1866. Khor és Wein akkori nyomdatulajdonosok kiadásában. Ma már fehér hollónál is ritkább egy-egy példánya s talán csak nagyobb könyvtárakban lehet itt-ott találni. A. K.

kasszadarabot írni. Mit is törődött volna vele, mikor lelkének legmélyebb idealizmusa feltárását kontemplálta? Több bírálójának teljesen igaza van, sőt én azt vallom, hogy e legujabb alkotásának épp úgy külön színházat kellene emelni, mint Wagner trilogiájának, s a közönséget abban csak válogatott esztétikusok, fenkölt írók, művészek s rajongó idealista műkedvelőknek kellene képezni. Közönséges nyelven *operának* nevezni: döreség és abszurdum. Mert nem arról lehet abban szó, hogy tetszetős, az utcára is kivihető dallamok vannak-e benne; hogy lessük, mikor jön egy érzéki duett, trió vagy ensemble; hogy a cselekvési szálak minő drámai bonyodalmaiban élesednek ki; hogy a zezekari dinamikus felzaklatások mikor hágnak tetőpontra, szóval: hogy mikor válik be igazán *modern operának*? A kérdés csak az lehet, hogy amit mint költő intencionált, annak megfelel-e minden ízében: formában, hangulatban, kifejezésben és igazságban? Ha igen, — pedig megfelel, — akkor a mű tökéletes s egészen más elbírálást igényel, mint amit a megjegyzesedett kritikai méterek előírnak. Hát maga az Iliász, bakfis serdülő leányok, az időt karambol-partikkal ölő maturánsok vagy az operette bohóczkodásain nagyokat röhögő karzati közönség számára van írva? Katona klasszikus Bánk bán-ját épp most külön magyarázza egy Jókai; a britt óriás, Molière, Racine stb. remekeit épp most készülnek a Nemzeti Színházban a kevésbbé képesített nemzedék számára is értékesíteni. Hát bizony Goldmark legujabb klasszikus alkotását is méltó volna ama ingyenközönség számára fentartani, amely a zenei idealizmus szomjusága gyötör, s magától kínálkoznék a házat megtölteni. Mert hogy kasszadarab — legalább nálunk jó sokáig — nem lesz, arról szentül meg vagyok győződve.

Bámulatos Goldmark legujabb alkotásának zenészet-i háttere. Az ember nem tudja, mit bámuljon benne jobban: az ó-görög deklamatórius tagolásokra osztott ritmikátlan ritmika egybeolvadását a modern zene rendszerével; a zenészet-i hatáskeresésekben való öntudatos mérsékletet; a harmoniai füzések szüzies tisztaságát, vagy a kísérő hangszerek megválogatottságát minden kifejezéssel szemben? Az első nagy operai reformátor Gluck sem járt el különben, aki tárgyait szintén a régi görög mithoszból meritette. Csakhogy nagy különbség volt az akkori s a modern hangszerek technikai strukturája és kezelése között. S Goldmark ereje épp ebben kulminál s mulja felül nagy elődjét. Mert Gluck énekdeklamatorius részeinél ma sem lehet tökéletesebbet képzelni; de azért kellett mégis letünnie a színről, mert instrumentális hátterei elavultak. «Alcest» operájának zenészet-i háttérén maga Wagner módosított stilszerűen, de mégsem tudta felszinen tartani. S miért? Mert vagy a görög ritmikai tagolást kellett volna elejtenie a modernebb színezés kedvéért, vagy használaton kívül hagynia a mai hangszerek hatásának az igénybevételét. Nem vált be életképesnek. Goldmarknak mesterileg sikerült mind a kettőt összeegyeztetnie s mégis az ó-görög klasszicizmus talaján maradnia. Hogy az opera szövegkönyve nem tartozik a sikerült koncepcziók közé: erről mindenki meggyőződhetik, aki végig olvassa. Tele van lapos, szaggatott mondatokkal, igazi fellendülés nélkül. Schlicht Ernő (igazi nevén Formey ref. lelkész) jó prédikátor lehet, de hellászi szellemben megzenésítésre alkalmas szöveget, verseket írni nem volt képes: az bizonyos. De Goldmarknak mindegy is volt; ő irt hozzá olyan perfekt zenét, amelynél nem azt vette tekintetbe, hogy miként gördülnek a szavak, versek, jól vagy rosszul-e, hanem minő érzeményhullámzást, szenvedélyt, kitorést vagy fel-

lendülést akarnak kifejezni. A többit saját géniuszára bizta, amely nem is hagyta cserben.

Nem volt czéлом Goldmark e remekéről e helyen részletes kritikát írni s pazar gazdagságát egyenként felsorolni. Csak kijelölni számára azt a helyet, amelyet hivatva van vele elfoglalni a mai századvéges kavargó izlésű operairodalomban.

A mi operaházunkban történt bemutatója mintaszerű volt, *Kerner István*-, ennek a nagytehetségű fiatal karnagynak a betanítása és vezénylete alatt. A fő szerepek képviselői: *D. Handel Berta*, *Takács, Ney, Semsey Mariska* a legjavat nyújtották művészetüknek.

*

Hogy merre fog vezetni Goldmark további útja s nagy géniuszának az iránya: ki tudná megjósolni? Nekem, mint aféle nemzeti aspirációs régi veteránnak — mi tagadás benne — az lenne hő vágyam: ha még megérhetném azt, hogy immár négy árboczos vitorlától duzzadó hajójával a világoczeánról a hazai révparthoz is bekanyarodnék s ott kötne ki diadalmasan.

Hellász muzsája után vajha megihletné végre a hazai géniusz!

